

Metropoolregio

Rotterdam Den Haag

een maatschappelijk gebiedsprofiel

oktober 2018

**A.M. van Essen, M.C. Hazewinkel, M.G.A. Ligtvoet-Janssen,
M C.M. den Os**

©Tympaan, publicatienummer: 814

Maatschappelijk gebiedsprofiel Metropoolregio Rotterdam Den Haag – Tympaan – info@tympaan.nl

Inhoud

Inleiding

Karakteristiek van de regio

1	Demografie	1
1.1	Bevolkingsontwikkeling 2007-2017	1
1.2	Bevolkingsopbouw 2017	5
1.3	Ontwikkeling aantal huishoudens 2007-2017	7
1.4	Verwachte bevolkingsontwikkeling 2017-2030	9
1.5	Verwachte bevolkingsopbouw 2030	12
1.6	Verwachte ontwikkeling aantal huishoudens 2017-2030	14
2	Onderwijs	17
2.1	Voortgezet onderwijs	17
2.1.1	Leerlingen	17
2.1.2	Geslaagden	19
2.2	Beroeps- en wetenschappelijk onderwijs	20
2.2.1	Studenten	20
2.2.2	Geslaagden	22
2.3	Voortijdige schoolverlaters	25
2.4	Locaties onderwijsvoorzieningen	26
2.5	Prognose studenten	27
3	Arbeidsmarkt en economie	29
3.1	Arbeidsparticipatie	29
3.2	Werkloosheid	31
3.3	Economie	33
3.4	Recreatie en toerisme	37
3.4.1	Werkgelegenheid	37
3.4.2	Vestigingen	39
3.5	Locaties van toeristische verblijfsvoorzieningen	41
4	Inkomen en vermogen	43
4.1	Inkomstenbronnen	43
4.2	Inkomens	44
4.3	Vermogen	47
4.4	Inkomen en vermogen huishoudens <65 jaar	50
4.5	Inkomen en vermogen huishoudens >65 jaar	54
5	Wonen	57
5.1	Ontwikkeling en samenstelling van de totale woningvoorraad	57
5.2	Woningvoorraad corporatiewoningen	59
5.3	Woonsituatie van huishoudens	62
6	Zorg	67
6.1	Jeugdhulp	67
6.1.1	Jeugdhulp met verblijf	67
6.1.2	Jeugdhulp zonder verblijf	69
6.2	Zorg 18+	73
6.2.1	Zorg met verblijf 18+	73
6.2.2	Zorg zonder verblijf 18+	76

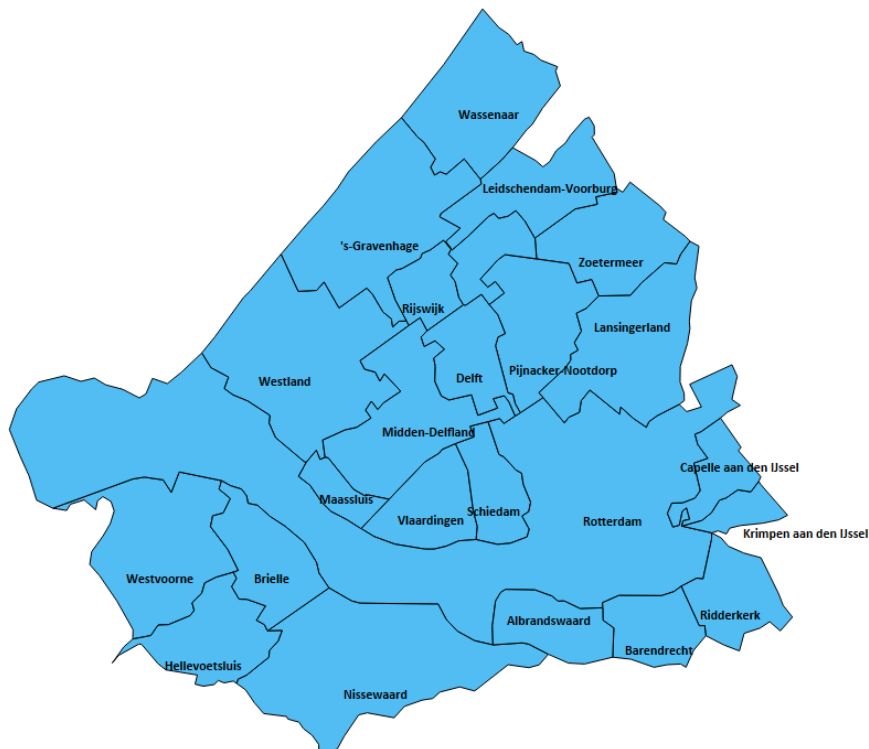
6.3	Ambulancezorg	81
6.3.1	Aanrijtijden	81
6.3.2	Bereikbaarheid van gebieden binnen de responstijd	82
6.4	Prognose zorggebruik	83
6.4.1	Jeugdhulp	83
6.4.2	Zorg met en zonder verblijf 18+	85
7	Bibliotheken	87
7.1	Aanwezigheid van bibliotheken	87
7.2	Gebruik bibliotheek	90
7.2.1	Leden	90
7.2.2	Materialen	91
7.2.3	Activiteiten	92
Bijlage		

Inleiding

De provincie streeft naar een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland. Om de ambities uit het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019¹ te realiseren, kiest zij voor een opgavegerichte en integrale gebiedsaanpak. Daarvoor is een up-to-date beschrijving nodig van de sociaaleconomische en demografische situatie per gebied: een maatschappelijk gebiedsprofiel. Dit profiel dient gebaseerd te zijn op (kwantitatieve) beschrijvingen van ontwikkelingen tot op heden, waar mogelijk aangevuld met prognoses.

De provincie heeft Tympaan gevraagd elf maatschappelijke profielen te maken voor de onderscheiden Zuid-Hollandse gebieden. Zij heeft verzocht de profielen op te stellen aan de hand van een door de provincie samengestelde gegevenslijst. In de bijlage geven wij aan hoe we te werk zijn gegaan.

Dit rapport bevat het maatschappelijk gebiedsprofiel van de Metropoolregio Rotterdam Den Haag met gegevens verdeeld over zeven thema's: demografie, onderwijs, economie/arbeidsmarkt, inkomen en vermogen, wonen, zorg en bibliotheken. Deze regio bestaat uit de gemeenten Den Haag, Albrandswaard, Barendrecht, Brielle, Capelle aan den IJssel, Delft, Hellevoetsluis, Krimpen aan den IJssel, Lansingerland, Leidschendam-Voorburg, Maassluis, Midden-Delfland, Nissewaard, Pijnacker-Nootdorp, Ridderkerk, Rijswijk, Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Wassenaar, Westland, Westvoorne en Zoetermeer. De gemeenten zijn als volgt in de regio gesitueerd.

---

¹ Provincie Zuid-Holland. Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 'Zuid-Holland: slimmer, sterker en schoner'. Den Haag: Provincie Zuid-Holland, 2015.

Het profiel is een verzameling van een aantal thematische beschrijvingen. Primair gaat het om regionale cijfers die waar mogelijk en relevant worden vergeleken met Zuid-Holland en Nederland.² Soms presenteren we cijfers over een specifieke gemeente, wanneer deze opvallend verschillen van het regionale gemiddelde of van de regionale trend. We laten telkens de cijfers zien over een reeks van jaren. Soms betreft het een periode van tien jaar, soms gaat het om een kortere periode, omdat cijfers ontbreken of vanwege veranderingen in regelgeving waardoor cijfers onvergelykbaar zijn. Om ontwikkelingen zo goed mogelijk in beeld te brengen, werken we, voor zover mogelijk, met indexen. Waar mogelijk hebben we prognoses opgenomen op basis van demografische ontwikkelingen.

Uitgaande van de gevraagde gegevenslijst, zijn er voor het thema onderwijs, economie en zorg (ambulancetzorg) niet altijd cijfers met betrekking tot de Metropoolregio Rotterdam Den Haag beschikbaar. In dat geval presenteren wij de cijfers voor de arbeidsmarktregio's Haaglanden, Rijnmond en Zuid-Holland Centraal (onderwijs), voor de COROP-regio's Groot Rijnmond, Agglomeratie 's-Gravenhage en Delft en Westland (economie) of voor de GGD-regio's Haaglanden en Rotterdam-Rijnmond (ambulancetzorg). De Metropoolregio Rotterdam Den Haag maakt van deze regio's deel uit.

---

² Zo zijn er bijvoorbeeld ten aanzien van economie in het Bedrijvenregister Zuid-Holland geen gegevens beschikbaar over bedrijvigheid in heel Nederland.

Karakteristiek van de regio

Demografie

In de periode 2007-2017 groeit de bevolking in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag sterker dan de Zuid-Hollandse bevolking. Dit zal ook de komende jaren het geval zijn. Behalve dat er meer mensen geboren worden dan dat er overlijden, wordt de bevolkingsgroei de laatste jaren ook veroorzaakt doordat er zich meer mensen in de regio vestigen dan dat er vertrekken. Er verhuizen vooral meer jongvolwassenen (15-24 jaar) naar de regio dan dat er vanuit de Metropoolregio Rotterdam Den Haag naar andere regio's verhuizen. Het aantal jongeren (0-17 jaar) neemt vanaf 2012 toe, terwijl er in heel Zuid-Holland tot 2017 sprake is van een daling. In de komende periode wordt verwacht dat het aantal jongeren in de regio sterker zal stijgen dan gemiddeld in Zuid-Holland. Het percentage jongeren in de totale bevolking wordt wel verwacht vrijwel gelijk te blijven in de periode 2017-2030 (20%). Het aantal inwoners in de leeftijd van 18-64 jaar neemt in de regio tot 2024 toe, om in de jaren daarna te dalen. In de periode 2007-2017 stijgt het aantal 65-plussers in de regio minder sterk dan in Zuid-Holland (met respectievelijk 24 en 29%). De komende jaren is de groei van het aantal 65-plussers naar verwachting vergelijkbaar met de groei in heel Zuid-Holland (respectievelijk ruim 35 en bijna 36% tot 2030). Het percentage 65-plussers binnen de totale bevolking neemt toe van bijna 17 in 2017 tot bijna 21 in 2030. Binnen de groep 65-plussers stijgt het percentage 75-plussers van ruim 43 in 2017 tot ruim 48 in 2030.

Onderwijs

Jongeren in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag volgen relatief vaker voortgezet onderwijs op vmbo-niveau en minder vaak op vwo-niveau. In tegenstelling tot in Zuid-Holland neemt het aantal vmbo-leerlingen toe in de regio. Circa 48% van de vmbo-geslaagden in schooljaar 2015-2016 in de regio heeft de theoretische leerweg gevolgd. Dit is vergelijkbaar met Zuid-Holland en Nederland.

Het aantal studenten aan het hoger onderwijs (hbo en wo) stijgt, terwijl het aantal studenten aan het mbo per 100 18-64-jarigen daalt. Dit is conform de trend in Zuid-Holland. In de regio ligt het aantal geslaagden in het mbo en het hbo ten opzichte van het totaal aantal geslaagden in 2015 lager dan in 2007, het aandeel geslaagden in het wo is daarentegen toegenomen (van ruim 12 naar ruim 17%). Van de mbo-studenten slaagt 37% met een diploma op niveau 4a (middenkaderopleiding). Er zijn steeds minder voortijdig schoolverlaters. Voortijdig schoolverlaters zijn voor het merendeel mbo-ers. Mbo-scholen zijn vooral geconcentreerd in Rotterdam. De gemeenten Krimpen aan den IJssel, Pijnacker-Nootdorp, Ridderkerk, Wassenaar en Westvoorne beschikken niet over een mbo-school. In Albrandswaard en Westvoorne zijn er geen scholen voor voortgezet onderwijs.

Arbeidsmarkt en economie

Het percentage personen van 15-74 jaar dat tot de beroepsbevolking behoort (bruto arbeidsparticipatie) is in 2016 de regio iets lager dan gemiddeld in Zuid-Holland (respectievelijk bijna 68 en 69%). In de periode 2007-2017 neemt het aandeel laagopgeleiden in de beroepsbevolking af van bijna 27% naar bijna 21%. Tegelijkertijd daalt ook het aandeel mid-

delbaar opgeleiden terwijl het aandeel hoogopgeleiden toeneemt. Deze trends zien we ook in Zuid-Holland.

Vanaf 2014 neemt de werkloosheid af. In 2016 is 8% van de beroepsbevolking werkloos. Er is in de regio meer werkloosheid dan gemiddeld in Zuid-Holland. De sector handel en de gezondheidszorg- en welzijnssector bieden de meeste werkgelegenheid. De ontwikkeling van het aantal banen per sector volgt grotendeels de trend in Zuid-Holland. Het aantal banen is het sterkst gegroeid in de horeca, gevolgd door de gezondheids- en welzijnssector.

Het aantal banen in de sector recreatie en toerisme is in 2017 gestegen met bijna 9% ten opzichte van 2013. De groei in Zuid-Holland en Nederland is met circa 10% iets sterker. Het aantal vestingen in de sector recreatie en toerisme laat in de periode 2013-2017 in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag een vergelijkbare toename zien als in Zuid-Holland (circa 29%) en een sterkere groei dan in Nederland (circa 20%). Binnen recreatie en toerisme is de werkgelegenheid in de COROP-regio's Groot-Rijnmond, Delft en Westland en Agglomeratie 's-Gravenhage sinds 2013 het meest gestegen in de deelsector cultuur, recreatie en amusement. Het aantal vestigingen is het meeste gestegen in de deelsector sport.

Inkomen en vermogen

De meeste huishoudens in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag hebben minder besteedbaar inkomen en vermogen dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. In de afgelopen jaren neemt het inkomen en ook de werkzame beroepsbevolking in de regio toe. De omvang van de vermogens inclusief woning is iets afgenomen. Dit komt vooral door de daling van de huizenprijzen. Als de woning niet bij het vermogen wordt meegeteld, neemt het mediane vermogen tussen 2011 en 2016 juist toe.

Het aantal huishoudens dat minder dan 120% van de lage- inkomensgrens verdient, is in de periode 2011-2016 vergelijkbaar met Zuid-Holland toegenomen in de regio. Dit betreft vooral paren zonder (minderjarige) kinderen. Met name jongere huishoudens en 65-plus-huishoudens hebben een laag inkomen.

In de jaren 2011-2014 is ook het percentage gezinnen met een laag inkomen toegenomen, om vervolgens tot 2016 te dalen tot circa 7% boven het niveau van 2011. Eenoudergezinnen hebben een kwetsbare inkomens- en vermogenspositie. In 2016 leeft 36% van deze gezinnen van een uitkering en een ruime meerderheid heeft een laag vermogen. In vergelijking met Zuid-Holland en Nederland valt een groter gedeelte van de eenoudergezinnen in de groep met een laag vermogen.

Er is binnen de regio een waarneembaar verschil tussen het besteedbare inkomen van de grote steden en die van de omliggende gemeenten.

Wonen

De voorraad woningen is in de periode 2015-2017 in de regio relatief iets minder sterker gegroeid dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Er zijn verhoudingsgewijs evenveel meergezins- als eengezinswoningen bijgekomen. De WOZ-waarde schommelt in de periode 2007-2017 en ligt in 2017 op een vergelijkbaar niveau als 2007. Van de huurwoningen is 68% in het bezit van corporaties. Daarmee is een vergelijkbaar aandeel van de huurwoningen in particulier bezit als in Zuid-Holland en Nederland. In tegenstelling tot de trend in

Zuid-Holland en Nederland, is de voorraad corporatiewoningen in de periode 2012-2017 wel licht gegroeid. Nultredenwoningen en zorgwoningen zijn belangrijk om mensen met gezondheidsklachten en lichamelijke beperkingen zo lang mogelijk zelfstandig te laten wonen. Er zijn in de regio relatief meer nultreden- en zorgwoningen dan gemiddeld in Nederland, maar een vergelijkbaar aandeel met Zuid-Holland.

Er zijn in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag verhoudingsgewijs evenveel goedkope en betaalbare corporatiewoningen als in Zuid-Holland en Nederland. De gemiddelde bruto-huurprijs ligt echter wel hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Deze is in 2016 circa 2% hoger dan in 2015, evenals in Zuid-Holland en Nederland het geval is. Desondanks zijn de netto woonlasten gedaald. Deze worden namelijk niet alleen beïnvloed door de huurprijs, maar ook door onder meer de energielasten en het ontvangen van huurtoeslag. Sinds 2015 komen in de regio meer huishoudens in aanmerking voor huurtoeslag en is ook het aantal huishoudens dat huurtoeslag ontvangt toegenomen. Eveneens is het bedrag dat maandelijks aan huurtoeslag is ontvangen, hoger geworden. Van de huishoudens in corporatiewoningen woont in 2016 ongeveer 26% 'scheef'. Vanaf 2016 moeten woningcorporaties huurtoeslaggerechtigde woningzoekenden zo veel mogelijk huisvesten in goedkope en betaalbare huurwoningen. Hierdoor zal het aantal 'dure scheefwoners' de komende jaren naar verwachting afnemen.

Zorg

Er zijn in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag per 1.000 jeugdigen net zoveel jeugdigen (0-17 jaar) met een vorm van jeugdhulp met verblijf als in Zuid-Holland. Het aantal nieuwe trajecten per 1.000 jeugdigen volgt de trend in Zuid-Holland, waar in de tweede helft van 2016 een afname is te zien en in de eerste helft van 2017 weer een toename. Verhoudingsgewijs is ook het aantal jeugdigen zonder verblijf vergelijkbaar met Zuid-Holland. Evenals in Zuid-Holland stijgt het aantal nieuwe trajecten per 1.000 jeugdigen in de eerste helft van 2017 in tegenstelling tot de tweede helft van 2016.

In 2015 maken ongeveer 33.250 personen (18+) in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag gebruik van zorg met verblijf. Relatief gezien is het gebruik van zorg met verblijf voor de leeftijdscategorie 65-plus iets hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland (respectievelijk 68 en 65 en per 1.000 65-plussers). De meeste verzorgings- en verpleeghuizen zijn te vinden in Den Haag en Rotterdam, maar zijn verder redelijk verspreid over de regio. In de eerste helft van 2017 maken ongeveer 142.350 personen van 18 jaar en ouder in de regio gebruik van een Wmo-maatwerkvoorziening. In 2015 maken in de regio ongeveer 57.700 personen (18+) gebruik van wijkverpleging en circa 15.500 personen van zorg thuis in het kader van de Wlz. Het gebruik van wijkverpleging en zorg thuis in het kader van de Wlz ligt verhoudingsgewijs hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland.

Het aantal A1-ritten ambulancezorg dat in de GGD-regio's Haaglanden en Rotterdam-Rijnmond de 15-minutennorm overschrijdt, is toegenomen van circa 8% in 2012 naar 9% in 2017. Het percentage overschrijdingen in de regio's ligt boven het Zuid-Hollandse en Nederlandse gemiddelde. Evenals in Zuid-Holland en Nederland is de gemiddelde aanrijtijd in de GGD-regio's Haaglanden en Rotterdam-Rijnmond circa 7 minuten. Buiten de spits zijn vooral gebieden langs de kust en langs andere watergebieden niet tijdig bereikbaar.

Bibliotheken

Evenals in Zuid-Holland en Nederland is het aandeel leden onder volwassenen bij de meerderheid van de bibliotheken in de regio afgenomen, terwijl de jeugdleden juist toenemen. De daling van volwassenleden is bij de meeste bibliotheekorganisaties groter dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Opvallend is dat de Bibliotheek Schiedam juist een aanzienlijke toename laat zien van zowel volwassen- als jeugdleden. Ongeveer de helft van de bibliotheken in de regio organiseren, gerelateerd aan het aantal leden en inwoners, meer activiteiten dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Per 1.000 leden worden in 2016 in Zuid-Holland en Nederland respectievelijk circa 30 en circa 20 activiteiten georganiseerd. In wijken met veel eenzaamheid kunnen bibliotheken een functie hebben door het organiseren van ontmoetingsactiviteiten die bijdragen aan eenzaamheidsbestrijding.

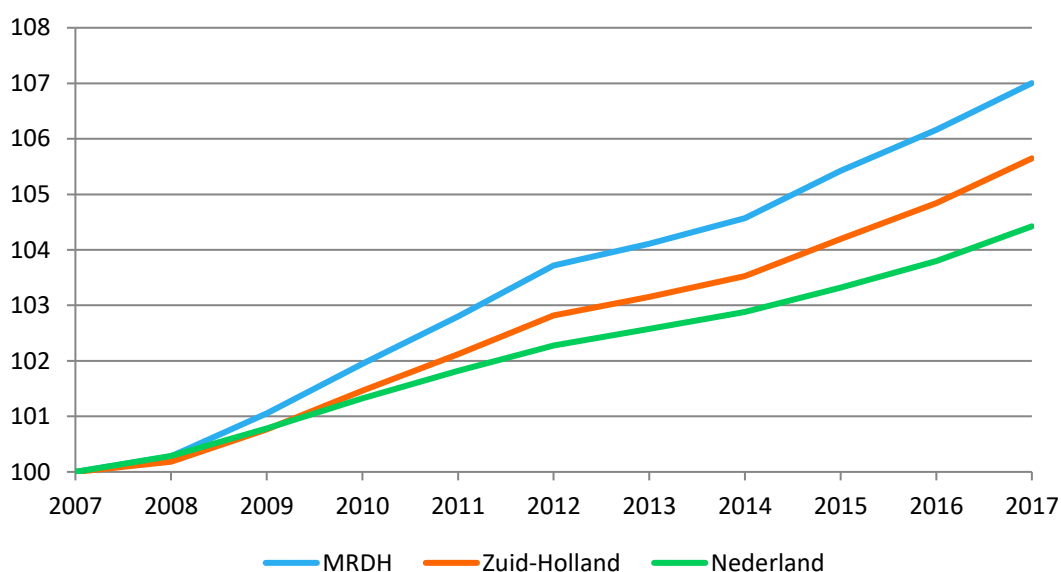
1 Demografie

1.1 Bevolkingsontwikkeling 2007-2017

In deze paragraaf wordt de bevolkingsontwikkeling gepresenteerd voor de totale bevolking en voor de leeftijdscategorieën 0-17 jaar, 18-64 jaar en 65 jaar en ouder.³

De bevolking in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag groeit in de periode 2007-2017 met 7%. In heel Nederland en Zuid-Holland neemt de bevolking gemiddeld minder snel toe (respectievelijk ruim 4 en bijna 6%; figuur 1.1). Met ruim 25% en ruim 23% respectievelijk is de bevolking het meest toegenomen in Krimpen aan den IJssel en in Pijnacker-Nootdorp. In Hellevoetsluis en Nissewaard is er sprake van een lichte daling.

Figuur 1.1 Ontwikkeling aantal inwoners, 2007-2017, index

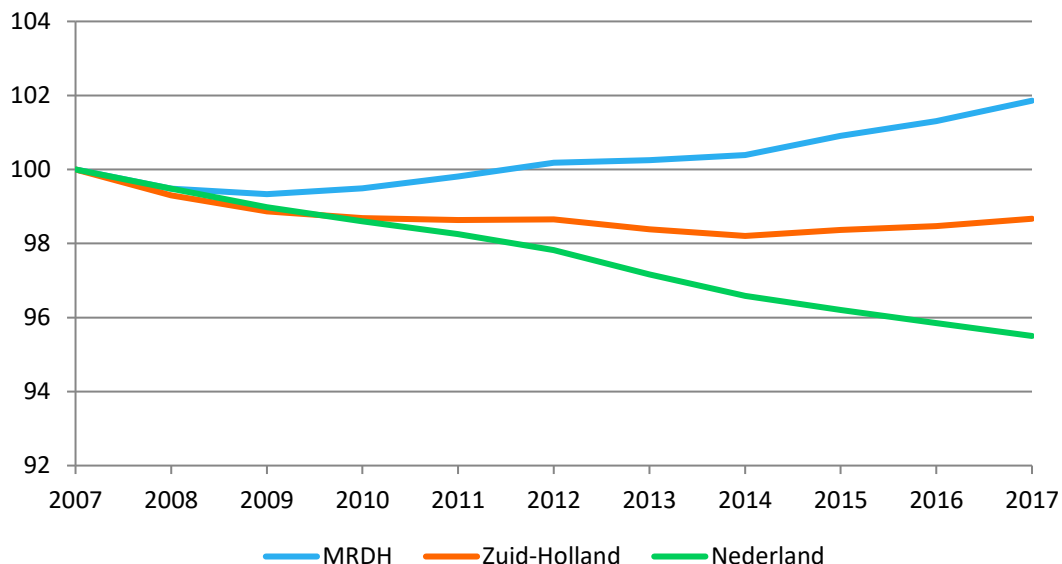
bron: Databank-ZH, CBS Statline

In de Metropoolregio Rotterdam Den Haag is er sprake van een lichte groei van het aantal jongeren (0-17 jaar) vanaf 2012. Gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland is er sprake van een daling van het aantal jongeren. In 2007 zijn er in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag 458.300 jongeren van 0-17 jaar, tien jaar later zijn dat er circa 466.800. Dit is een stijging van bijna 2% (figuur 1.2). In 15 van de 23 gemeenten is er echter sprake van een daling van het aantal jongeren lopend van ruim 15% tot ongeveer 1,5%. De grootste daling van jongeren komt voor in de gemeenten: Westvoorne (ruim 15%), Hellevoetsluis (bijna 14%) en Nissewaard (12%). De grootste stijging komt voor in Lansingerland (23%).

³ De bevolking van 0-17 jaar wordt in deze paragraaf aangeduid met de term 'jongeren'. Uitzondering hierop zijn de gegevens over verhuissaldo van jongeren/jongvolwassenen van 15-24 jaar, omdat er geen andere leeftijdsindeling beschikbaar is. Ook in volgende hoofdstukken kan er een andere leeftijdsindeling voor jongeren worden gehanteerd, omdat dat inhoudelijk gezien logisch is of omdat de cijfers alleen in een andere leeftijdsindeling beschikbaar zijn.

Het aandeel jongeren binnen de totale bevolking van de regio neemt af van ruim 21% in 2007 tot ruim 20% in 2017.

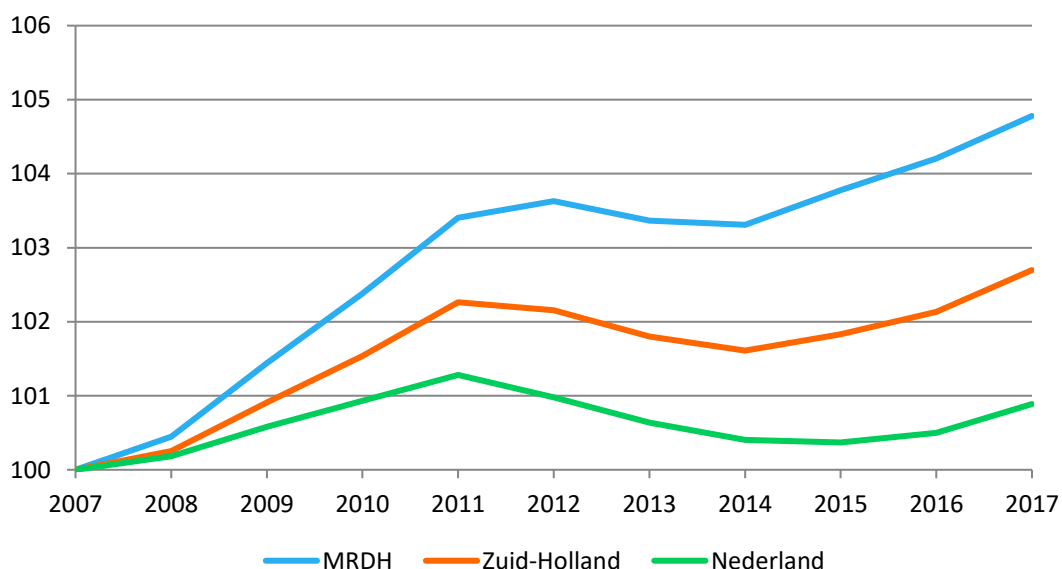
Figuur 1.2   **Ontwikkeling aantal jongeren (0-17 jaar), 2007-2017, index**

bron: Databank-ZH, CBS Statline

Het aantal inwoners in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag in de leeftijd van 18-64 jaar neemt toe van ongeveer 1.402.800 in 2007 tot circa 1.469.850 in 2017. Dit is een toename van bijna 5%. Dit is hoger dan de gemiddelde stijging in zowel Zuid-Holland (bijna 3%) als in heel Nederland (circa 1%; figuur 1.3).

Figuur 1.3   **Ontwikkeling aantal inwoners van 18-64 jaar, 2007-2017, index**

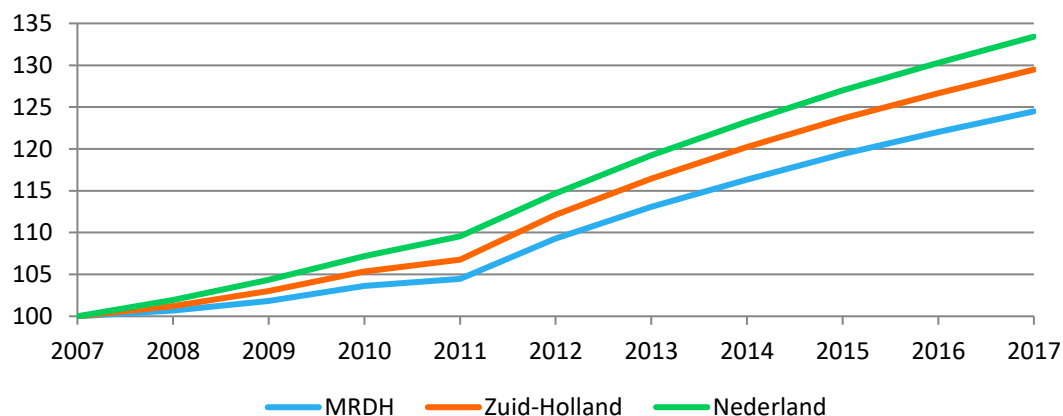

bron: Databank-ZH, CBS Statline

Evenals in Zuid-Holland en Nederland is er in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag sprake van sterke vergrijzing. In 2007 telt de regio ruim 313.300 65-plussers, tien jaar later is dat

opgelopen tot bijna 390.050, een toename van bijna 24,5%. Gemiddeld in Nederland en Zuid-Holland is deze stijging sterker (respectievelijk bijna 33,5% en ruim 29%) (figuur 1.4). Binnen de Metropoolregio Rotterdam Den Haag is de toename het grootst in Lansingerland (ruim 61%) en in Pijnacker-Nootdorp (bijna 61%). Het percentage 65-plussers binnen de totale bevolking stijgt in de regio van bijna 14,5 in 2007 tot bijna 17 in 2017.

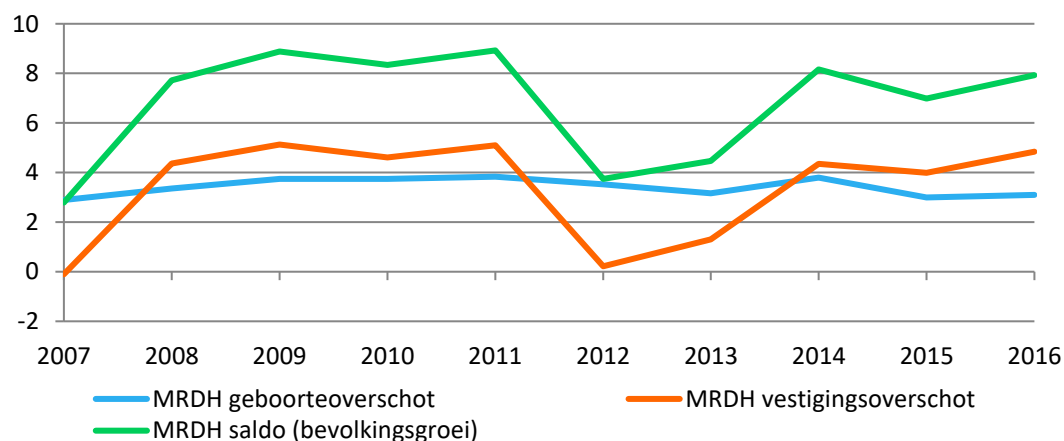
Figuur 1.4 Ontwikkeling aantal 65-plussers, 2007-2017, index

bron: Databank-ZH, CBS Statline

Er worden in de regio meer personen geboren dan dat er overlijden. Dit geboorteoverschot⁴ is in de regio in de periode 2007-2016 vrij constant (circa 3 per 1.000 inwoners). De bevolkingsgroei wordt tussen 2008 en 2011 en vanaf 2014 vooral veroorzaakt door een positief vestigingsoverschot⁵ (figuur 1.5). In 2016 bedraagt het geboorteoverschot ruim 7.100 personen en het vestigingsoverschot ruim 1.100 personen. Dit is een groei van bijna 8 personen per 1.000 inwoners.

Figuur 1.5 Ontwikkeling bevolking per 1.000 inwoners in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2007-2016

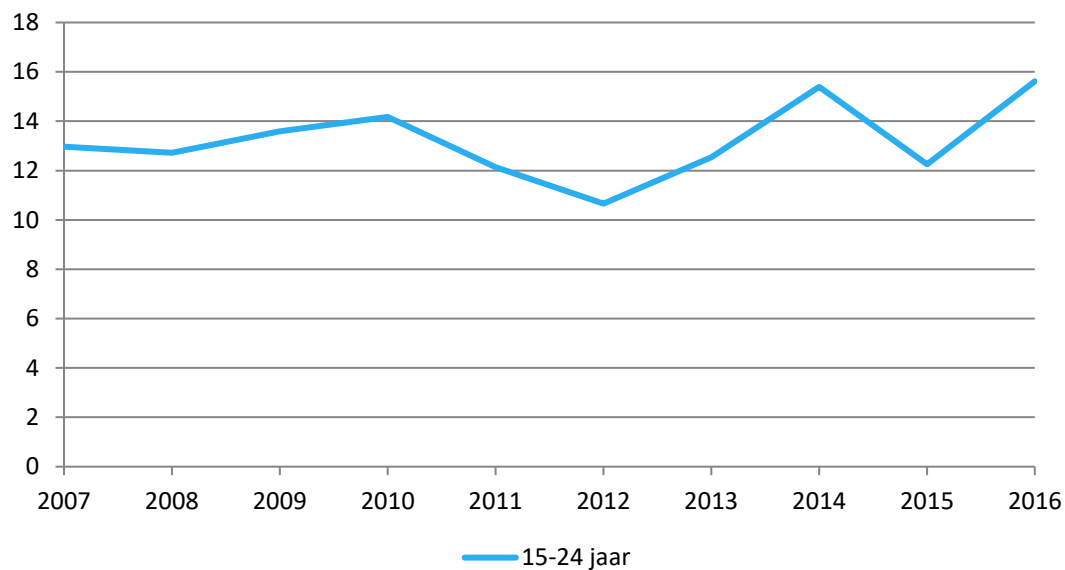
bron: Databank-ZH, CBS Statline

⁴ Saldo van geboorte en overlijden

⁵ Saldo van vestiging (uit andere gemeenten en immigratie) en vertrek (naar andere gemeenten en emigratie)

Er is sprake van een positief verhuissaldo⁶ van jongeren/jongvolwassenen in de leeftijd van 15-24 jaar (figuur 1.6). Dit betreft voor het merendeel jongvolwassenen die gaan studeren aan de universiteiten in Delft en Rotterdam en aan de hogescholen in Delft, Den Haag en Rotterdam. Wat betreft andere typen huishoudens is er vaker sprake van verhuizing naar andere regio's dan verhuizing naar de Metropoolregio Rotterdam Den Haag.

Figuur 1.6   **Ontwikkeling saldo van verhuizingen naar en uit de Metropoolregio Rotterdam Den Haag van 15-24-jarigen per 1.000 inwoners in deze leeftijdscategorie, 2007-2016**

bron: Databank-ZH, CBS Statline

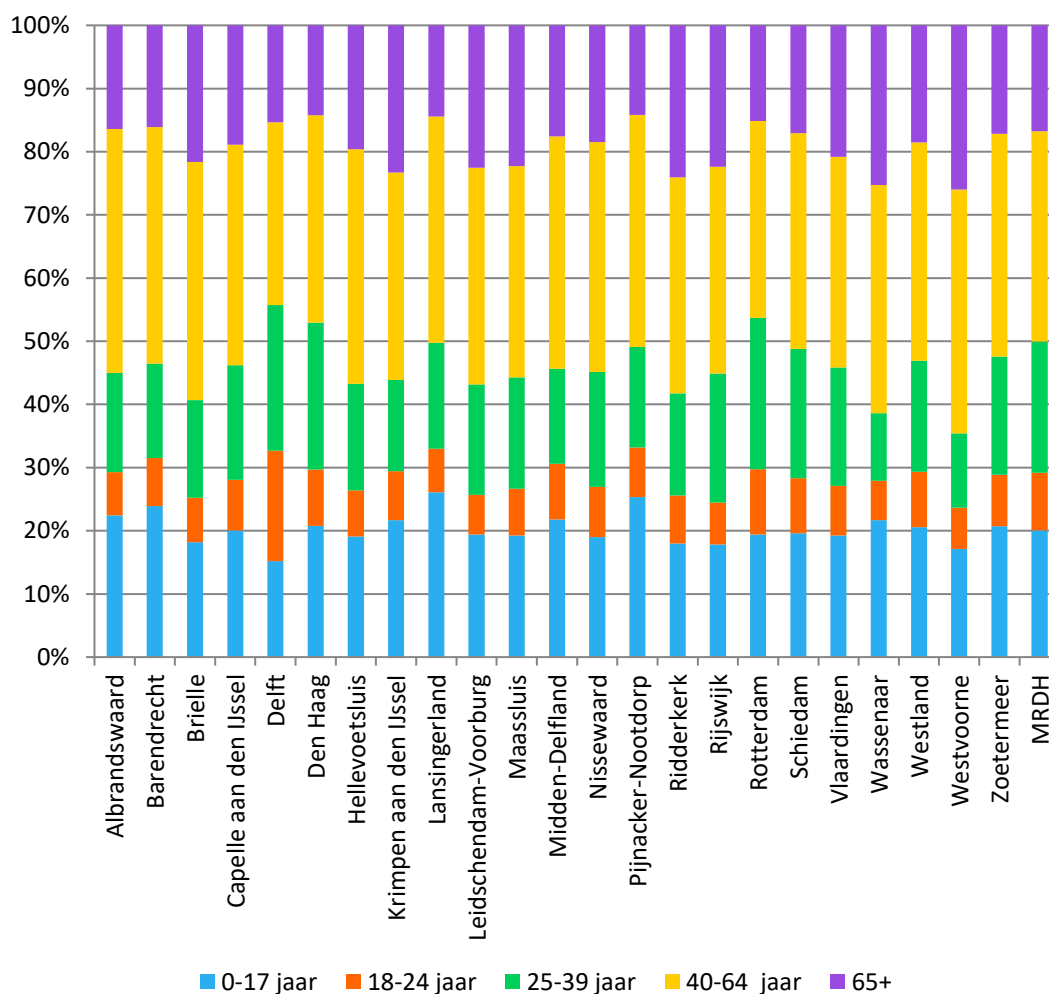
⁶ Dit betreft alleen de gegevens van personen die tussen gemeenten in Nederland zijn verhuisd, dus exclusief personen die naar Nederland zijn geïmmigreerd of vanuit Nederland zijn geëmigreerd.

1.2 Bevolkingsopbouw 2017

Figuur 1.7 geeft de bevolkingsopbouw in de afzonderlijke gemeenten in 2017 weer en die van de hele regio. Delft heeft (in absolute en relatieve zin) het grootste aantal inwoners van 18-24 jaar. Westvoorne en Wassenaar tellen de hoogste percentages 65-plussers.

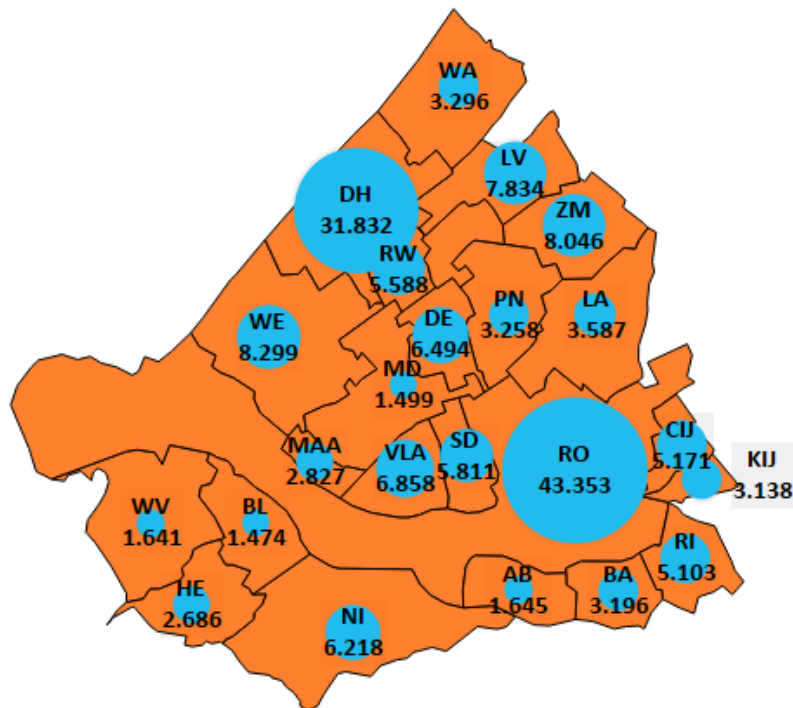
Figuur 1.7 Bevolkingsopbouw naar leeftijdscategorie per gemeente in de Metropool-regio Rotterdam Den Haag, 2017, percentage

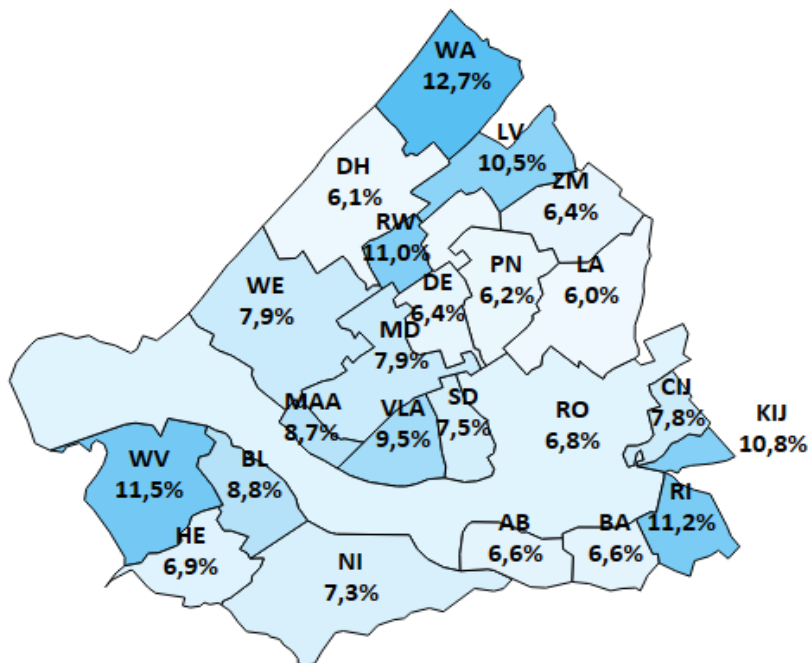
bron: Databank-ZH, CBS Statline

In 2017 is ruim 7% van de bevolking in de regio 75 jaar of ouder. Van 65-plussers is ruim 43% 75 jaar of ouder. Deze percentages zijn vergelijkbaar met die van Zuid-Holland en van Nederland. De gemeente Wassenaar is in de regio het meest vergrijsd, Lansingerland en Den Haag het minst (figuur 1.8).

Figuur 1.8a Aantal 75-plussers per gemeente, 2017, absoluut

Figuur 1.8b Aantal 75-plussers per gemeente, 2017, percentage

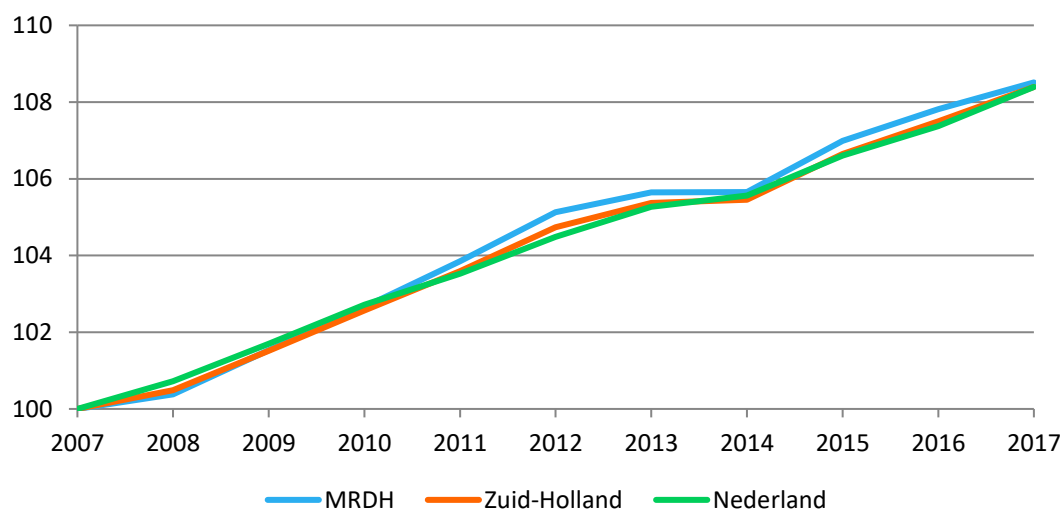
WA = Wassenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaarding, SD = Schiedam, RO = Rotterdam, CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

bron: Databank-ZH, CBS Statline

1.3 Ontwikkeling aantal huishoudens 2007-2017

Het aantal huishoudens in de regio groeit van bijna 1.019.300 in 2007 tot circa 1.106.050 in 2017, een stijging van 8,5%. Dit is vergelijkbaar met de toename van het aantal huishoudens in Zuid-Holland en Nederland (ruim 8%; figuur 1.9). Het aantal huishoudens neemt met ongeveer 28% het meest toe in Lansingerland en Pijnacker-Nootdorp.

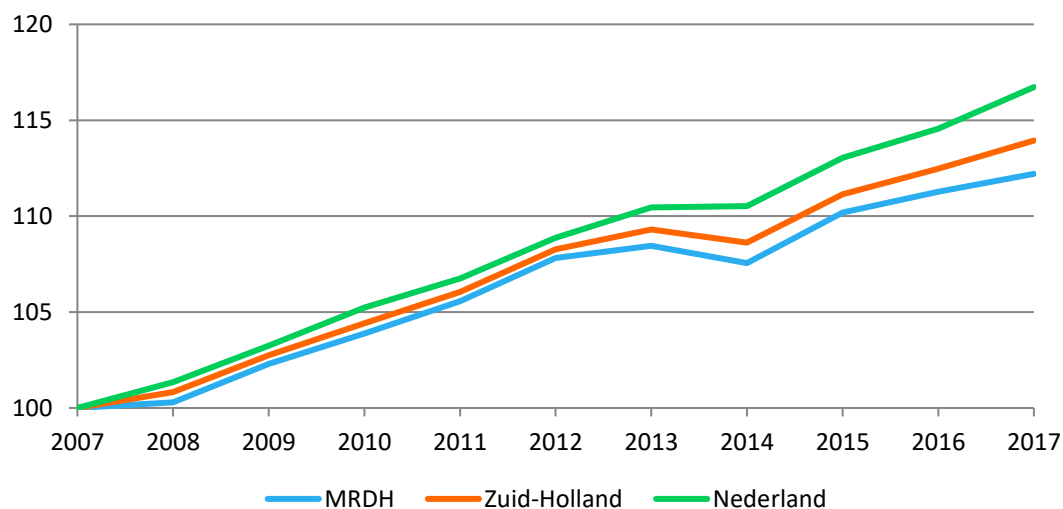
Figuur 1.9 Ontwikkeling aantal huishoudens, 2007-2017, index

bron: Databank-ZH, CBS Statline

In 2007 zijn er ruim 416.600 eenpersoonshuishoudens in de regio. Het aantal eenpersoonshuishoudens stijgt tot bijna 467.500 in 2017, een stijging van circa 12%. Dit is lager dan de gemiddelde stijging in Nederland (bijna 17%) en Zuid-Holland (bijna 14%; figuur 1.10). Van alle huishoudens is in 2017 42% een eenpersoonshuishoudens. Dat is hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland (respectievelijk bijna 40 en 38%). Vooral in de gemeente Delft is er een hoog percentage eenpersoonshuishoudens (bijna 57%).

Figuur 1.10 Ontwikkeling aantal eenpersoonshuishoudens, 2007-2017, index

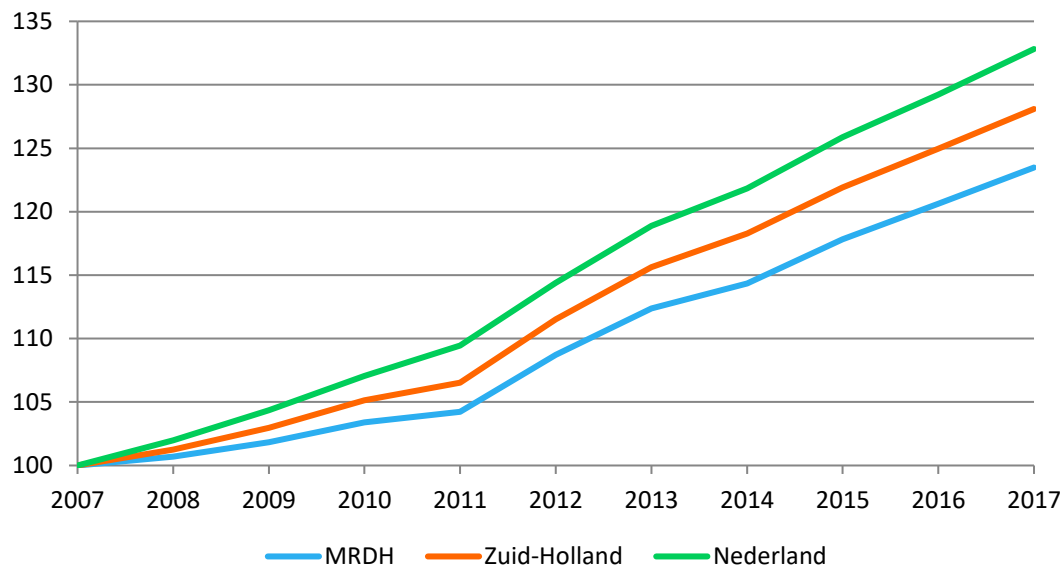

bron: Databank-ZH, CBS Statline

Het aantal huishoudens waarvan de hoofdbewoner 65 jaar of ouder is stijgt van bijna 220.150 in 2007 tot ruim 271.800 in 2017, een toename van 23,5%. Dit is lager dan de gemiddelde stijging in Zuid-Holland (28%) en in Nederland (bijna 33%; figuur 1.11). In Pijnacker-Nootdorp is de toename het grootst (circa 60,5%).

In de regio is in 2017 van alle huishoudens ongeveer 24,5% een 65-plus-huishouden, in Zuid-Holland en Nederland is dat respectievelijk circa bijna 26 en ruim 27%. Circa 12,5% van alle huishoudens in de regio is in 2017 een 65-plus-éénpersoonshuishouden, in Zuid-Holland en Nederland is dat bijna 13%.

Figuur 1.11   **Ontwikkeling aantal 65-plushuishoudens, 2007-2017, index**

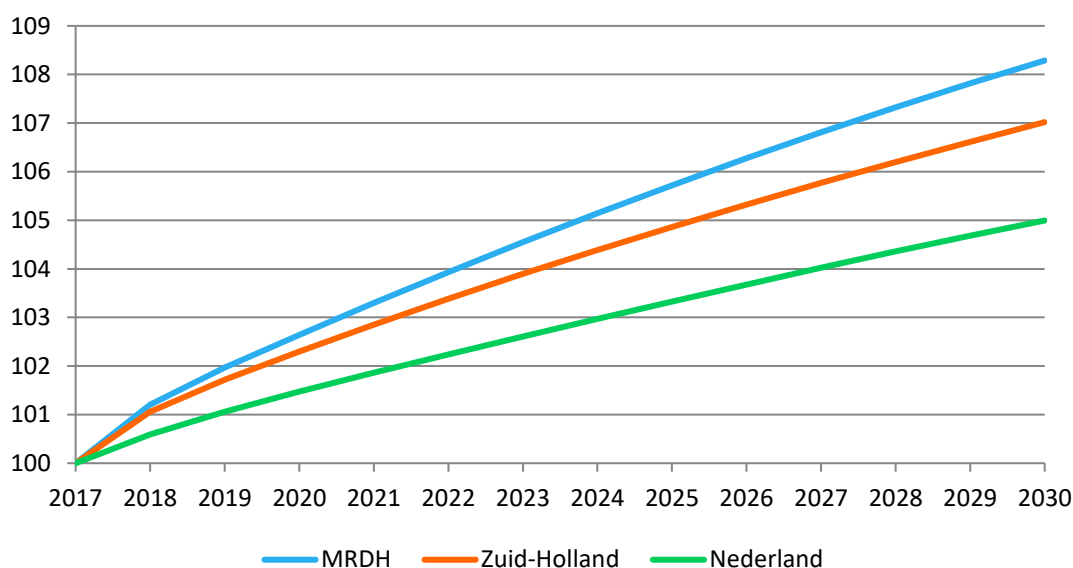
bron: Databank-ZH, CBS Statline

1.4 Verwachte bevolkingsontwikkeling 2017-2030⁷

In deze paragraaf wordt de verwachte bevolkingsontwikkeling gepresenteerd voor de totale bevolking en voor de leeftijdscategorieën 0-17 jaar, 18-64 jaar en 65 jaar en ouder.⁸

De bevolking van de Metropoolregio Rotterdam Den Haag neemt in de periode 2017-2030 naar verwachting toe met ruim 192.800 personen tot ongeveer ruim 2.519.500. Dit is een groei van ruim 8%. Met een groeipercentage van respectievelijk 7 en 5 neemt de bevolking in Zuid-Holland en Nederland minder sterk toe.

Figuur 1.12   **Ontwikkeling aantal inwoners, 2017-2030, index**

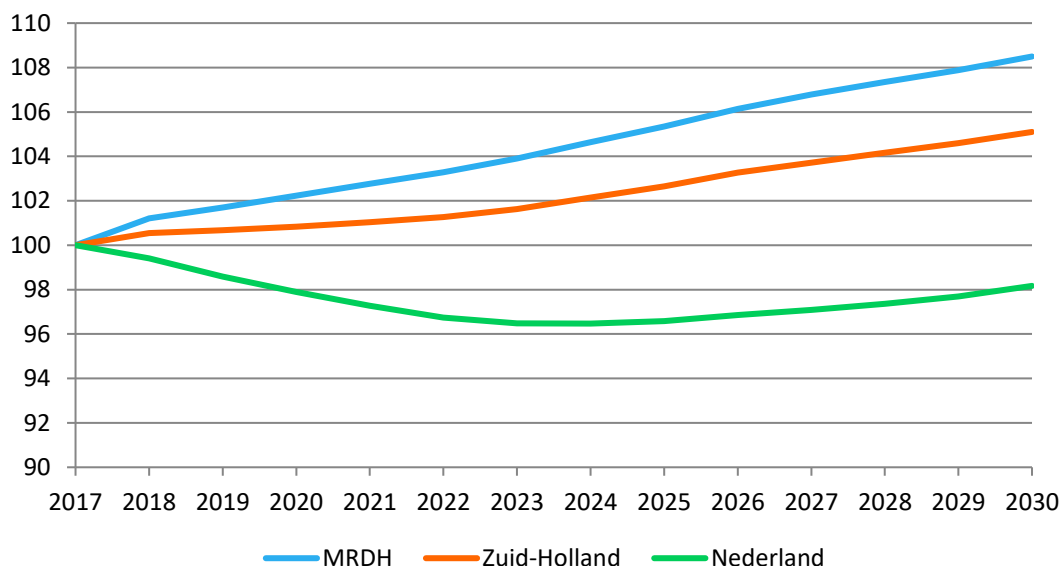
bron: Databank-ZH, CBS/Provincie Zuid-Holland

Het aantal jongeren (0-17 jaar) neemt in de regio toe; een trend die ook waar te nemen is in heel Zuid-Holland. Gemiddeld in Nederland is pas vanaf 2025 een stijgende lijn te zien. In 2030 zijn er in de regio bijna 506.500 jongeren. Dit is 8,5% meer dan in 2017. De grootste toename wordt verwacht in de gemeente Delft (bijna 18,5%). In acht van de 23 gemeenten wordt er echter een afname van jongeren verwacht variërend van bijna 1% in Leidschendam-Voorburg tot bijna 18% in Brielle (figuur 1.13).

⁷ Paragraaf 1.4 tot en met 1.6 schetsen de verwachte bevolkingsontwikkeling, bevolkingsopbouw en ontwikkeling van het aantal huishoudens op basis van prognoses. Vanwege de leesbaarheid spreken we in het vervolg van deze paragraaf over toename/afname en niet over de *verwachte* toename/afname.

⁸ De bevolking van 0-17 jaar wordt in deze paragraaf aangeduid met de term 'jongeren'. In volgende hoofdstukken kan er een andere leeftijdsindeling voor jongeren worden gehanteerd, omdat dat inhoudelijk gezien logisch is of omdat de cijfers alleen in een andere leeftijdsindeling beschikbaar zijn.

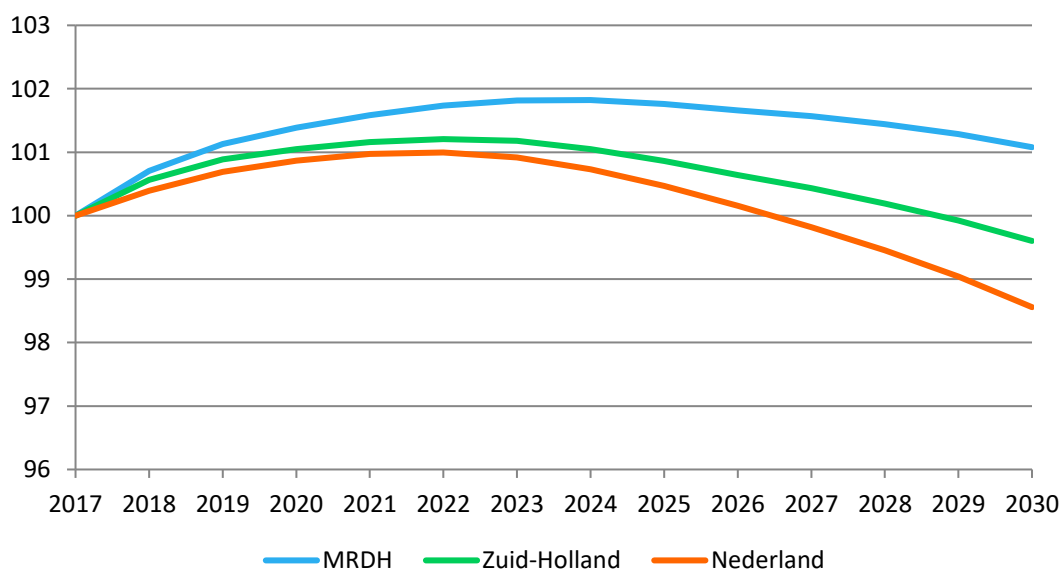
Figuur 1.13   **Ontwikkeling groei aantal jongeren (0-17 jaar), 2017-2030, index**

bron: Databank-ZH, CBS/Provincie Zuid-Holland

Het aantal inwoners in de leeftijd van 18-64 jaar neemt in de regio tot 2024 toe, om in de jaren daarna te dalen. Deze trend doet zich ook voor in Zuid-Holland en Nederland (figuur 1.14). In 2017 telt de regio bijna 1.469.850 inwoners in deze leeftijdsklasse, in 2030 zijn dat er bijna 1.485.700; een toename van ongeveer 1%.

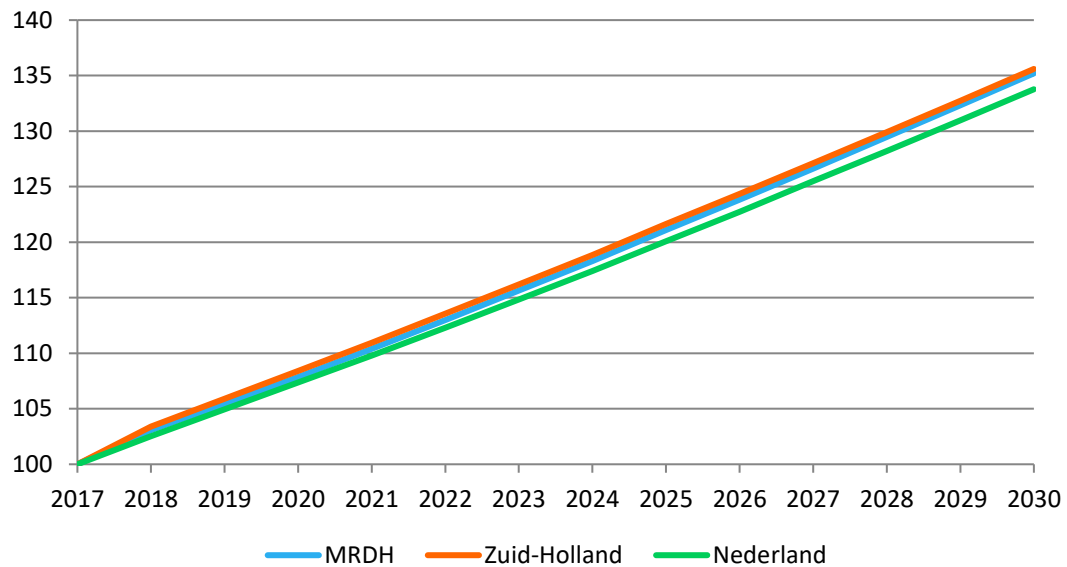
Figuur 1.14   **Ontwikkeling aantal inwoners van 18-64 jaar, 2017-2030, index**

bron: Databank-ZH, CBS/Provincie Zuid-Holland

Het aantal 65-plussers stijgt in de regio van bijna 390.050 in 2017 tot ruim 527.350 in 2030. Dit is een toename van ruim 35%. Zuid-Holland en Nederland laten een vergelijkbare trend zien (figuur 1.15). In Midden-Delfland is de toename met 62,5% het grootst.

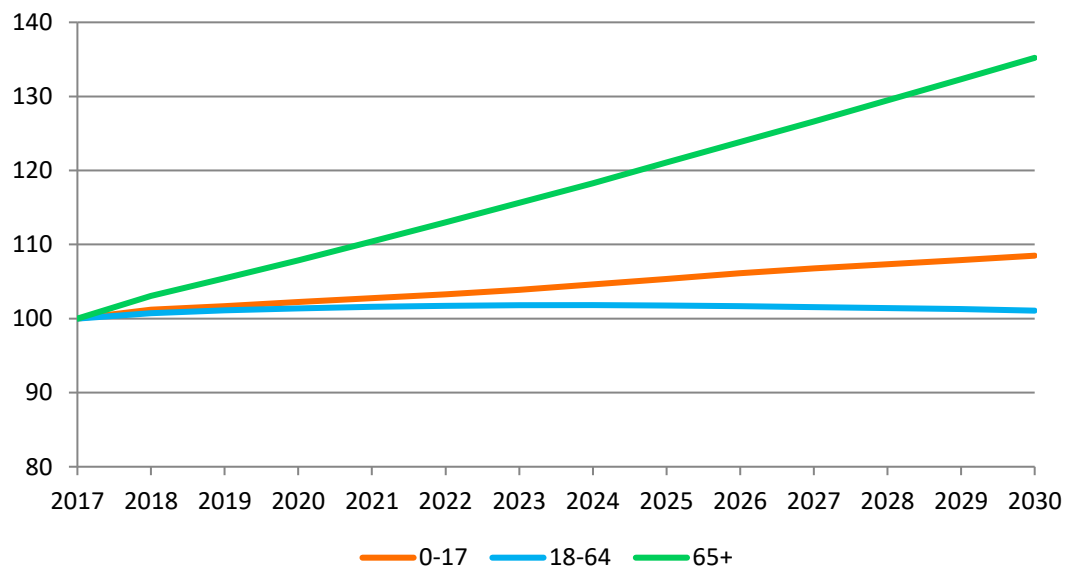
Figuur 1.15   **Ontwikkeling aantal 65-plussers, 2017-2030, index**

bron: Databank-ZH, CBS/Provincie Zuid-Holland

De totale bevolking neemt in de periode 2017-2030 toe met ruim 8%. Een sterke groei is met name te verwachten van het aantal 65-plussers (35%). Het aantal jongeren van 0-17 jaar neemt toe (8,5%) en het aantal 18-64-jarigen blijft nagenoeg stabiel (figuur 1.16).

Figuur 1.16   **Ontwikkeling bevolking Metropoolregio Rotterdam Den Haag naar leeftijdscategorie, 2017-2030, index**

bron: CBS Statline, Provincie Zuid-Holland

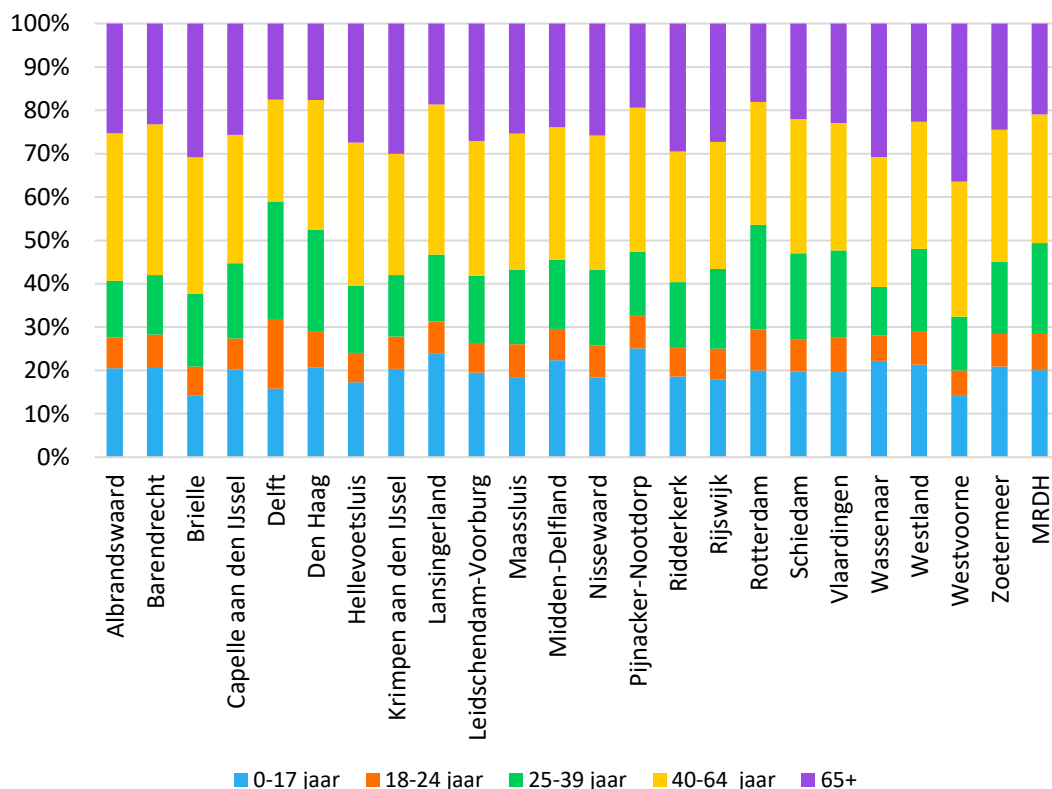
Vanwege de sterke toename van het aantal 65-plussers neemt ook het aantal personen met behoefte aan zorg thuis of in een instelling toe. De toename van het aantal 65-plussers heeft ook gevolgen voor de omvang van de beroepsbevolking: 55-64-jarigen werken minder vaak en minder uren per week en onder 65-plussers is dat nog meer het geval ([CBS 2015](#)).

De omvang van de (potentiële) beroepsbevolking staat verder onder druk doordat het aantal 18-64-jarigen tot 2030 afneemt. Deze ontwikkelingen kunnen leiden tot krapte op de arbeidsmarkt, waardoor bedrijven niet voldoende werknemers kunnen aantrekken, wat ten koste kan gaan van de economische groei. Niettemin is er landelijk in de periode 2008-2016 een toename van de beroepsbevolking te zien met name als gevolg van een toegenomen arbeidsparticipatie onder vrouwen en onder 55-plussers. Ouderen werken langer door: de gemiddelde pensioenleeftijd is landelijk tussen 2006 en 2015 met 3,4 jaar gestegen naar 64,4 jaar (maar is in 2016 gelijk gebleven).⁹

1.5 Verwachte bevolkingsopbouw 2030

Delft heeft als studentenstad in 2030 nog steeds het grootste percentage jongeren van 18-24 jaar (16%). Westvoorne heeft in 2030 het hoogste percentage 65-plussers (ruim 36% in de regio; figuur 1.17).

Figuur 1.17 Verwachte bevolkingsopbouw naar leeftijdscategorie per gemeente in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2030, percentage

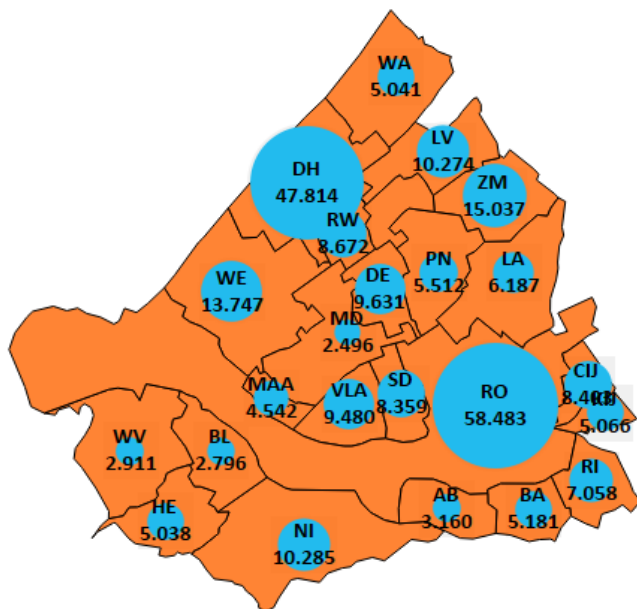
bron: Databank-ZH, Provincie Zuid-Holland

⁹ Brakel K. van, Hilbers P en Vries M de (red.). UWV Arbeidsmarktprognose 2017-2018. Amsterdam: UWV, 2017.

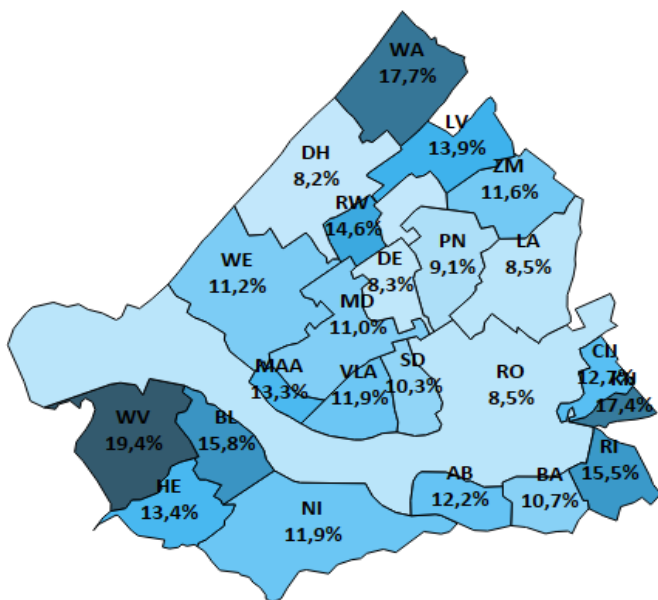

In 2030 is circa 10% van de bevolking 75 jaar of ouder. Dit is vergelijkbaar met het percentage in Zuid-Holland, maar lager dan in Nederland (circa 11,5%). Van 65-plussers is ruim 48% 75 jaar of ouder, gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland is dat 49% (figuur 1.18).

Figuur 1.18a Aantal 75-plussers per gemeente, 2030, absoluut

Figuur 1.18b Aantal 75-plussers per gemeente, 2030, percentage

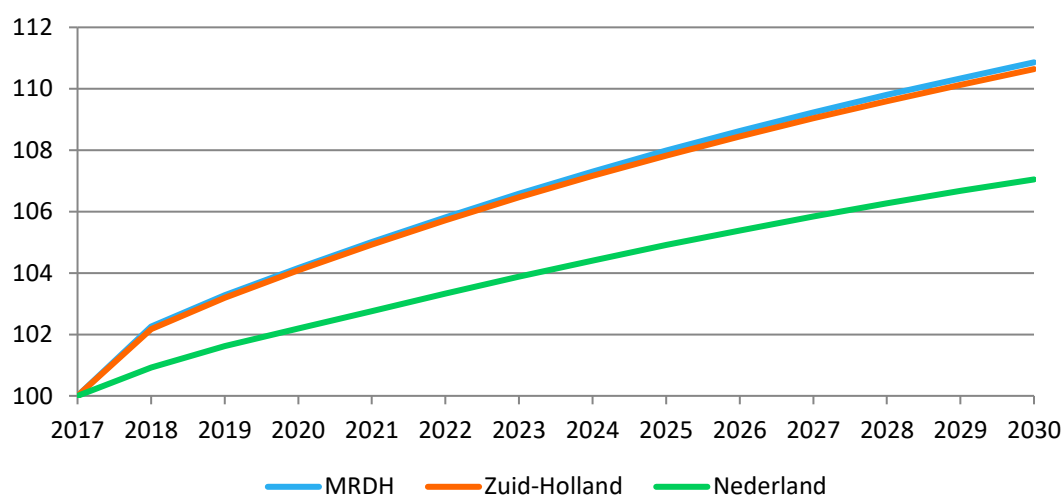
WA = Wassenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam, CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

bron: Databank-ZH, Provincie Zuid-Holland

1.6 Verwachte ontwikkeling aantal huishoudens 2017-2030

Tot 2030 neemt het aantal huishoudens toe tot bijna 1.226.200, een stijging van bijna 11% ten opzichte van 2017. Dit is vergelijkbaar met Zuid-Holland (bijna 11%) en hoger dan in Nederland (7%) (figuur 1.19). Met 29% neemt het aantal huishoudens in Lansingerland het meeste toe.

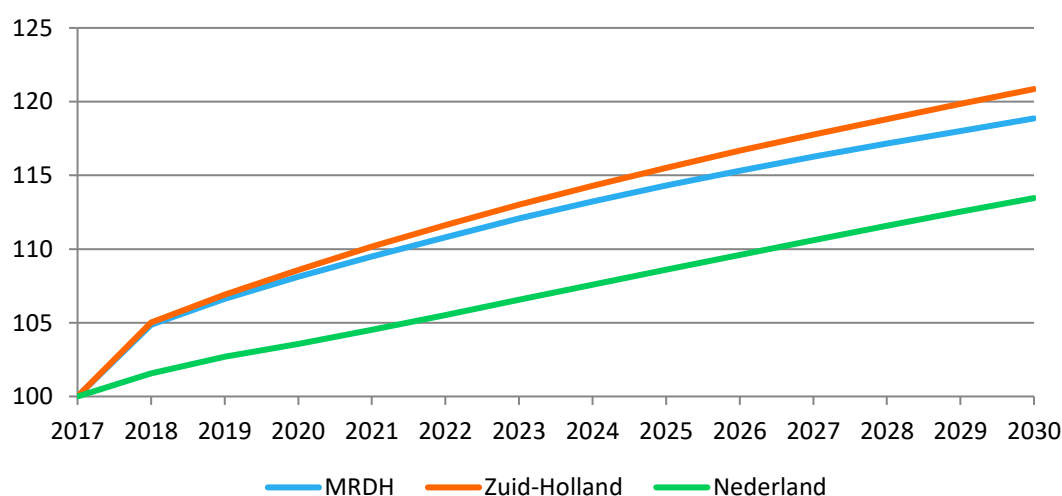
Figuur 1.19 Ontwikkeling aantal huishoudens, 2017-2030, index

bron: CBS Statline, Provincie Zuid-Holland

Het aantal eenpersoonshuishoudens neemt met bijna 19% toe tot ruim 555.650 in 2030. Het aantal stijgt sterker dan gemiddeld in Nederland, maar minder sterk dan gemiddeld in Zuid-Holland (respectievelijk ruim 13 en bijna 21%) (figuur 1.20). Met bijna 61% is de stijging in Lansingerland het sterkst. Van alle huishoudens in de regio is in 2030 ruim 45% een eenpersoonshuishouden, gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland is dat respectievelijk 43 en 40%. Pijnacker-Nootdorp heeft met bijna 26% het laagste percentage eenpersoonshuishoudens.

Figuur 1.20 Ontwikkeling aantal eenpersoonshuishoudens, 2017-2030, index

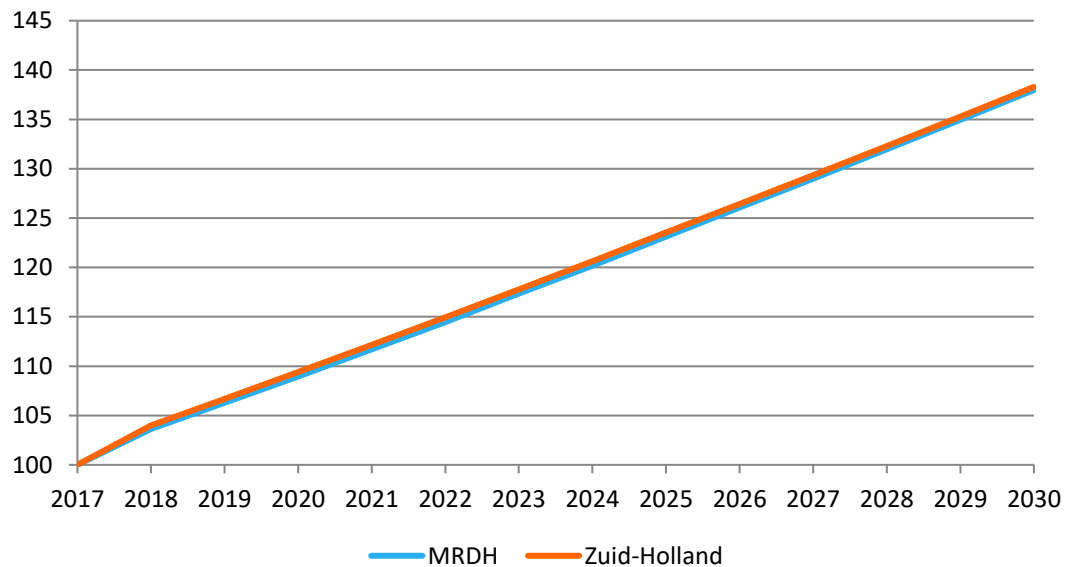

bron: CBS Statline, Provincie Zuid-Holland

In 2030 zijn er in de regio bijna 375.050 huishoudens waarvan de hoofdbewoner 65 jaar of ouder is, een stijging van bijna 38%. Dit is vergelijkbaar met de verwachte gemiddelde toename in Zuid-Holland (figuur 1.21)¹⁰. De toename is met bijna 66% het sterkst in Midden-Delfland.

In de regio is in 2030 van alle huishoudens ongeveer 30,5% een 65-plus-huishouden, in Zuid-Holland is dat percentage ongeveer 32. Ruim 16% van alle huishoudens is een 65-plus-eenpersoonshuishouden, in Zuid-Holland is dat in 2030 bijna 17%.

Figuur 1.21   Ontwikkeling aantal 65-plus-huishoudens, 2017-2030, index

bron: CBS Statline, Provincie Zuid-Holland

¹⁰ Er zijn geen gegevens beschikbaar voor Nederland.

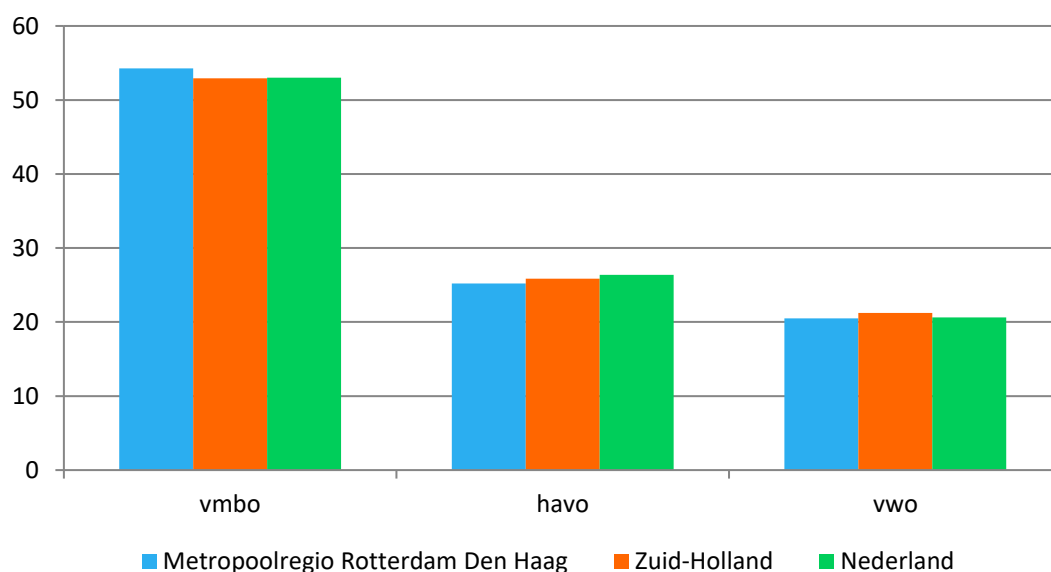
2 Onderwijs

2.1 Voortgezet onderwijs

2.1.1 Leerlingen

In de Metropoolregio Rotterdam Den Haag wonen in 2016 bijna 68.000 leerlingen die een vorm van voortgezet onderwijs vanaf het derde leerjaar volgen. Per leerjaar zit ruim 54% van deze leerlingen op het vmbo; dit is iets meer dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland (53%). Ongeveer 25% zit op de havo, vergelijkbaar met zo'n 26% gemiddeld in zowel Zuid-Holland als Nederland (figuur 2.1).

Figuur 2.1 Aandeel leerlingen vmbo, havo en vwo vanaf leerjaar 3 (exclusief praktijk-onderwijs), woonregio, schooljaar 2016-2017, percentage*

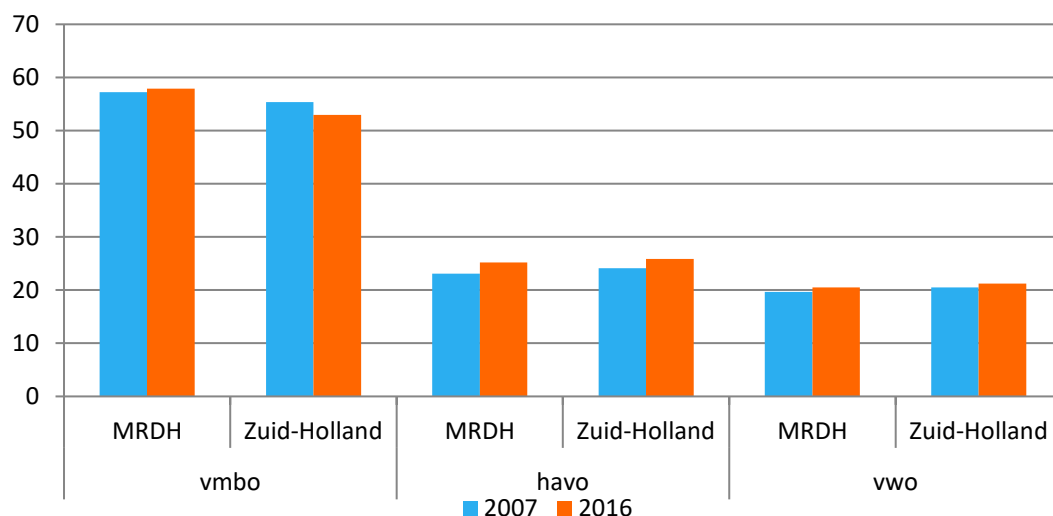

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

Leerlingen die in Maassluis wonen, zitten het vaakst op het vmbo (ruim 62%). In Westvoorne wonen de meeste havo-leerlingen (circa 34%). Wassenaar heeft relatief de meeste woonachtige vwo-leerlingen (circa 45%) en de minste vmbo-leerlingen (ongeveer 27%), Rotterdam het laagste aantal havo-leerlingen (bijna 22) en Nissewaard het laagste aantal vwo-leerlingen (bijna 14%).

Het aantal vmbo-leerlingen woonachtig in de regio neemt in de periode van 2007-2016 relatief toe, in tegenstelling tot Zuid-Holland. Het aantal havo- en vwo-leerlingen stijgen eveneens relatief (figuur 2.2).

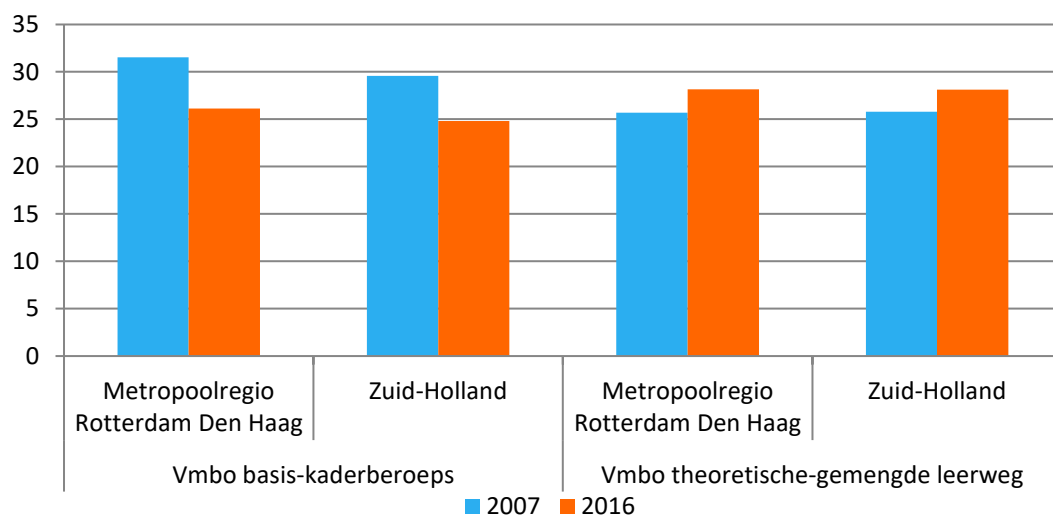
Figuur 2.2 Aantal leerlingen vmbo, havo en vwo per 100 leerlingen voortgezet onderwijs vanaf het derde jaar, woonregio, 2007, 2016, absoluut*

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

In 2016 wonen in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag ruim 27.700 vmbo-leerlingen (derde leerjaar en hoger). Het aandeel vmbo-leerlingen in het voortgezet onderwijs (derde leerjaar en hoger) is in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland; dit geldt vooral voor de basis-kaderberoepsleerweg. Ongeveer 26 van de 100 leerlingen voortgezet onderwijs (derde leerjaar en hoger) woonachtig in de regio volgen in 2016 een basis-kaderberoepsleerweg in het vmbo; een afname van bijna 15% ten opzichte van 2007. De daling in Zuid-Holland is vergelijkbaar (ruim 14%). Ongeveer 28 op de 100 leerlingen volgen een theoretische-gemengde leerweg. Dit is een groei van bijna 12% ten opzichte van 2007. In Zuid-Holland is de relatieve stijging vergelijkbaar (ruim 11%; figuur 2.3).

Figuur 2.3 Aantal leerlingen vmbo per 100 leerlingen voortgezet onderwijs vanaf het derde leerjaar, woonregio, 2007, 2016, percentage*

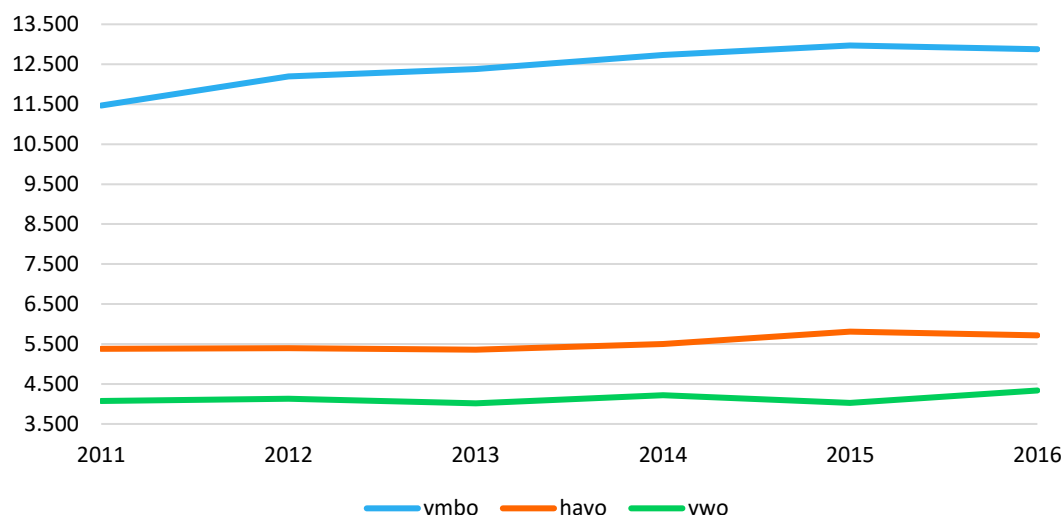

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

2.1.2 Geslaagden

Het totaal aantal geslaagden vmbo is in de periode 2011 tot en met 2016 toegenomen met ruim 12%. Het aantal geslaagden op havo- en vwo niveau is in deze periode minder sterk gestegen met circa 6% (figuur 2.4).

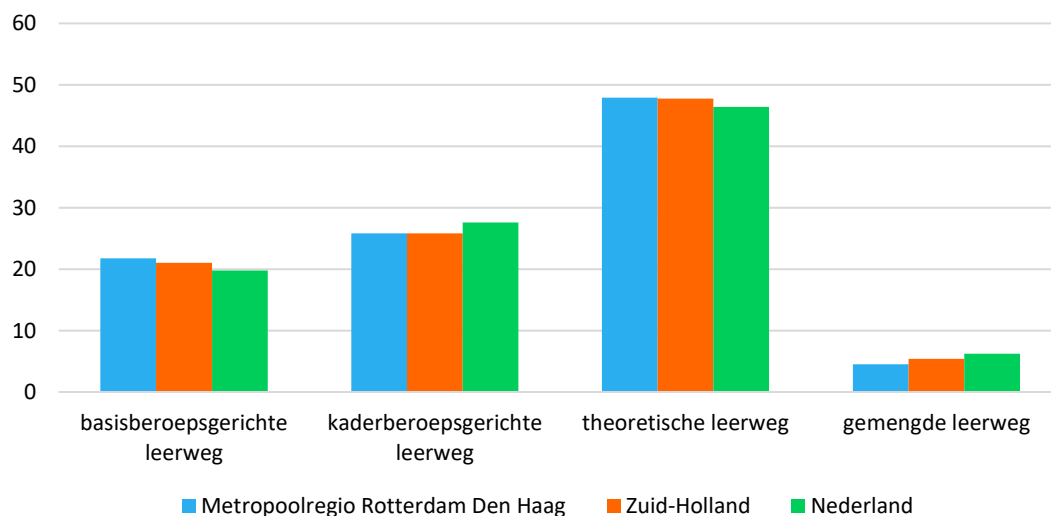
Figuur 2.4 Ontwikkeling aantal geslaagden per onderwijsvorm in het voortgezet onderwijs, onderwijsregio, 2011-2016, absoluut

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: Ministerie OCW

Figuur 2.5 laat zien dat in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag naar verhouding meer geslaagden zijn in de basisberoepsgerichte leerweg en minder in de gemengde leerweg dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Binnen de regio is het aandeel geslaagden in de theoretische leerweg het grootst.

Figuur 2.5 Verdeling van het aantal geslaagden in het vmbo naar type leerweg, onderwijsregio, schooljaar 2015-2016, percentage*

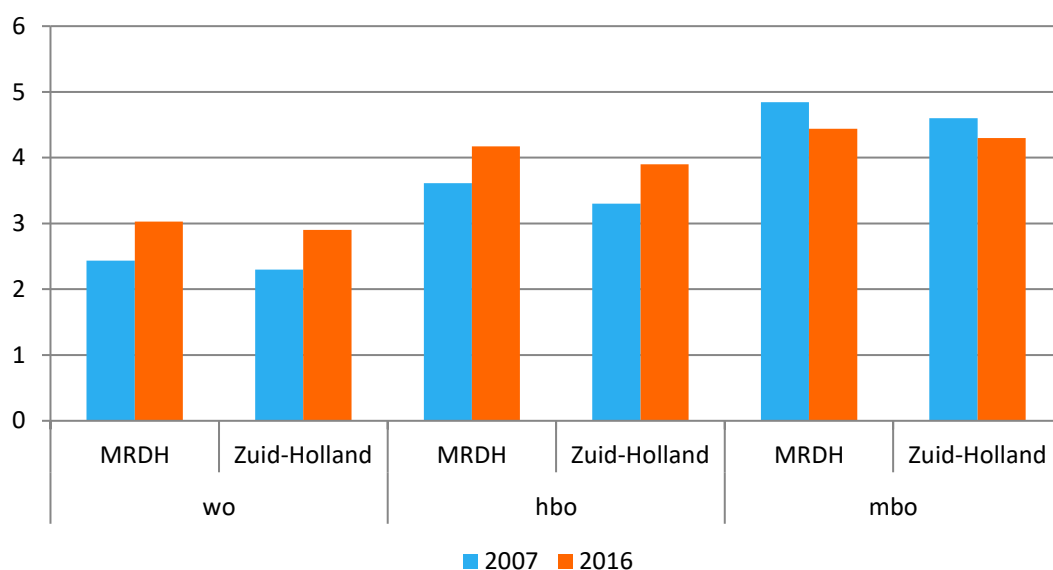
*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: Ministerie OCW

2.2 Beroeps- en wetenschappelijk onderwijs

2.2.1 Studenten

Met de universiteiten in Delft en Rotterdam en hogescholen in Delft, Den Haag en Rotterdam trekt de regio veel studenten aan. In totaal volgen circa 170.150 (jong)volwassenen een vorm van middelbaar beroepsonderwijs of hoger onderwijs (hbo en wo). Per 100 volwassenen tot 100 jaar zijn er in de regio iets meer studenten dan gemiddeld in Zuid-Holland. In de periode 2007-2016 neemt het aantal wo- en hbo-studenten in de periode van 2007-2016 relatief toe, terwijl het aantal studenten in het mbo daalt. Dit trend zien we ook in Zuid-Holland (figuur 2.6).

Figuur 2.6 Aantal studenten per 100 volwassenen tot 65 jaar, 2007, 2016, absoluut

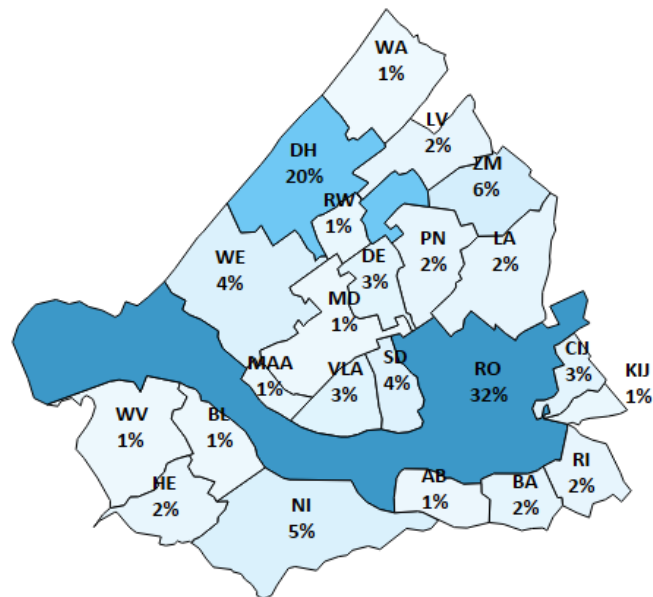

bron: Databank-ZH, CBS Statline

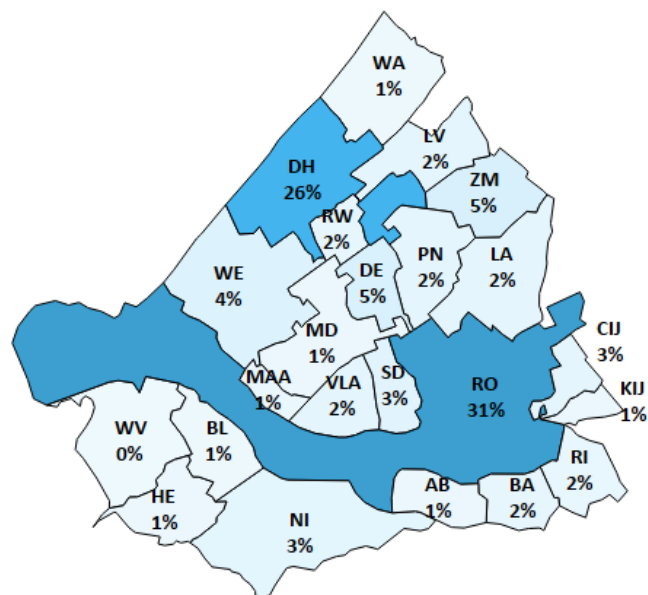
Onderstaande figuren 2.7a tot en met 2.7c geven de verdeling van het aantal studenten naar woongemeente en naar onderwijsvorm weer.

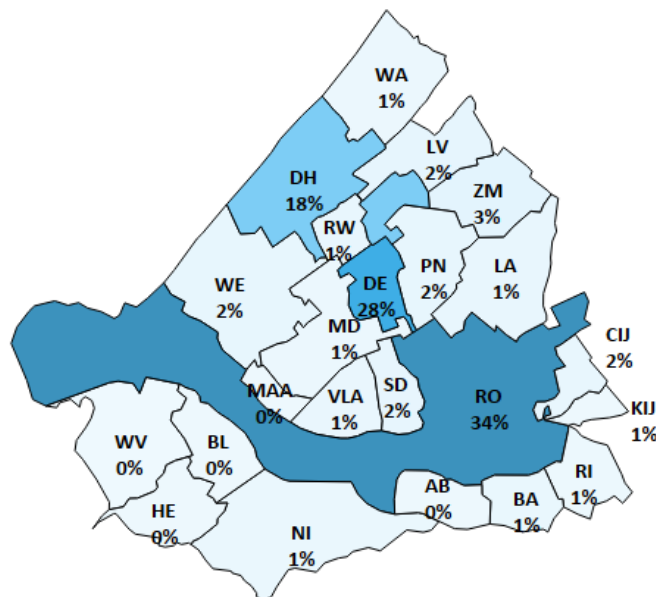
Figuur 2.7a   **Verdeling van mbo-studenten in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2016, percentage**

Figuur 2.7b   **Verdeling van hbo-studenten in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2016, percentage**

Figuur 2.7c Verdeling van studenten wo in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2016, percentage

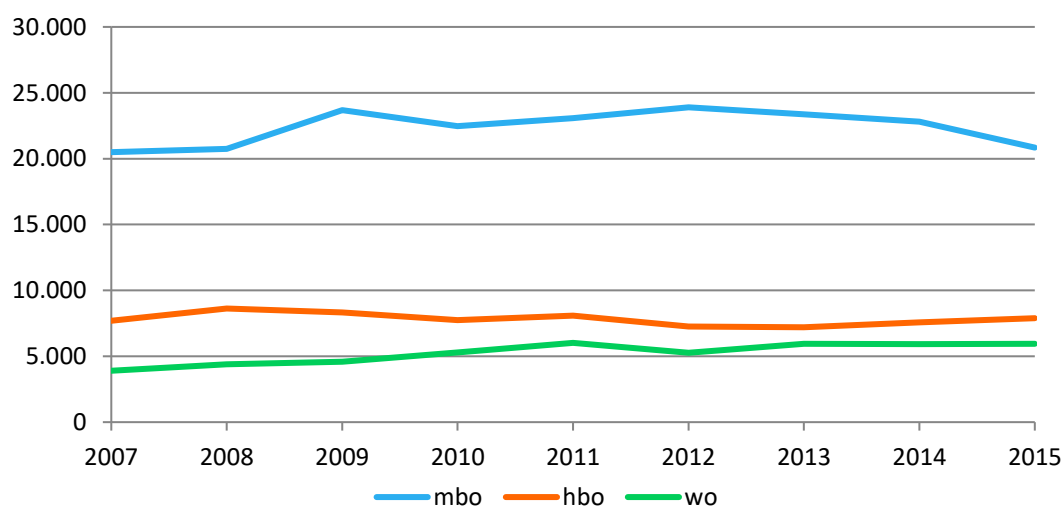
WA = Wassenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam, CJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

bron: Databank-ZH, CBS Statline

2.2.2 Geslaagden

Het totaal aantal geslaagden is vanaf 2007 redelijk stabiel. Dit lijkt in tegenspraak met de groei van het aantal studenten. Dit heeft te maken met het feit dat de groei vooral de laatste jaren plaatsvindt. Deze ontwikkeling is nog niet zichtbaar in de statistiek van geslaagden.

Figuur 2.8 Ontwikkeling aantal geslaagden per hoogst behaalde diploma per onderwijsvorm in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, absoluut

bron: Databank-ZH, CBS Statline

In de regio ligt het aantal geslaagden in het mbo en het hbo ten opzichte van het totaal aantal geslaagden in 2015 lager dan in 2007, het aandeel wo is daarentegen toegenomen (van ruim 12 naar ruim 17%). Landelijk wordt verwacht dat het onderwijsniveau van de instroom van geslaagden op de arbeidsmarkt de komende jaren blijft toenemen vanwege een stijgende instroom van afgestudeerden uit hbo- en wo-richtingen in vergelijking met mbo-richtingen. Voor mbo 2/3¹¹ wordt voor alle richtingen een afname van de instroom verwacht in vergelijking met de laatste vijf jaar: men studeert langer door. Deze ontwikkelingen wijzen erop dat het gemiddelde opleidingsniveau van Nederlandse jongeren de komende zes jaar verder zal toenemen.¹²

In het algemeen zijn de arbeidsmarktperspectieven voor de komende jaren beter naarmate het opleidingsniveau hoger is. Landelijk gezien hebben wo-opleidingen gemiddeld genomen een 'goed' arbeidsmarktperspectief, terwijl de perspectieven 'redelijk' zijn voor de mbo-gediplomeerden. Meer specifiek worden op hbo- en wo-niveau goede tot zeer goede perspectieven voorzien voor ongeveer 50% van de gediplomeerden, terwijl dat maar 14% en 28% is voor respectievelijk mbo 2/3 en mbo 4. Bovendien is ook het loopbaanperspectief op de lange termijn beter voor hoger opgeleiden. Voor gediplomeerden mbo 2/3 zijn de perspectieven het beste voor de technische richtingen, vooral mbo 2/3 technische installatie.

Op mbo 4-niveau zijn de perspectieven goed voor groen en techniek. Voor mbo 4 werktuigbouwkunde en metaalbewerking en mbo 4 technische installatie zijn de perspectieven zelfs zeer goed. Ook voor grote opleidingen zoals mbo 4 gezondheidszorg zijn de perspectieven goed. Voor de richting economie op niveau 2/3 en niveau 4, maar ook op hbo niveau, zijn de perspectieven matig.¹³

Landelijk gezien bieden op hbo- en wo-niveau de richtingen onderwijs, zorg en techniek goede arbeidsmarkt perspectieven voor de komende jaren. Zeer goed zijn de baankansen voor hbo werktuigbouwkunde, hbo chemie en hbo bouwkunde en civiele techniek en wo informatica. Op hbo-niveau zijn de arbeidsmarktperspectieven het minst gunstig voor de richting communicatie en hotel, vrijetijd en facility management. Op wo-niveau geldt dit voor bedrijfseconomie en logistiek en kunst.

Gegevens over geslaagden in het mbo naar sector en naar niveau zijn alleen beschikbaar op het niveau van arbeidsmarktregio's De Metropoolregio Rotterdam Den Haag maakt deel uit van de arbeidsmarktregio's Haaglanden, Rijnmond en Zuid-Holland Centraal. Tot de arbeidsmarktregio Haaglanden behoren de volgende gemeenten: Delft, Den Haag, Midden-Delfland, Rijswijk en Westland. Tot de arbeidsmarktregio Rijnmond behoren de volgende gemeenten: Albrandswaard, Barendrecht, Binnenmaas, Brielle, Capelle aan den IJssel, Cromstrijen, Goeree-Overflakkee, Hellevoetsluis, Korendijk, Krimpen aan den IJssel, Maasvluis, Nissewaard, Oud-Beijerland, Ridderkerk, Rotterdam, Schiedam, Strijen, Vlaardingen en Westvoorne. Tot de arbeidsmarktregio Zuid-Holland Centraal behoren de volgende ge-

---

¹¹ Mbo niveau 2 betreft basisberoepsopleiding, niveau 3 vakopleiding en niveau 4 opleiding voor middenkader/ gespecialiseerd beroep.

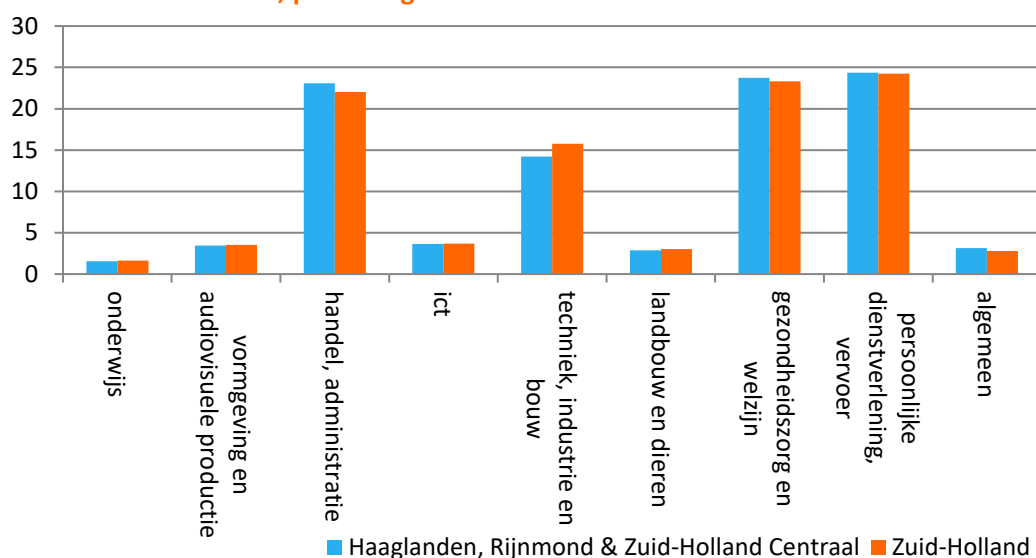
¹² Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt. De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2022. Maastricht: ROA, 2017.

¹³ Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt. De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2022. Maastricht: ROA, 2017.

meenten: Lansingerland, Leidschendam-Voorburg, Pijnacker-Nootdorp, Voorschoten, Wassenaar en Zoetermeer.

Figuur 2.9 laat zien dat in de arbeidsmarktregio's Haaglanden, Rijnmond en Zuid-Holland Centraal¹⁴ naar verhouding minder geslaagden zijn in de techniek, industrie en bouw dan gemiddeld in Zuid-Holland.

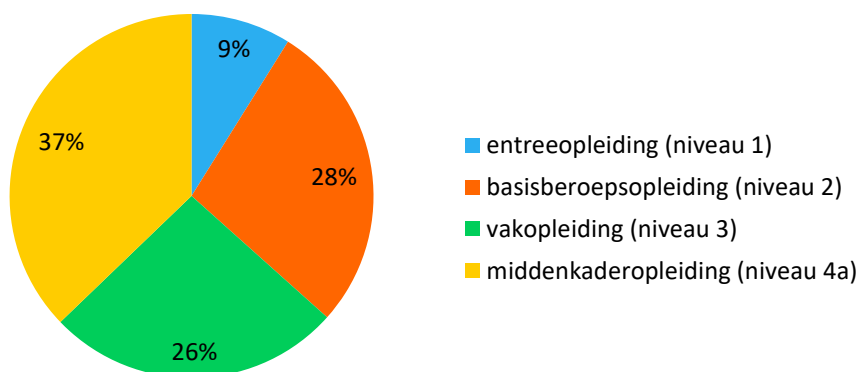
Figuur 2.9 Verdeling van het aantal geslaagden in het mbo naar sector, schooljaar 2015-2016, percentage

bron: CBS Statline

Bijna 4 op de 10 mbo-geslaagden heeft een middenkaderopleiding (niveau 4a) voltooid (figuur 2.10). De verdeling van geslaagden naar niveau is in de arbeidsmarktregio's Haaglanden, Rijnmond en Zuid-Holland Centraal¹⁵ vergelijkbaar met het gemiddelde van Zuid-Holland.

Figuur 2.10 Mbo-geslaagden naar niveau in Haaglanden, Rijnmond en Zuid-Holland-Centraal, schooljaar 2015-2016, percentage

bron: CBS Statline

¹⁴ Gegevens zijn niet beschikbaar op het niveau van de Metropoolregio Rotterdam Den Haag.

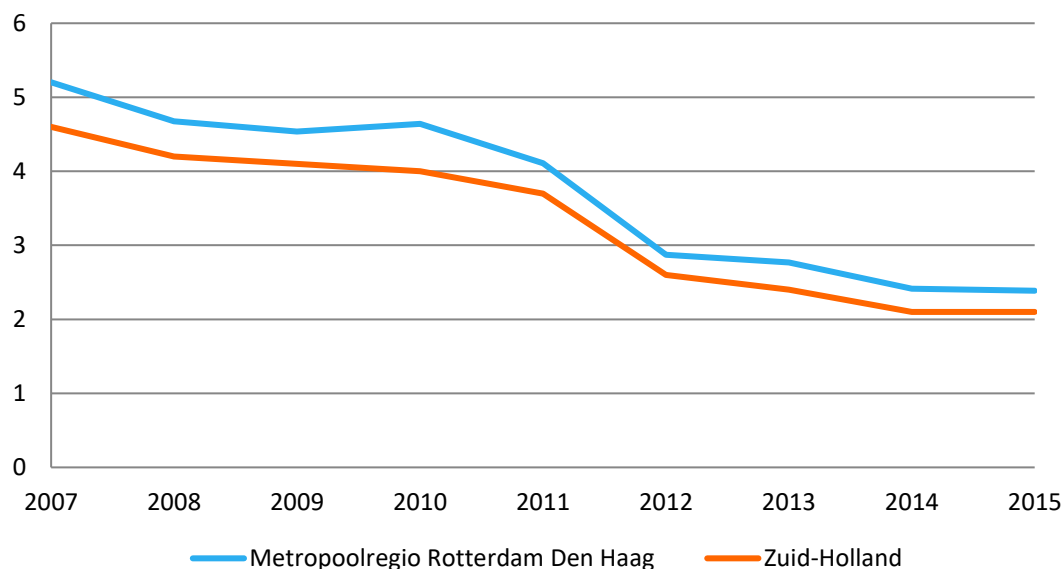
¹⁵ Gegevens zijn niet beschikbaar op het niveau van de Metropoolregio Rotterdam Den Haag.

2.3 Voortijdige schoolverlaters

Het aantal voortijdige schoolverlaters is in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag in de periode 2007-2015 sterk afgenomen: van 8.569 naar 3.984. Het betreft vooral jongeren op het mbo. De sterk dalende lijn zien we ook in de rest van Zuid-Holland. Het percentage voortijdige schoolverlaters is zowel in de regio als in Zuid-Holland ongeveer 2 (figuur 2.11).

De daling is het gevolg van maatregelen om het schoolverzuim onder jongeren terug te dringen. Doordat meer jongeren met succes hun opleiding afronden, kunnen zij een betere start op de arbeidsmarkt maken: daar profiteren jongeren zelf van, maar ook de samenleving als geheel (publiekperspectief.nl).

Figuur 2.11   Ontwikkeling aantal voortijdige schoolverlaters ten opzichte van het totaal aantal leerlingen/studenten in het voortgezet onderwijs en mbo, 2007-2015, percentage

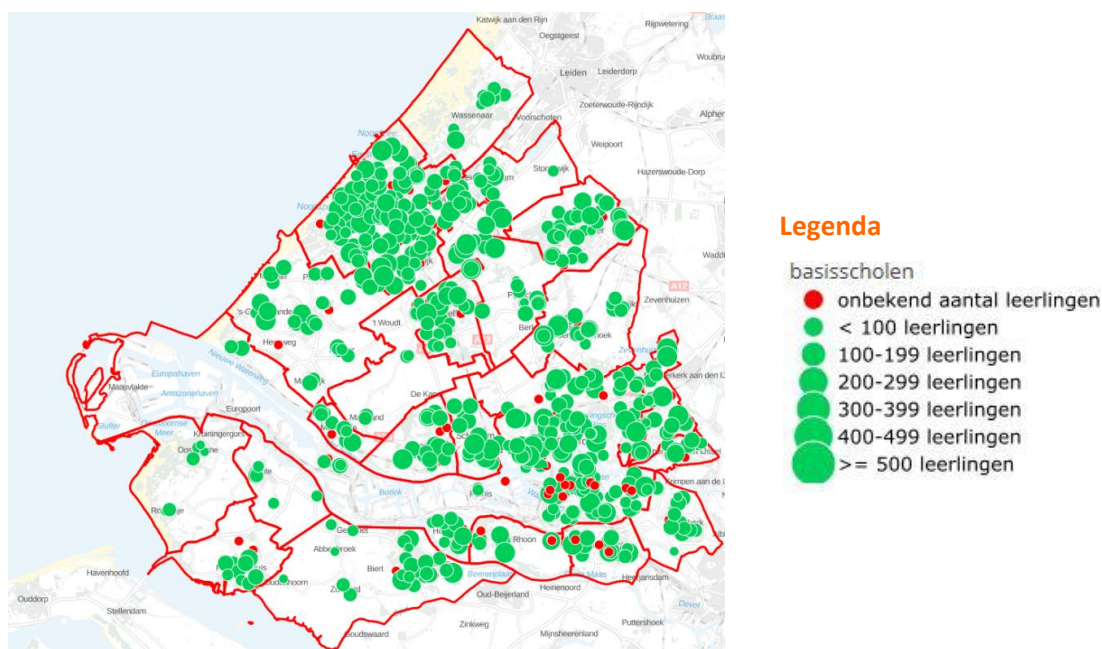

bron: Databank-ZH, Ministerie OCW

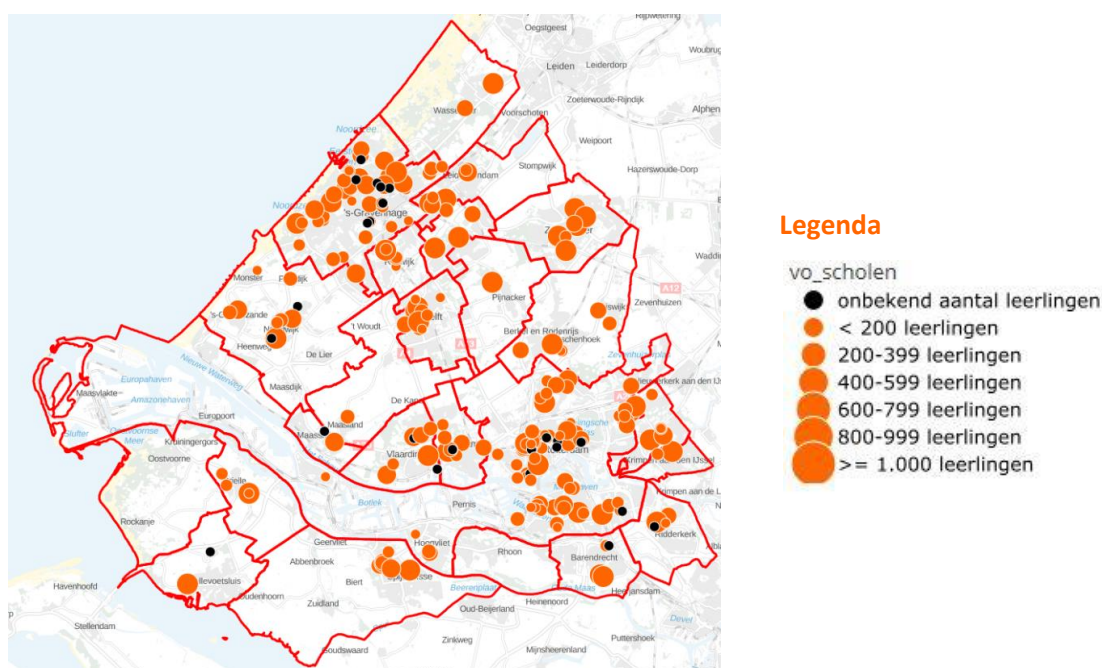
2.4 Locaties onderwijsvoorzieningen

De figuren 2.12a tot en met 2.12c geven de locaties van scholen voor basisonderwijs, voortgezet onderwijs en mbo in de regio weer. In de gemeenten Albrandswaard en Westvoorne zijn er geen scholen voor voortgezet onderwijs. In Krimpen aan den IJssel, Pijnacker-Nootdorp, Ridderkerk, Wassenaar en Westvoorne zijn er geen scholen voor mbo.

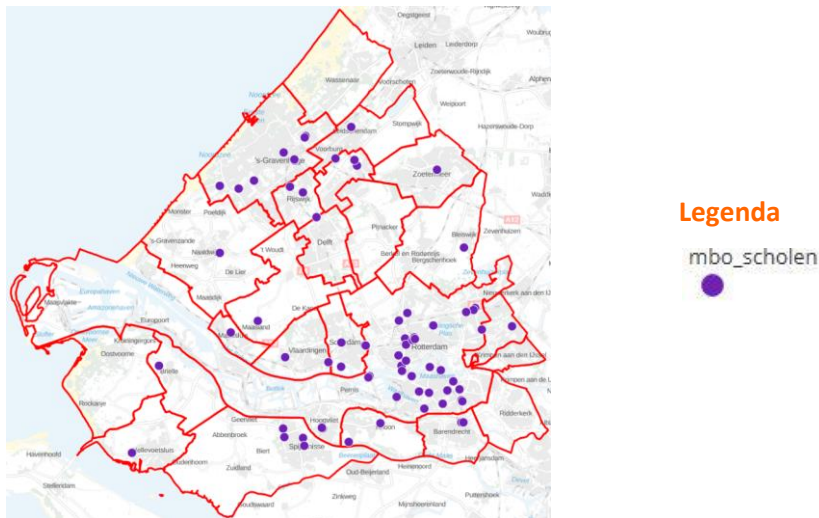
Figuur 2.12a Basisscholen

Figuur 2.12b Scholen voortgezet onderwijs

Figuur 2.12c Mbo-scholen

bron: [Data-adviesbureau Tympaan](#)

De scholen voor voortgezet onderwijs en mbo in de regio zijn goed bereikbaar met het openbaar vervoer, met uitzondering van enkele in de gemeente Lansingerland.

[Bereikbaarheid onderwijsvoorzieningen met het OV](#)

2.5 Prognose studenten

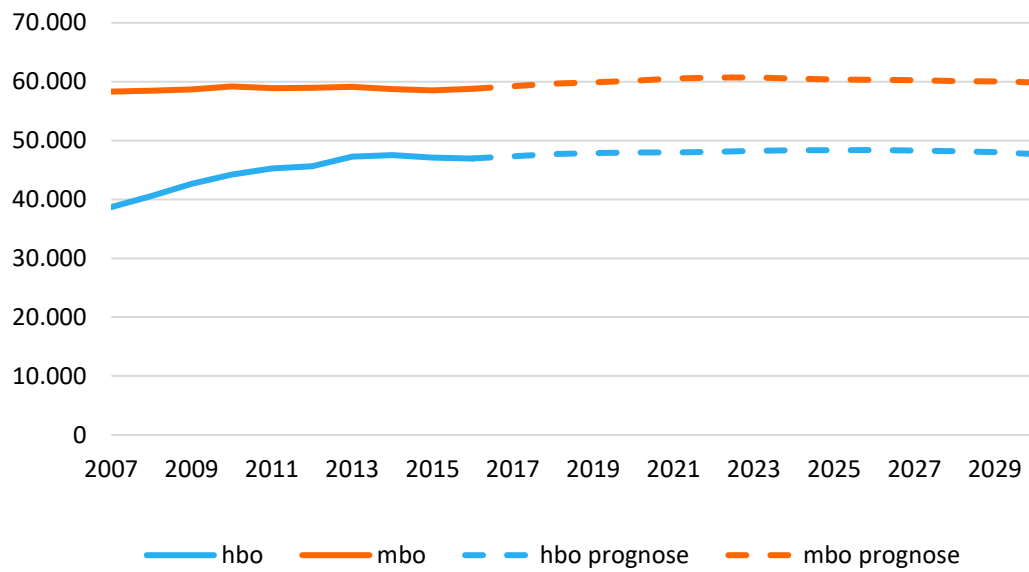
Op grond van de regionale bevolkingsontwikkeling is een prognose gemaakt van het aantal studenten voor het mbo en het hbo.¹⁶ Voor wo is geen goede prognose te maken. De regionale bevolkingsontwikkeling is namelijk geen goede voorspeller van het toekomstig aantal studenten, omdat studenten niet alleen afkomstig zijn uit de regio, maar uit heel Nederland en uit het buitenland.

In schooljaar 2016 -2017 zijn er ten opzichte van schooljaar 2007-2008 ruim 21% meer hbo-studenten en bijna 1% meer mbo-studenten. Vanaf schooljaar 2017-2018 groeit het aantal mbo- en het aantal hbo-studenten tot 2030 beide met bijna 2% (figuur 2.13).

---

¹⁶ Er wordt dus geen rekening gehouden met andere (beleidsmatige) ontwikkelingen.

Figuur 2.13   **Ontwikkeling studenten in het mbo en hbo in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2017-2030, absoluut**

bron: Ministerie OCW, provincie Zuid-Holland

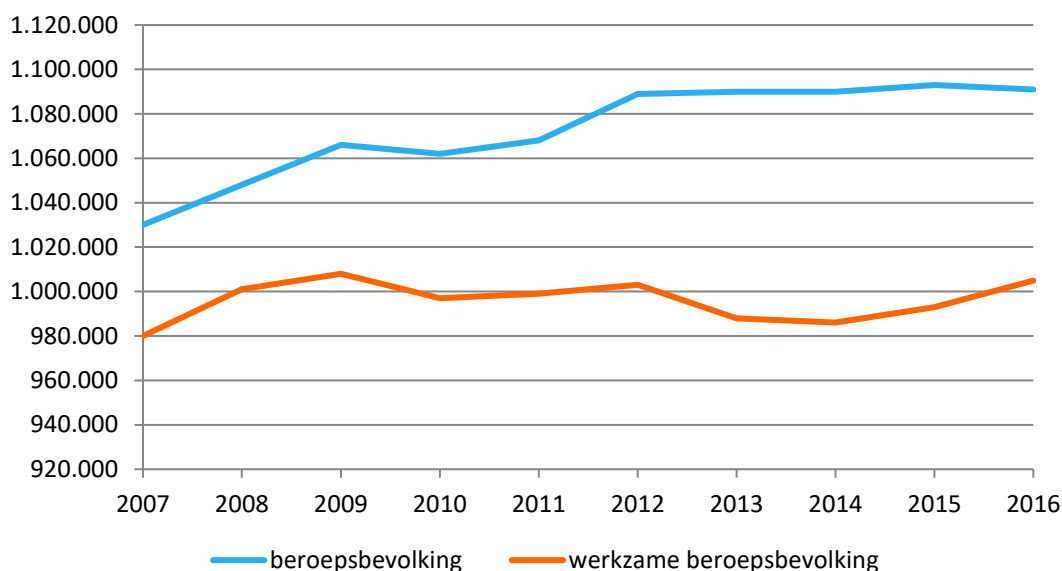

3 Arbeidsmarkt en economie

3.1 Arbeidsparticipatie

De beroepsbevolking bestaat uit personen van 15 tot 75 jaar die of betaald werk hebben (werkzame beroepsbevolking) of recent naar betaald werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn (werkloze beroepsbevolking). In de Metropoolregio Rotterdam Den Haag behoren in 2016 zo'n 1.091.000 personen tot de beroepsbevolking (figuur 3.1). Dat is bijna 6% meer dan in 2007. Circa 1.005.000 personen behoren in 2016 tot de werkzame beroepsbevolking. Dit is bijna 3% hoger dan in 2007. Wel fluctueert het aantal personen dat tot de werkzame beroepsbevolking hoort in de periode 2007-2016. De beroepsbevolking laat een afname zien in 2010, maar stijgt daarna weer.

Figuur 3.1 Ontwikkeling beroepsbevolking en werkzame beroepsbevolking in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2007-2016, absoluut*

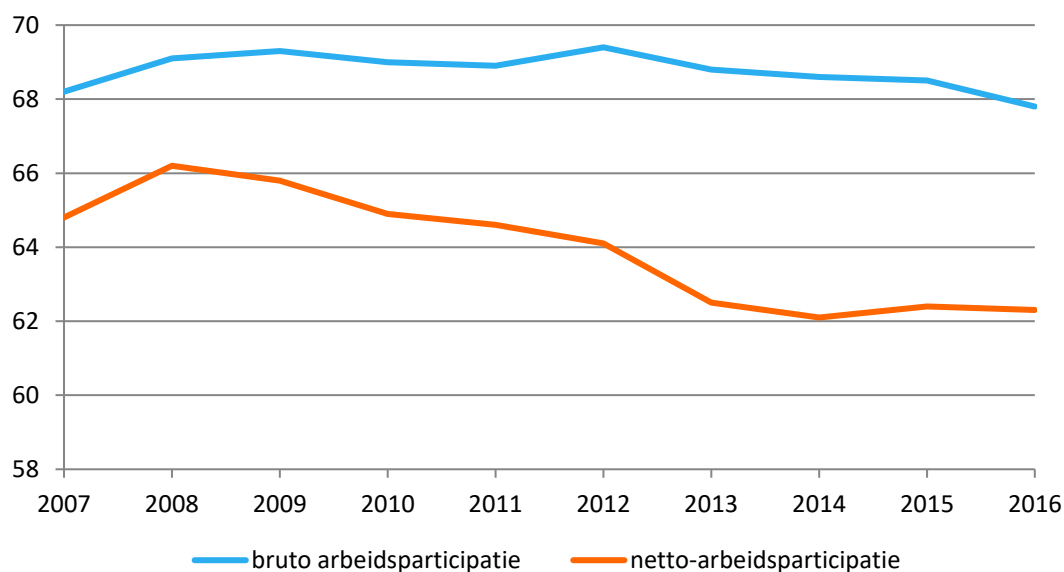

*Het CBS rondt de cijfers af op duizendtallen. Daarom kunnen in de figuur alleen de afgeronde duizendtallen worden weergegeven.

bron: CBS Statline

In 2016 behoort bijna 68% van alle personen van 15-74 jaar in de regio tot de beroepsbevolking. Dit percentage wordt aangeduid met de term 'bruto arbeidsparticipatie'. In Zuid-Holland is de bruto arbeidsparticipatie 69%, in Nederland 70%. Figuur 3.2 laat de regionale ontwikkeling zien van de bruto arbeidsparticipatie (aandeel werkzame en niet-werkzame beroepsbevolking) en netto arbeidsparticipatie (aandeel werkzame beroepsbevolking).

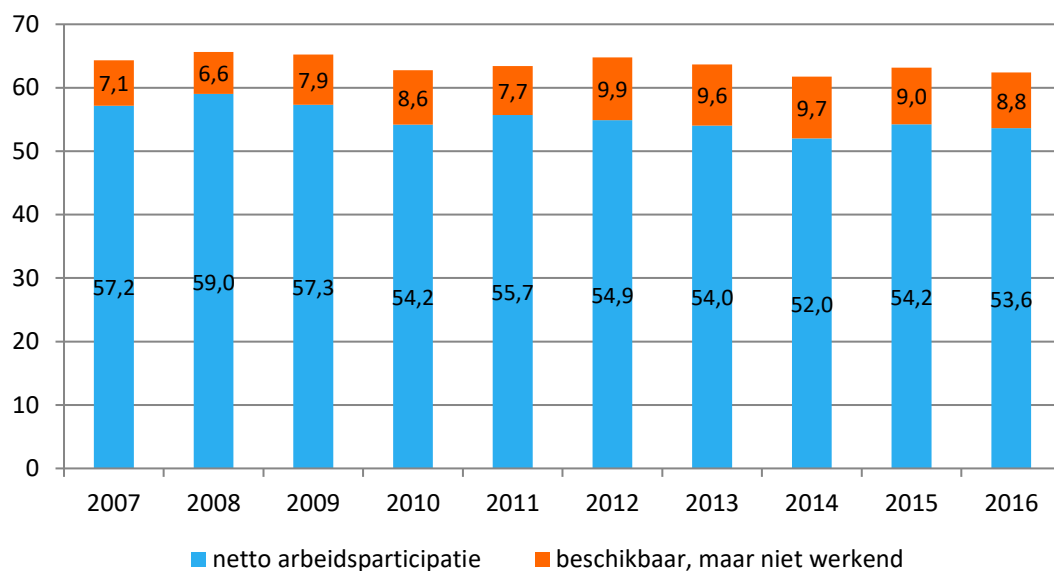
Figuur 3.2 Ontwikkeling bruto en netto arbeidsparticipatie, 2007-2016, percentage

bron: CBS Statline

De bruto arbeidsparticipatie verschilt sterk per leeftijdscategorie. Logischerwijs is slechts een deel van de 15-24-jarigen beschikbaar voor de arbeidsmarkt vanwege het volgen van onderwijs. Ditzelfde geldt voor 65-plussers vanwege pensionering. Van de 25-44-jarigen is ruim 90% in 2016 beschikbaar voor werk, van de 45-75-jarigen is dat ongeveer 61%. Figuur 3.3 laat de ontwikkeling van arbeidsparticipatie zien van de groep 15-24-jarigen. De gehele kolom geeft het percentage bruto arbeidsparticipatie weer (dus 62,4% in 2016).

Figuur 3.3 Ontwikkeling arbeidsparticipatie van 15-24-jarigen, 2007-2016, percentage

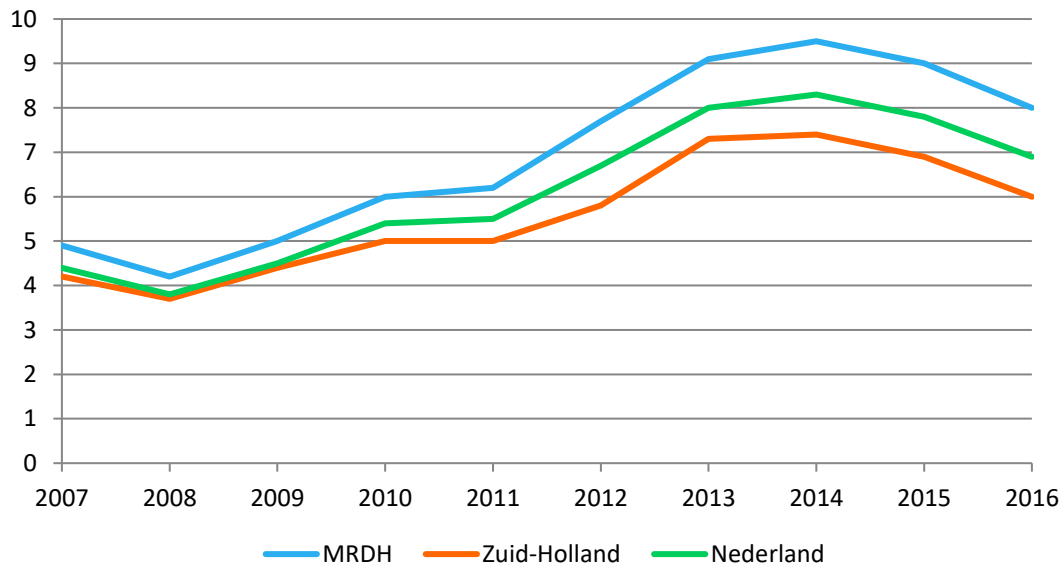

bron: CBS Statline

3.2 Werkloosheid

Het werkloosheidspercentage geeft het gedeelte van de beroepsbevolking weer dat zonder werk is en recent naar werk heeft gezocht.

Figuur 3.4   **Ontwikkeling werkloosheid, 2007-2016, percentage**

bron: CBS Statline

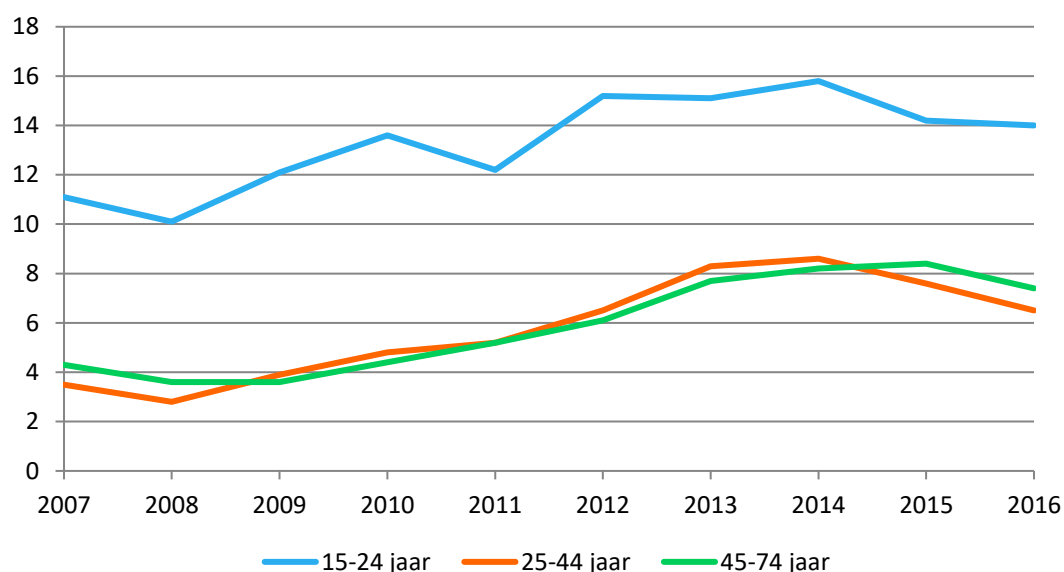
Het werkloosheidspercentage ligt in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag gedurende de gehele periode 2007-2016 boven het percentage van Zuid-Holland en dat van Nederland. In de periode 2008 tot en met 2013 zien we een sterke stijging, vanaf 2014 neemt het werkloosheidspercentage af. Deze ontwikkeling volgt de provinciale en landelijke trend.

In 2016 is 8% van de beroepsbevolking in de regio werkloos. Dit is meer dan in Zuid-Holland (6,0%) en in Nederland (6,9%). Rotterdam heeft in 2016 binnen de regio het hoogste werkloosheidspercentage (11,3%). De percentages voor de andere gemeenten variëren van 3,9 tot 8,8.

De duidelijke afname van het aantal WW-uitkeringen, het aantal werkzoekenden en de toename van het aantal vacatures in de periode januari- december 2017 is een indicatie dat de werkloosheid in de regio verder daalt ([UWV 2018](#), [UWV 2017 tabellen](#)). Op grond van landelijke ramingen van het CPB kan worden aangenomen dat de daling in 2018 doorzet ([CPB 2017](#)).

Het aandeel werkloosheid onder jongeren/jongvolwassenen (15-24 jaar) is gedurende de periode 2007-2016 twee keer zo groot dan bij andere leeftijdsklassen. Het werkloosheidspercentage onder jongeren is in 2016 14%, onder 25-44-jarigen is dat 6,5% (figuur 3.5). Deze stijging onder jongeren/jongvolwassenen komt geheel voor rekening van Rotterdam (van 12,4% in 2007 naar 18,5% in 2016) en Den Haag (van 14% in 2007 naar 16,7% in 2016). Ook in andere sterk stedelijke gemeenten als Leiden stijgt de jeugdwerkloosheid tussen 2015 en 2016. Volgens het CBS betreft deze stijging met name studenten en scholieren die moeite hebben met het vinden van een baan tot 12 uur per week ([CBS](#)).

Figuur 3.5 Ontwikkeling werkloosheid naar leeftijd in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2007-2016, percentage

bron: CBS Statline

Er zijn nog geen recentere werkloosheidscijfers beschikbaar naar gemeente en leeftijd voor heel 2017 op jaarbasis. Uit cijfers van het UWV blijkt dat in 2017 in de maanden januari tot en met december circa 4.500 jongeren/jongvolwassenen (15-24 jaar) in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag geregistreerd als werkzoekend. In december 2017 ligt het aantal werkzoekenden ongeveer 61% lager dan in januari 2017 (werk.nl).

Laagopgeleiden¹⁷ hebben vaker conjunctuurgevoelige banen en flexibele contracten. Toen de werkloosheid tijdens de crisis toenam, steeg deze onder laagopgeleiden sterker dan onder hoogopgeleiden. Met het aantrekken van de economie daalt de werkloosheid onder laagopgeleiden het sterkst¹⁸. Het SCP verwacht in de toekomst dat het voor laagopgeleiden nog lastiger wordt, bijvoorbeeld omdat bij het (eventueel) verdwijnen van 'middenbanen' middelbaar opgeleiden uitwijken naar lager geschoold werk. Ook van de middelbaar opgeleiden verwacht het SCP dat ze het moeilijker gaan krijgen. Cijfers laten zien dat de werkloosheidspercentages van de middelbaar opgeleiden steeds meer gaan lijken op die van de laagopgeleiden¹⁹.

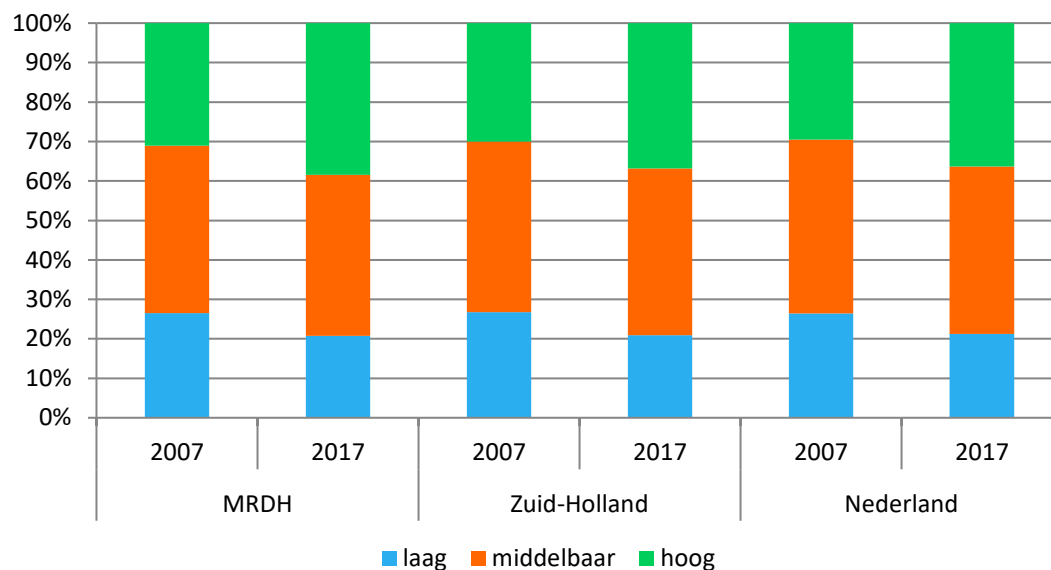
In de Metropoolregio Rotterdam Den Haag is het aandeel laagopgeleiden in de beroepsbevolking vergelijkbaar met Zuid-Holland. In 2017 is ten opzichte van 2007 met name het aandeel laagopgeleiden gedaald (figuur 3.6). Het aantal laagopgeleiden neemt af van ruim 26 in 2007 naar bijna 21% in 2017. Het aandeel middelbaar opgeleiden daalt van ruim 42 naar bijna 41% en het aandeel hoogopgeleiden stijgt van circa 31 naar ruim 38%.

¹⁷ Laag: basisonderwijs, onderbouw voortgezet onderwijs, mbo1. Middelbaar: bovenbouw havo/vwo, mbo2-4. Hoog: hbo, wo.

¹⁸ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/29/werkloosheid-daalt-sterker-onder-laagopgeleiden>

¹⁹ Graaf-Zijl M. de, Josten E. Boeters S. Eggink E, Bolhaar J., Ooms I., Ouden A. den, Woittiez I. De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2015.

Figuur 3.6 Opbouw beroepsbevolking naar opleidingsniveau * 2007-2017, percentage

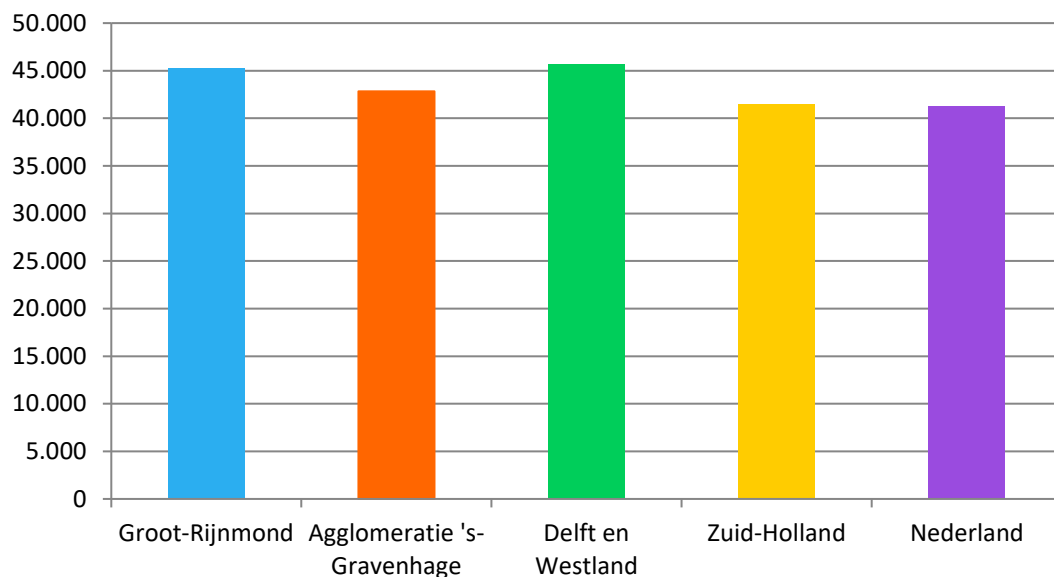
*Laag: basisonderwijs, onderbouw voortgezet onderwijs, mbo1. Middelbaar: bovenbouw havo/vwo, mbo2-4. Hoog: hbo, wo.
bron: CBS Statline

3.3 Economie

Cijfers over economie zijn deels alleen beschikbaar op het niveau van COROP-regio's. De Metropoolregio Rotterdam Den Haag maakt deel uit van de COROP-regio's Groot Rijnmond, Agglomeratie 's-Gravenhage en Delft en Westland. Tot de regio Groot Rijnmond horen de volgende gemeenten: Albrandswaard, Barendrecht, Binnenmaas, Brielle, Capelle aan den IJssel, Cromstrijen, Goeree-Overflakkee, Hellevoetsluis, Korendijk, Krimpen aan den IJssel, Lansingerland, Maassluis, Nissewaard, Oud-Beijerland, Ridderkerk, Rotterdam, Schiedam, Strijen, Vlaardingen, Westvoorne en Zuidplas. Tot de agglomeratie 's-Gravenhage horen de volgende gemeenten: Den Haag, Leidschendam-Voorburg, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar en Zoetermeer. Tot de regio Delft en Westland horen de volgende gemeenten: Delft, Midden-Delfland en Westland.

De regio Groot Rijnmond (COROP) draagt ruim 9% bij aan het totale Bruto Binnenlands Product (BBP) en ongeveer 42,5% aan het Zuid-Hollandse Bruto Regionaal Product (BRP). De agglomeratie 's-Gravenhage draagt ruim 5% bij aan het Bruto Binnenlands Product (BBP) en ongeveer 24% aan het Zuid-Hollandse Bruto Regionaal Product (BRP). De regio Delft en Westland draagt bijna 1,5% bij aan het totale Bruto Binnenlands Product (BBP) en ongeveer bijna 7% aan het Zuid-Hollandse Bruto Regionaal Product (BRP). In de drie COROP-regio's is in 2016 het BRP per inwoner hoger dan in Zuid-Holland en in Nederland (figuur 3.7). Een lager BRP per inwoner dan gemiddeld komt vaak doordat relatief veel inwoners buiten de regio werken en daar bijdragen aan het BRP.

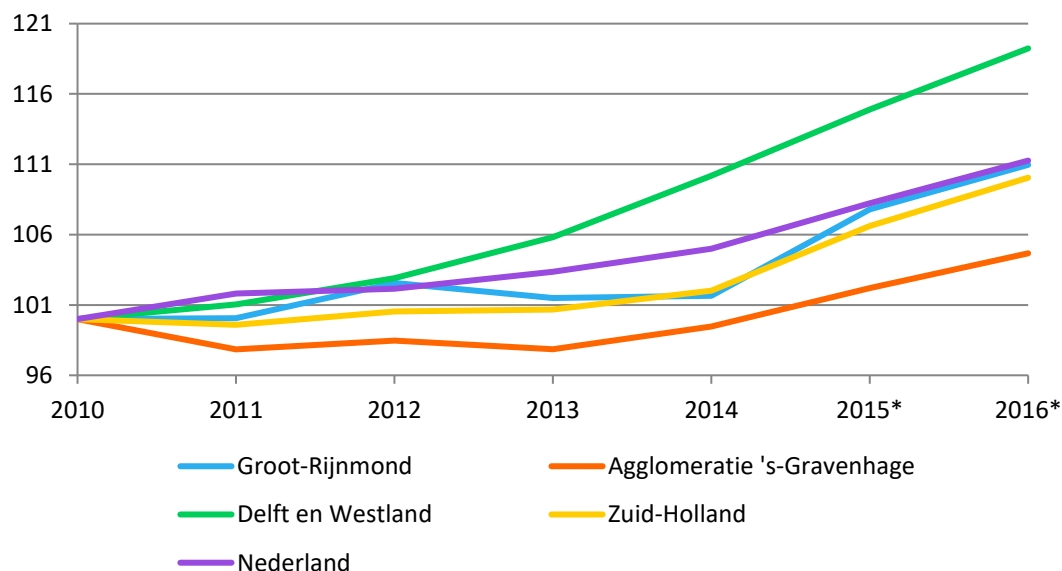
Figuur 3.7 BRP/BBP per inwoner in euro's, 2016

bron: CBS Statline

In de afgelopen zes jaar is het BRP in de drie COROP-regio's gestegen. In de regio Delft en Westland is het BRP het meest gestegen en is groter dan die van zowel Zuid-Holland als Nederland. De relatieve stijging van de regio Groot Rijnland ligt tussen die van Zuid-Holland en Nederland. De BRP is het minst gestegen in Agglomeratie 's Gravenhage en is lager dan Zuid-Holland en Nederland (figuur 3.8). Een lager BRP per inwoner dan gemiddeld komt vaak doordat relatief veel inwoners buiten de regio werken en daar bijdragen aan het BRP.

Figuur 3.8 Ontwikkeling BRP en BBP, 2010-2016, index

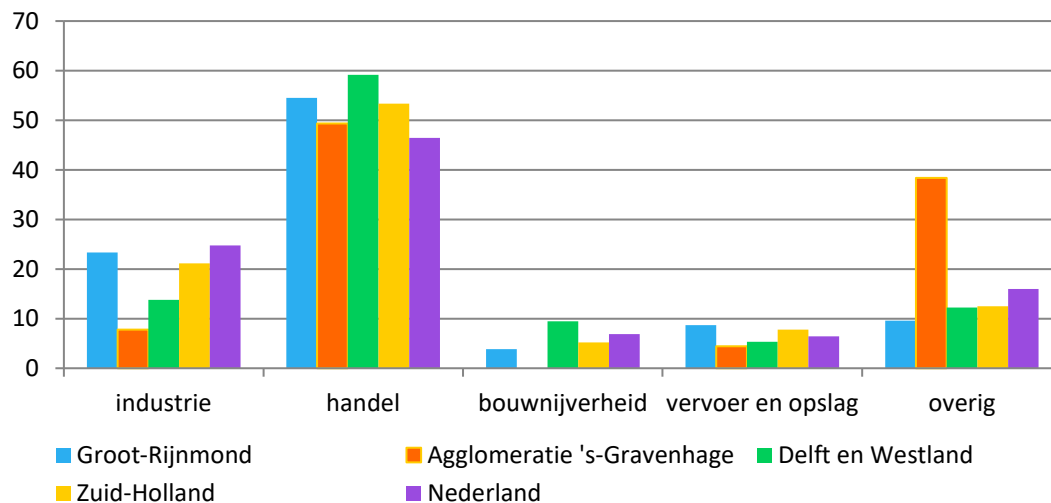
*Dit betreft voorlopige cijfers.

bron: CBS Statline

In de regio Groot Rijnmond heeft de handel en vervoer en opslag een groter aandeel in de omzet dan gemiddeld in Nederland en Zuid-Holland. Het aandeel in industrie is groter dan

Zuid-Holland en iets lager dan Nederland. In de agglomeratie 's-Gravenhage heeft de horeca een groter aandeel in de omzet dan gemiddeld in Nederland en Zuid-Holland. De handel heeft in deze regio een groter aandeel in de omzet dan Nederland en een kleiner aandeel dan Zuid-Holland; de bouwnijverheid is zo goed als afwezig, terwijl deze sector in Nederland en Zuid-Holland zorgt voor 7% van de omzet. In Delft en Westland heeft de handel en bouwnijverheid een groter aandeel in de omzet dan gemiddeld in Nederland en Zuid-Holland (figuur 3.9).

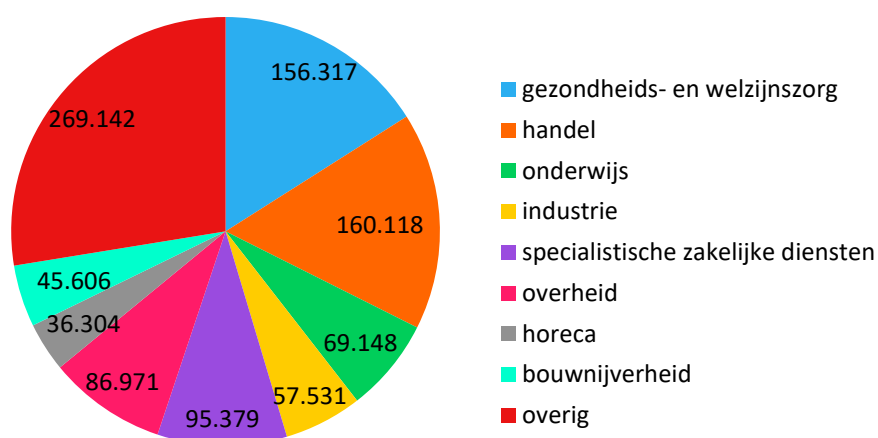
Figuur 3.9 Relatieve omzet van verschillende sectoren (SBI), 2016, percentage

bron: CBS Statline

De meeste werkgelegenheid is te vinden in de sectoren handel en gezondheidszorg- en welzijn (figuur 3.10)²⁰.

Figuur 3.10 Aantal personen werkzaam per sector in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag (SBI), 2015, absoluut

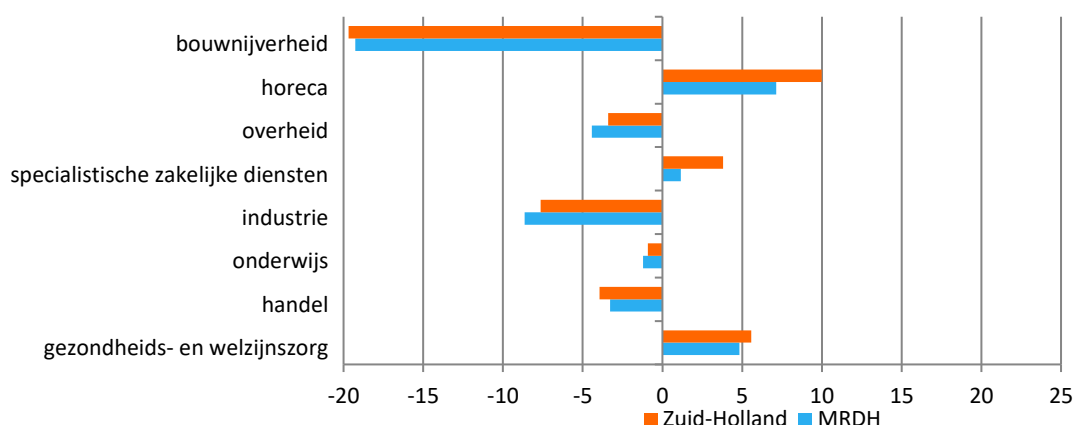
bron: Bedrijvenregister Zuid-Holland

²⁰ Hierbij blijft de categorie 'overig' buiten beschouwing, omdat dit een optelsom is van een aantal kleinere categorieën.

Sinds 2007 is de werkgelegenheid het meest gegroeid in de horeca en de gezondheids- en welzijnszorg (figuur 3.11).

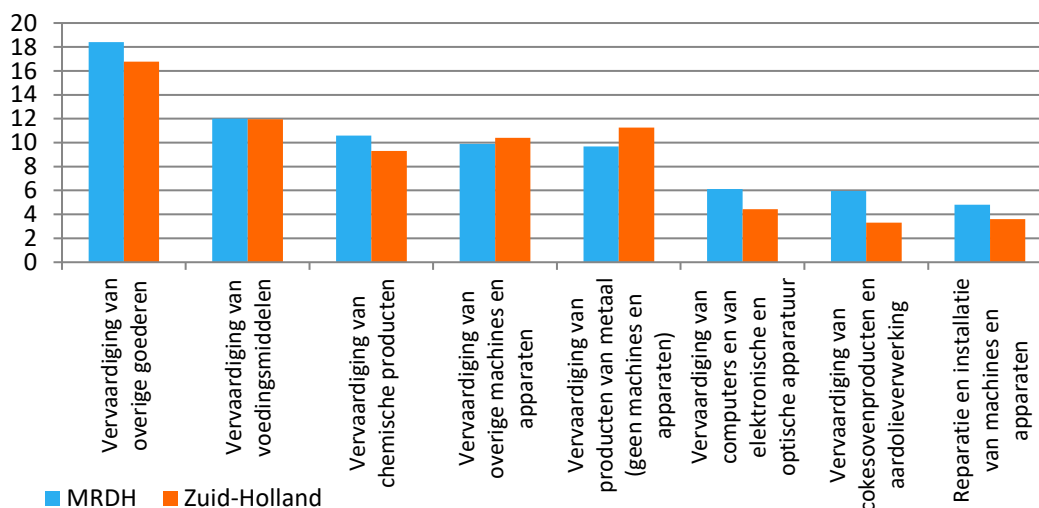
Het UWV verwacht dat landelijk het aantal banen procentueel de komende tijd waarschijnlijk het sterkst groeit in de deelsectoren kinderopvang en peuterspeelzaalwerk, thuiszorg en de overige gezondheidszorg (vooral huisartsenpraktijken en gezondheidscentra). Dit is onder meer het gevolg van de vergrijzing, maar ook van de economische groei, nieuwe behandelmethoden, het schrappen van bezuinigingen en het beschikbaar stellen van extra financiering, onder meer voor verpleeghuiszorg.²¹

Figuur 3.11 Ontwikkeling werkgelegenheid per sector (SBI), 2007-2015, percentage

bron: Bedrijvenregister Zuid-Holland

Figuur 3.12 Aandeel werkgelegenheid van de grootste industrieën (SBI 2) binnen de industrie (SBI 1), 2015, percentage

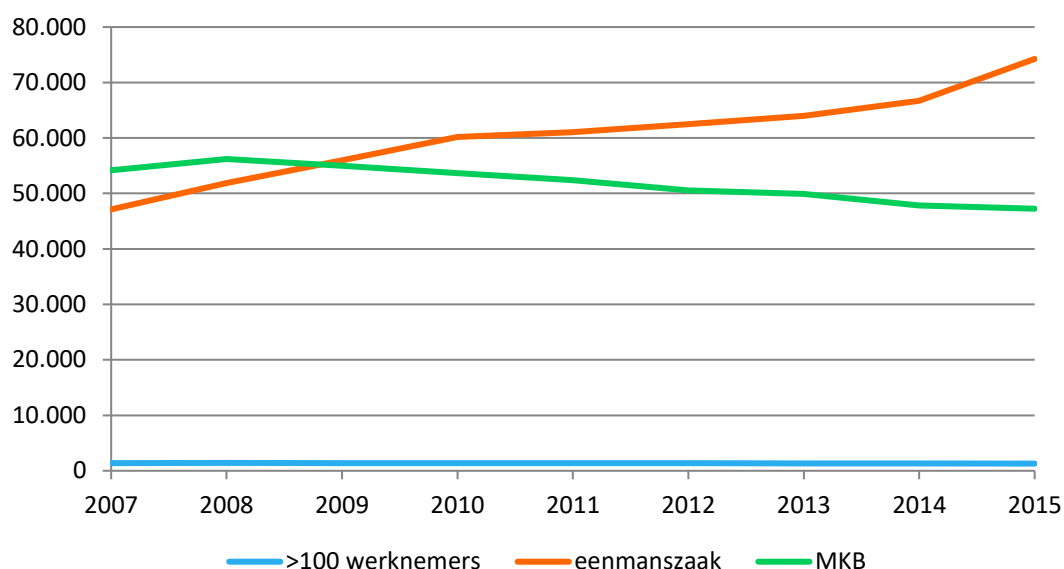
bron: Bedrijvenregister Zuid-Holland

²¹ Brakel K. van, Hilbers P en Vries M de (red.). UWV Arbeidsmarktprognose 2017-2018. Amsterdam: UWV, 2017.

In de periode 2007 tot en met 2015 neemt het aantal eenmanszaken in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag toe. Het aantal MKB-bedrijven (minder dan 100 werknemers) neemt vanaf 2008 af. Het aantal bedrijven met meer dan 100 werknemers blijft nagenoeg gelijk (figuur 3.13). Er is geen duidelijke verklaring voor de ontwikkeling van het aantal eenmanszaken.

Figuur 3.13   **Ontwikkeling aantal bedrijven* naar aantal werknemers, 2007-2015, absoluut**

*Dit is exclusief lege bv's.

bron: Bedrijvenregister Zuid-Holland

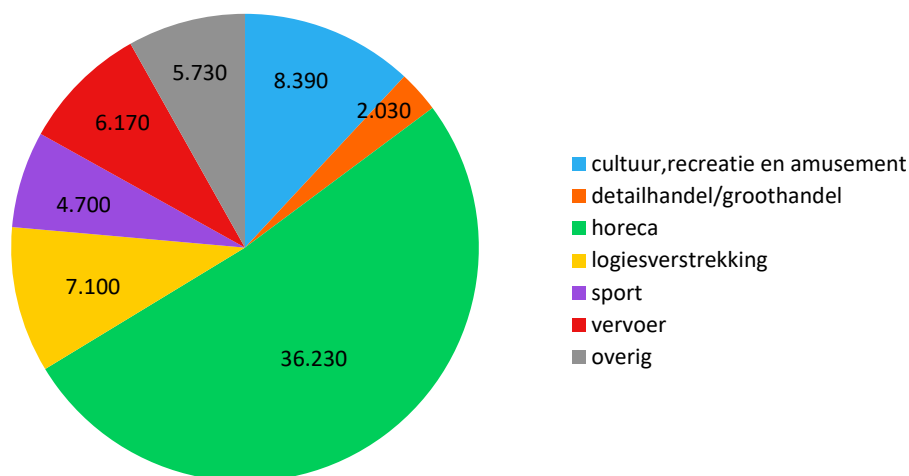
3.4 Recreatie en toerisme

3.4.1 Werkgelegenheid

Cijfers over de deelsectoren van recreatie en toerisme zijn voor de Metropoolregio Rotterdam Den Haag alleen beschikbaar op het niveau van COROP-regio's. De Metropoolregio Rotterdam Den Haag komt het meest overeen met de combinatie van drie regio's: Agglomeratie 's-Gravenhage, Groot-Rijnmond en Delft en Westland. Tot de Agglomeratie 's-Gravenhage behoren de gemeenten: 's-Gravenhage, Leidschendam-Voorburg, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar en Zoetermeer. De regio Groot-Rijnmond bestaat uit de gemeenten: Albrandswaard, Barendrecht, Binnenmaas, Brielle, Capelle aan den IJssel, Cromstrijen, Goeree-Overflakkee, Hellevoetsluis, Korendijk, Krimpen aan den IJssel, Lansingerland, Maassluis, Nissewaard, Oud-Beijerland, Ridderkerk, Rotterdam, Schiedam, Strijen, Vlaardingen, Westvoorne en Zuidplas. De regio Delft en Westland bestaat uit de gemeenten: Delft, Midden-Delfland en Westland.

In 2017 tellen de regio's Agglomeratie 's-Gravenhage, Groot-Rijnmond en Delft en Westland tezamen zo'n 70.350 werknemers in de sector recreatie en toerisme. Meer dan de helft hiervan werkt in de horeca (ruim 51%). Het kleinste aandeel werkt in de sector detailhandel/groothandel (bijna 3%; figuur 3.14).

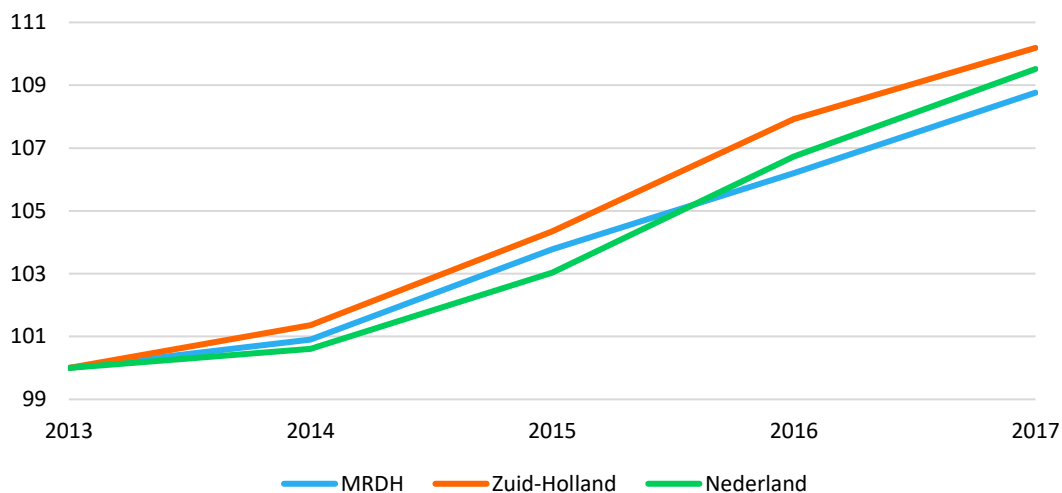
Figuur 3.14 Aantal personen werkzaam per deelsector recreatie en toerisme (SBI) in de COROP regio's Agglomeratie 's-Gravenhage, Groot-Rijnmond en Delft en Westland, 2017, absoluut*

*Het aantal banen heeft betrekking op het totaal aantal fulltimers, parttimers en uitzendkrachten.
bron: LISA, 2017

Het aantal banen in de sector recreatie en toerisme is in 2017 toegenomen met bijna 9% ten opzichte van 2013. Dit is iets minder sterk dan de stijging in Zuid-Holland en Nederland (beiden circa 10%; figuur 3.15). Binnen de gemeenten van de regio varieert de ontwikkeling in werkgelegenheid tussen een daling van ruim 28% in Lansingerland en een toename van zo'n 18% in Wassenaar.

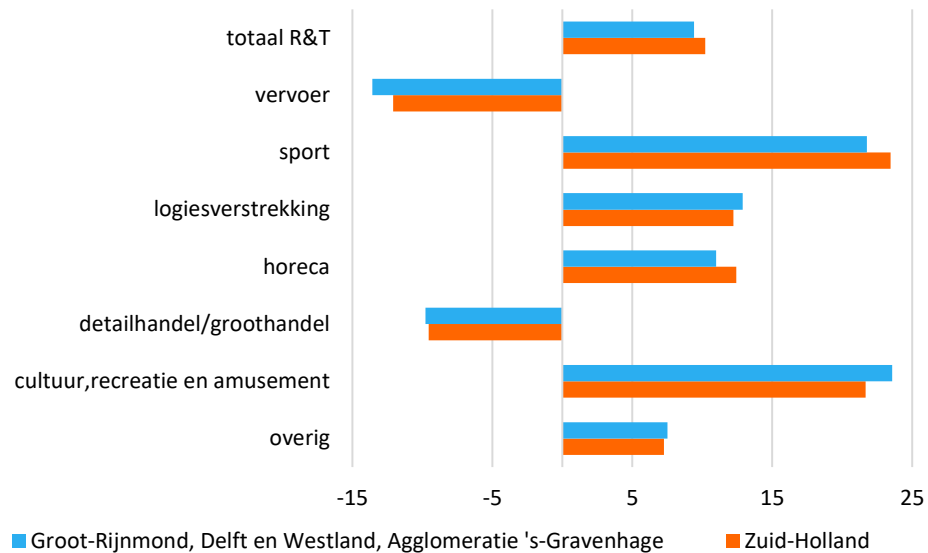
Figuur 3.15 Ontwikkeling van het aantal banen in de sector recreatie & toerisme, 2013-2017, index*

*Het aantal banen heeft betrekking op het totaal aantal fulltimers, parttimers en uitzendkrachten.
bron: LISA, 2013-2017

Sinds 2013 is de werkgelegenheid in recreatie en toerisme het meest gegroeid in de deelsector cultuur, recreatie en amusement met bijna 24%. Werkgelegenheid is het meest afgenomen in de sector vervoer met bijna 14%; sterker dan de afname in Zuid-Holland (circa 12%; figuur 3.16).

Figuur 3.16 Ontwikkeling werkgelegenheid per deelsector recreatie en toerisme (SBI) in de COROP regio's Agglomeratie 's-Gravenhage, Groot-Rijnmond en Delft en Westland, 2013-2017, percentage

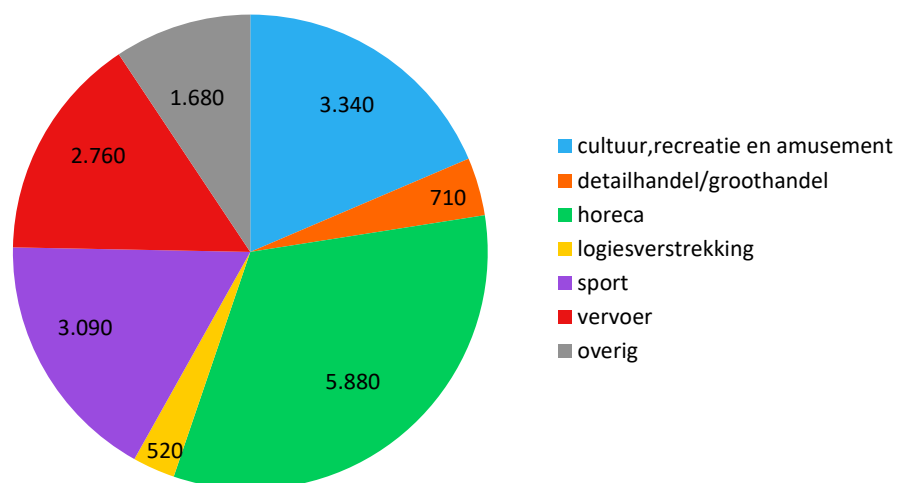

bron: LISA, 2013, 2017

3.4.2 Vestigingen

De regio's Agglomeratie 's-Gravenhage, Groot-Rijnmond en Delft en Westland hebben tezamen in 2017 bijna 18.000 vestigingen die tot de sector recreatie en toerisme behoren. De meerderheid van de vestigingen behoren tot de horeca (bijna 33%) en de kleinste aandeel tot de logiesverstrekking (bijna 3%; figuur 3.17).

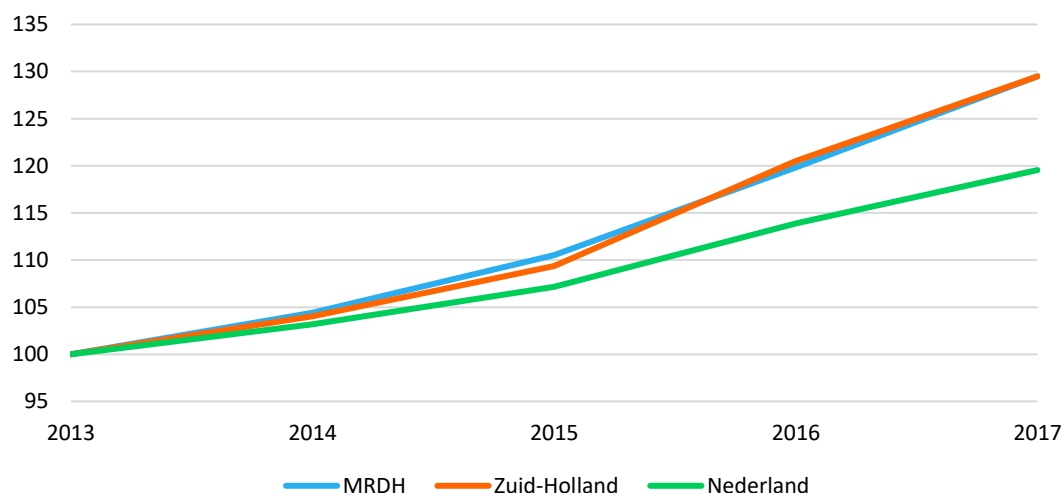
Figuur 3.17 Aantal vestigingen per deelsector recreatie en toerisme (SBI) in de COROP regio's Agglomeratie 's-Gravenhage, Groot-Rijnmond en Delft en Westland, 2017, absoluut

bron: LISA, 2017

Het aantal vestigingen binnen recreatie en toerisme stijgt in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag tussen 2013 en 2017 net zo sterk als in Zuid-Holland (ruim 29%) en sterker dan in Nederland (ruim 20%). De groei van vestigingen binnen de afzonderlijke gemeenten in de regio loopt van bijna 6% in Wasseenaar tot bijna 47% in Rotterdam.

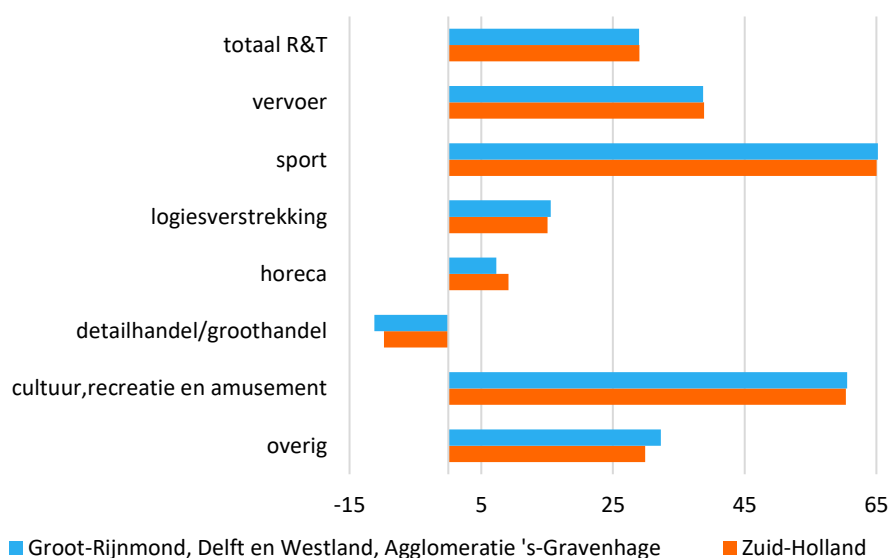
Figuur 3.18 Ontwikkeling van het aantal vestigingen in de sector recreatie & toerisme, 2013-2017

bron: LISA, 2013-2017

Sinds 2013 is in 2017 het aantal vestigingen binnen de deelsector sport in de regio's Agglomeratie 's-Gravenhage, Groot-Rijnmond en Delft en Westland het meest gegroeid (ruim 65%). Het aandeel vestigingen in de detailhandel/groothandel is het meest afgenomen met ruim 11% (figuur 3.19).

Figuur 3.19 Ontwikkeling van het aantal vestigingen per deelsector recreatie en toerisme (SBI) in de COROP regio's Agglomeratie 's-Gravenhage, Groot-Rijnmond en Delft en Westland, 2013-2017, percentage

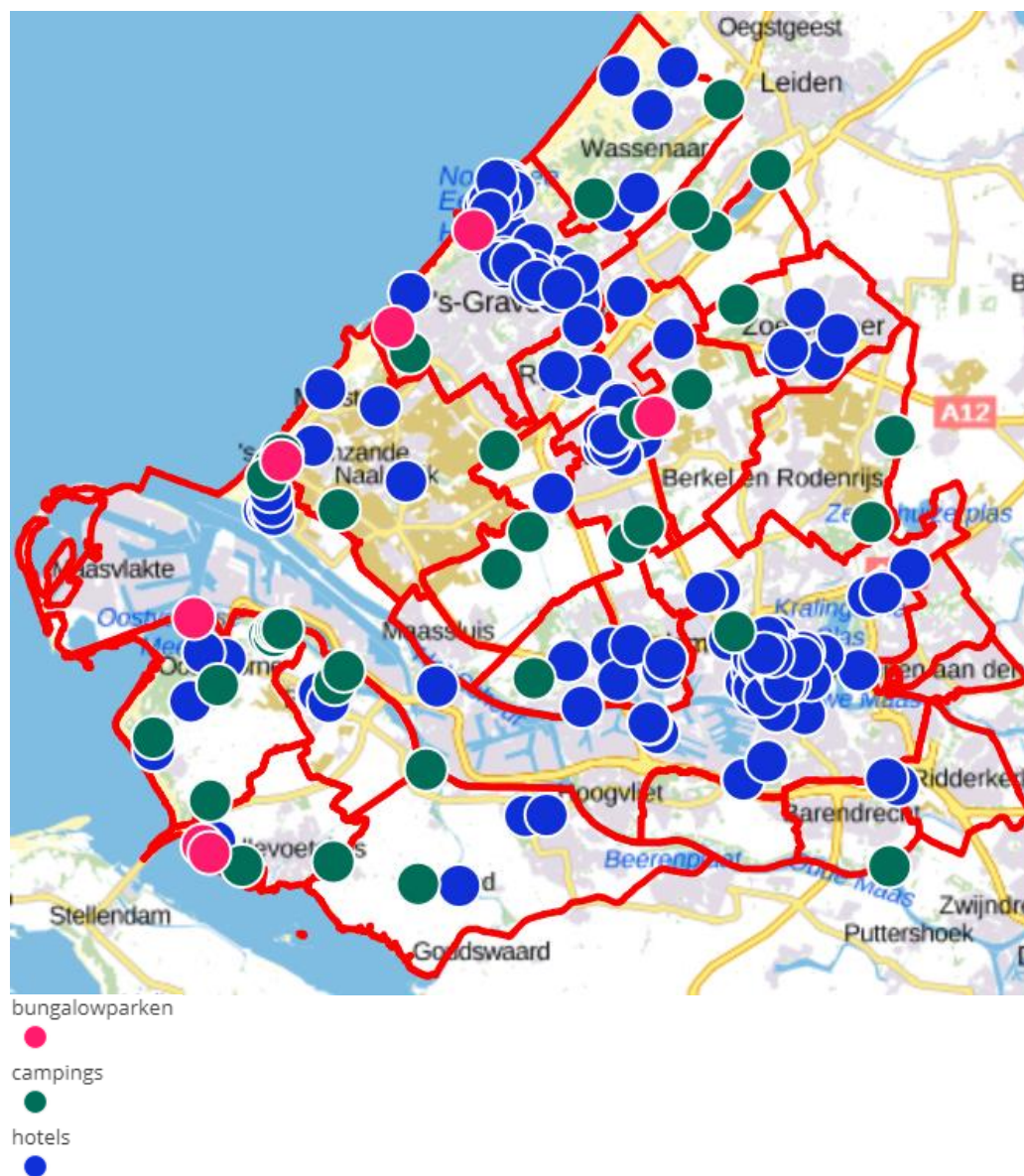

bron: LISA, 2013, 2017

3.5 Locaties van toeristische verblijfsvoorzieningen

Figuur 3.20 geeft de locaties van toeristische verblijfsvoorzieningen in de regio weer. De meeste hotels zijn te vinden in Den Haag en Rotterdam.

Figuur 3.20 Locaties van toeristische verblijfvoorzieningen

bron: [Data-adviesbureau Tympan](#)

De meerderheid van de verblijfsvoorzieningen in de regio zijn goed bereikbaar met het openbaar vervoer. De bereikbaarheid van een aantal campings in de gemeenten Brielle, Lansingerland, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Oostvoorne, Westland, een bungalowpark in Oostvoorne en een hotel in Wassenaar is minder goed.

[Bereikbaarheid toeristische verblijfsvoorzieningen met het OV](#)

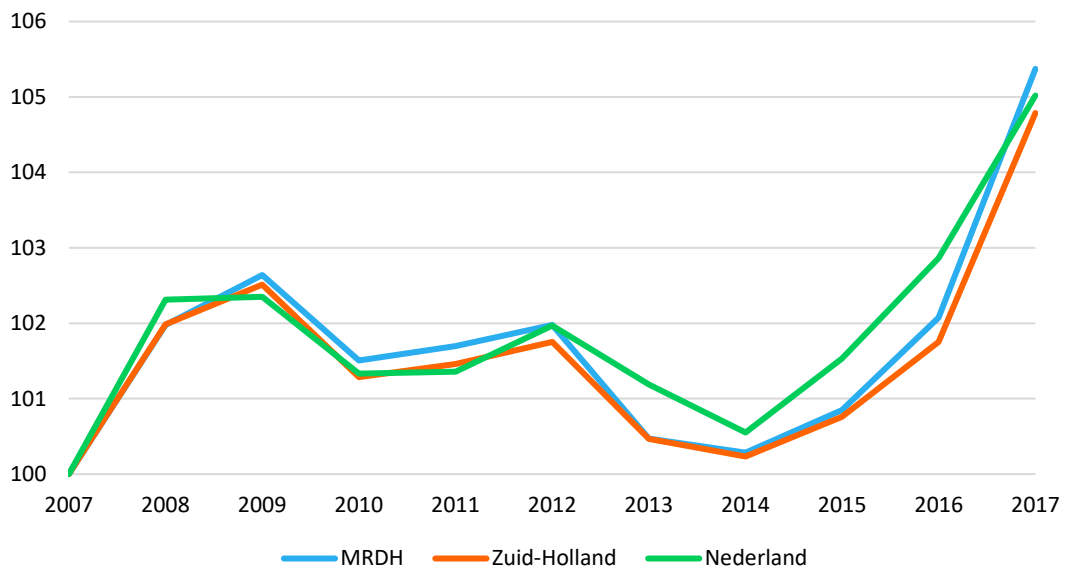

4 Inkomen en vermogen²²

4.1 Inkomstenbronnen

Vanaf 2014 neemt de werkzame beroepsbevolking in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag toe. Deze trend zien we ook in Zuid-Holland en Nederland. Opvallend is de piek die zich in 2017 voordoet (figuur 4.1). Deze is het gevolg van het feit dat de arbeidsmarkt in 2016 in verschillende opzichten de economische crisis te boven was.²³

Figuur 4.1 Ontwikkeling werkzame beroepsbevolking, 2007-2017, index

bron: CBS Statline

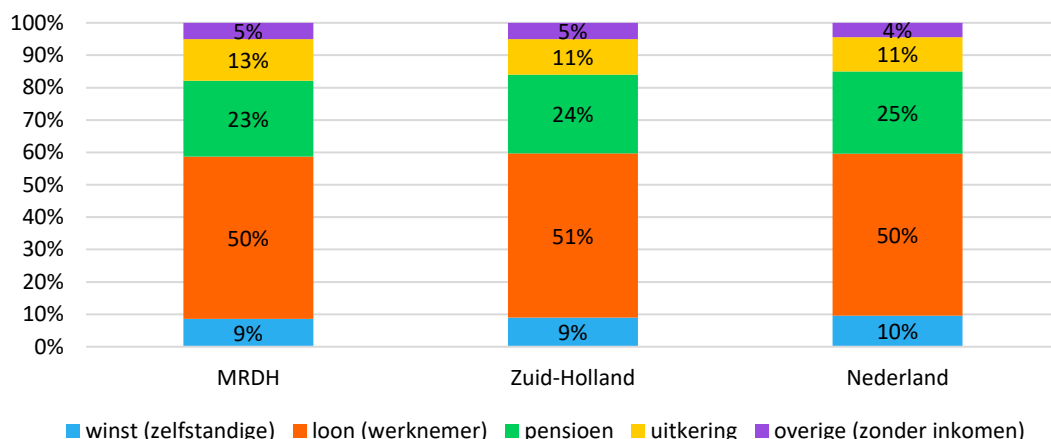
Circa 59% van alle volwassenen waarvan het inkomend bekend is, voorziet in zijn eigen inkomen. Zo'n 23% krijgt pensioen. De rest ontvangt een uitkering of heeft geen inkomen²⁴ (figuur 4.2).

²² In dit hoofdstuk gaat het over huishoudens exclusief studentenhuishoudens en huishoudens in instellingen, tenzij in de tekst anders wordt vermeld. Bij de indeling in de verschillende leeftijdsklassen geldt de leeftijd van de hoofdbewoner van het huishouden.

²³ Centraal Bureau voor de Statistiek. Arbeidsmarkt in cijfers 2016. Den Haag/Heerlen: CBS 2017.

²⁴ Hierbij gaat het om personen zonder eigen inkomen of met uitsluitend inkomen uit vermogen, huursubsidie of huurtoeslag, of kinderbijslag.

Figuur 4.2 Personen naar belangrijkste inkomstenbron, 2015, percentage*

*Dit is exclusief kinderen en studenten.

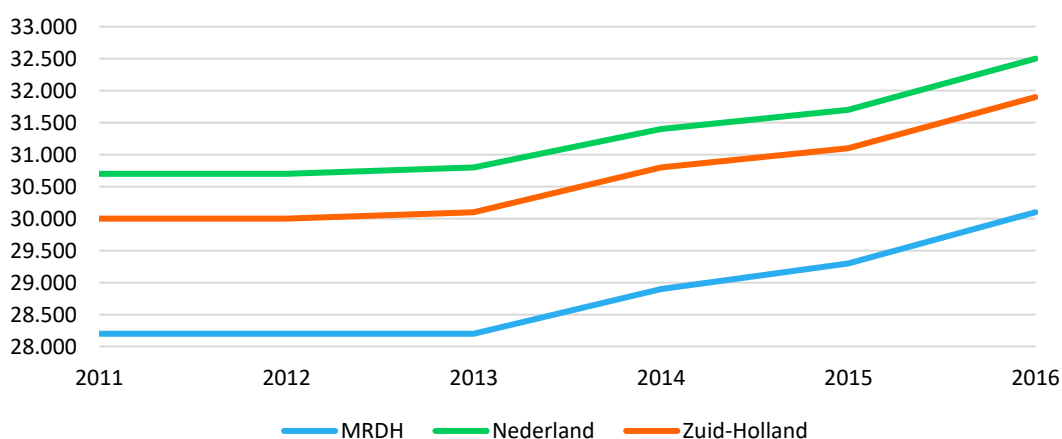
bron: CBS Statline

4.2 Inkomens

In deze paragraaf worden gegevens gepresenteerd over het mediane besteedbare inkomen. Dit betreft de middelste waarde van de inkomensverdeling, dat wil zeggen dat 50% van inkomens onder en 50% van de inkomens boven deze waarde ligt. Er is in deze rapportage voor het mediane in plaats van het gemiddelde inkomen gekozen, omdat de gemiddelde waarde sterk wordt beïnvloed door lage en/of hoge 'uitschieters' in waarden.

Het mediane besteedbare inkomen²⁵ is in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag lager dan dat van Zuid-Holland en Nederland (figuur 4.3).

Figuur 4.3 Ontwikkeling besteedbaar inkomen van huishoudens, 2011-2016, median*

*Dit is inclusief studenten.

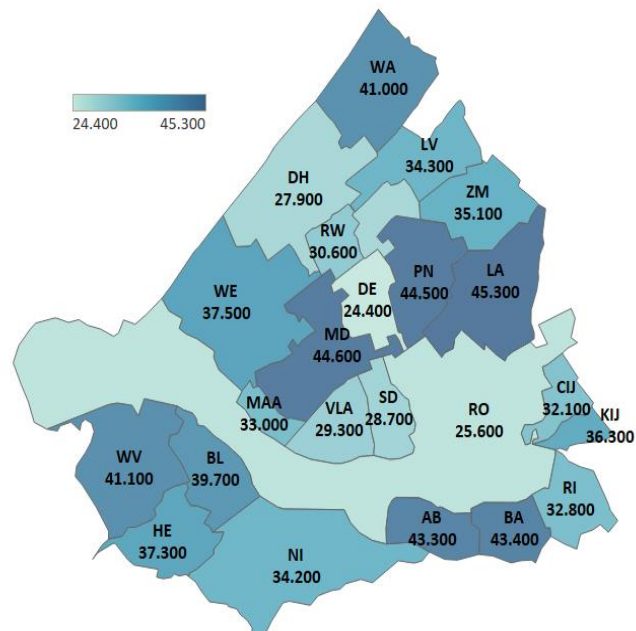
bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympan

²⁵ Het besteedbaar inkomen is het nettobedrag dat een huishouden op jaarbasis te besteden heeft. Dit bestaat in grote lijnen uit het bruto inkomen verminderd met afgedragen premies en belastingen.

Tussen gemeenten bestaan grote verschillen. Het mediane besteedbare inkomen van huishoudens varieert van € 24.400 in de gemeente Delft tot € 45.300 in de gemeente Lansingerland (figuur 4.4).

Figuur 4.4 Besteedbaar inkomen per huishouden, 2015, mediaan*

WA = Wassenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam, CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nis-sewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

*Dit is inclusief studenten.
bron: CBS Statline

De mediane besteedbare inkomens zijn voor alle soorten inkomstenbronnen toegenomen. De werkzame beroepsbevolking heeft in 2016 het hoogste inkomen. Het inkomen van zelfstandigen is het minst gestegen in de afgelopen jaren (tabel 4.1).

Tabel 4.1 Besteedbaar inkomen naar belangrijkste inkomstenbron in Metropool-regio Rotterdam Den Haag, 2011, 2016, mediaan

	2011	2016	groei
loon*	36.900	40.600	10,0%
zelfstandige	37.000	38.700	4,6%
ww-uitkering	19.700	20.800	5,6%
bijstand of andere sociale voorziening	13.600	14.700	8,1%
pensioen	22.900	24.500	7,0%
arbeidsongeschiktheidsuitkering	19.300	20.500	6,2%
totaal**	28.200	30.100	6,7%

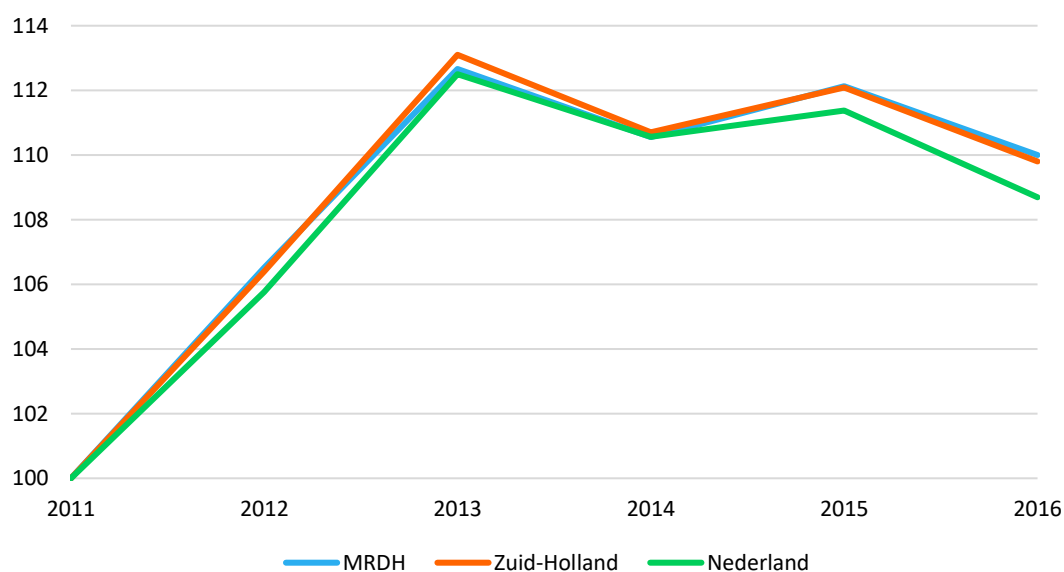
*Dit is inclusief loon directeur-groootaandeelhouder.

**Het totaal is ook inclusief studenten en overige inkomens.

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympaan

Het aantal huishoudens met een laag inkomen (<120% van de lage inkomensgrens²⁶) laat in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag vrijwel exact dezelfde trend zien als in Zuid-Holland (figuur 4.5). In 2016 zijn er in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag circa 281.400 huishoudens met een inkomen <120% van de lage inkomensgrens. Hiervan heeft 72% (202.750) een inkomen van minder dan 100% van de lage inkomensgrens. Bij de lage inkomensgrens wordt er rekening gehouden met de huishoudsamenstelling. Zo ligt de grens rond de €1.000 per maand voor een alleenstaande en op ruim € 1.900 per maand voor een gezin met kinderen.

Figuur 4.5   **Ontwikkeling van het aantal huishoudens met een besteedbaar inkomen van <120% van de lage-inkomensgrens, 2011-2016, index**

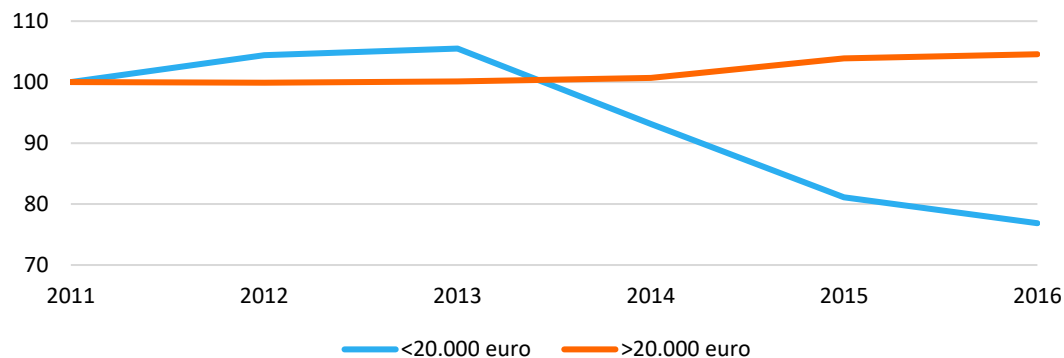

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympaan

Het aantal huishoudens met kinderen <18 jaar dat minder dan € 20.000 besteedbaar inkomen per jaar (€ 1.667 per maand) ontvangt, ligt in 2016 in de regio ruim 23% lager dan in 2011 (figuur 4.6). Ook ten opzichte van het totaal aantal huishoudens met kinderen <18 jaar is het aantal huishoudens met kinderen <18 jaar met minder dan € 20.000 besteedbaar inkomen gedaald van ruim 10% in 2011 tot bijna 8% in 2016.

²⁶ De lage-inkomensgrens betreft een vast bedrag dat voor alle jaren en alle typen huishoudens een gelijke koopkracht vertegenwoordigt. De hoogte ervan is geënt op de bijstandsuitkering van een alleenstaande in 1979, toen deze op een hoog niveau lag (CBS, 2018. Armoede en sociale uitsluiting 2018).

Figuur 4.6 Ontwikkeling aantal huishoudens met kinderen <18 jaar met een besteedbaar inkomen van meer en minder dan € 20.000 in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2011-2016, index

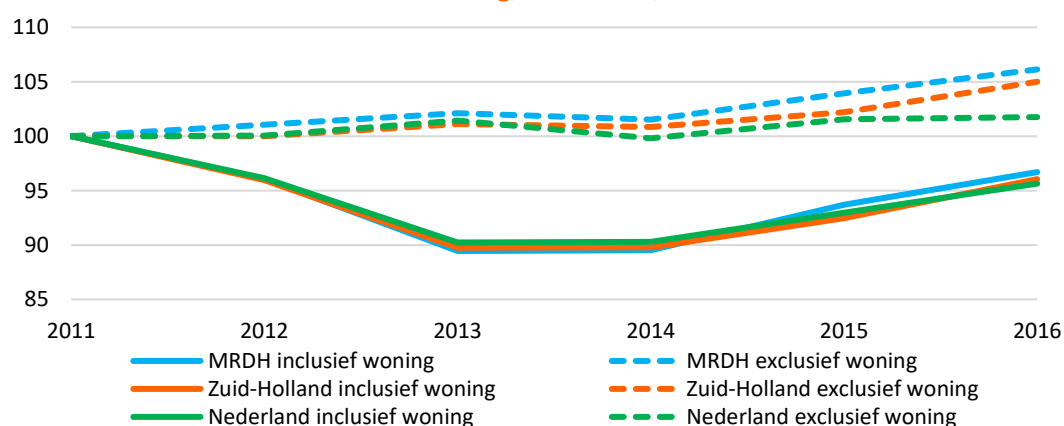

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympan

4.3 Vermogen

Het aantal huishoudens dat meer dan € 50.000 vermogen heeft, is in de crisisjaren flink afgenomen. Met name als de woning bij het vermogen wordt geteld²⁷, is te zien dat het aantal huishoudens met een hoog eigen vermogen in de regio afneemt. Na 2014 neemt het aantal huishoudens met meer dan € 50.000 vermogen waarbij de woning wordt meegeteld, weer toe, maar het is nog niet op hetzelfde niveau als in 2011. Als de woning buiten beschouwing wordt gelaten, neemt het aantal huishoudens met meer dan € 50.000 vermogen toe en ligt in 2016 boven het niveau van 2011 (figuur 4.7). In de Metropoolregio Rotterdam Den Haag heeft in 2016 33% van de huishoudens een vermogen van meer dan € 50.000 als de woning wordt meegeteld en bijna 24% een vermogen van meer dan € 50.000 wanneer de woning buiten beschouwing blijft.

Figuur 4.7 Ontwikkeling van het aantal huishoudens met > € 50.000 vermogen, inclusief en exclusief de woning, 2011-2016, index

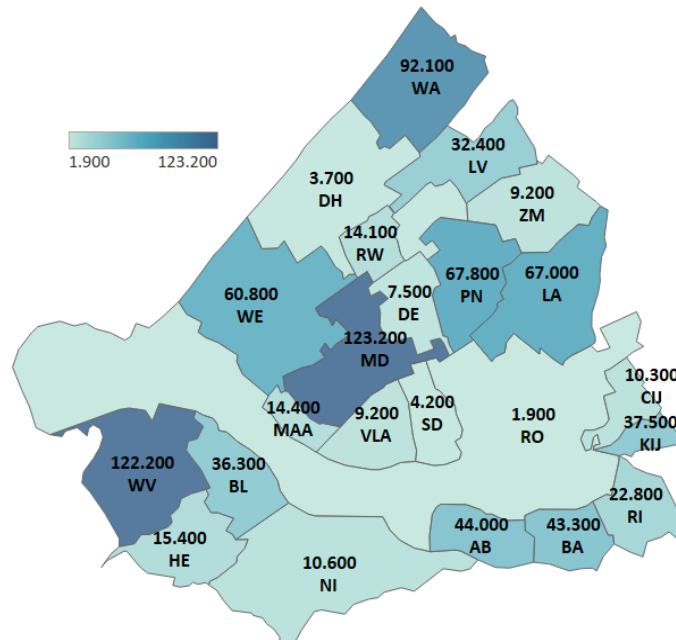

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympan

²⁷ Hierbij is gecorrigeerd voor de eventuele hypotheek die op een huis rust.

Het eigen woningbezit is erg bepalend voor de vermogensopbouw van een gemeente. Duurdere woningen en hoog percentage eigen woningbezit zorgen voor een hoog mediaan vermogen in een gemeente (figuur 4.8).

Figuur 4.8 Vermogen van huishoudens inclusief woning, 2016, mediaan

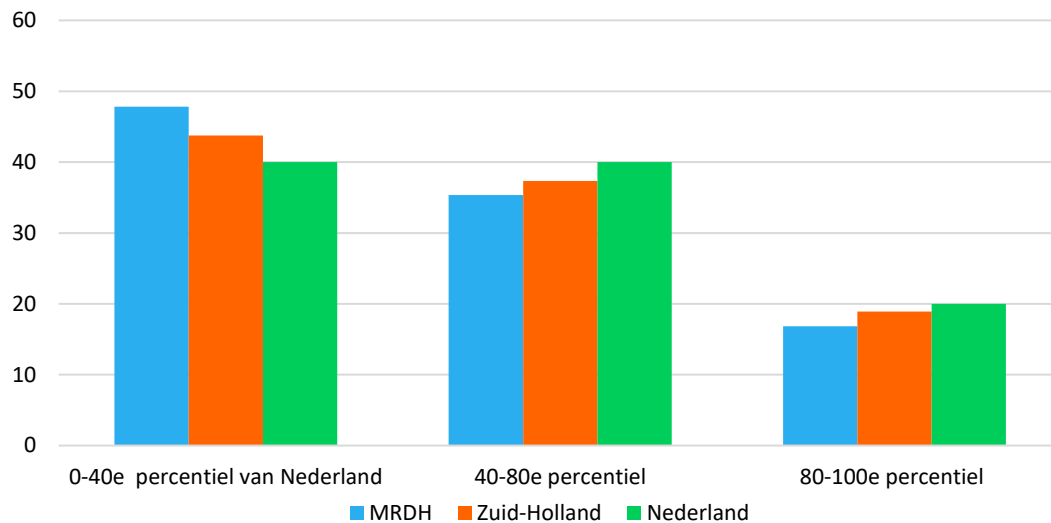
WA = Wassenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

bron: CBS Statline

Als er gekeken wordt naar de vermogensverdeling, valt op dat de regio minder hoge en meer lage vermogens heeft dan in Nederland (figuur 4.9).²⁸

²⁸ De huishoudens worden naar hoogte van hun vermogen in tien groepen (percentielen) met een gelijk aantal huishoudens verdeeld. Het gaat hierbij om verdeling van percentielen voor Nederland, die eveneens wordt toegepast op de regio's en Zuid-Holland. De vermogensgrenzen tussen deze 10%-groepen verschillen van jaar tot jaar. De 3 samengevoegde categorieën van de percentielen is conform de gebruikelijke indeling die door het CBS voor inkomensklassen wordt gehanteerd.

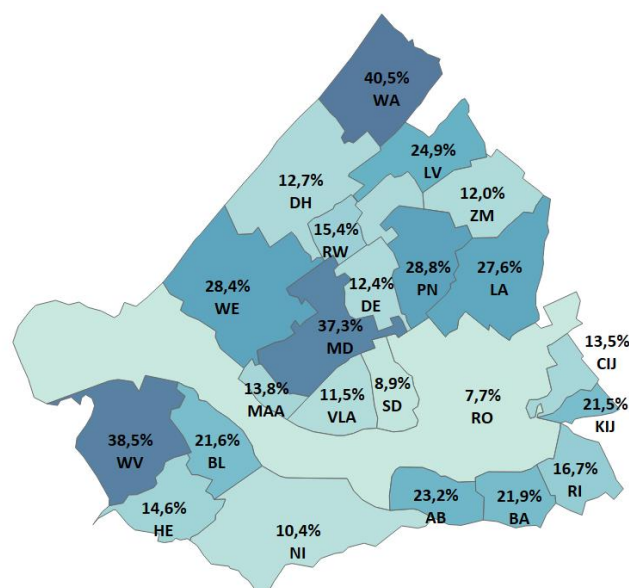
Figuur 4.9 Vermogensverdeling van huishoudens inclusief woning, 2016, percentielen

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympan

Figuur 4.10 geeft het percentage huishoudens dat tot de 20% hoogste vermogens (80-100e percentiel) behoort op gemeenteniveau weer.

Figuur 4.10 Aantal huishoudens dat tot de 20% hoogste vermogens van Nederland hoort (inclusief woning), 2016, percentage

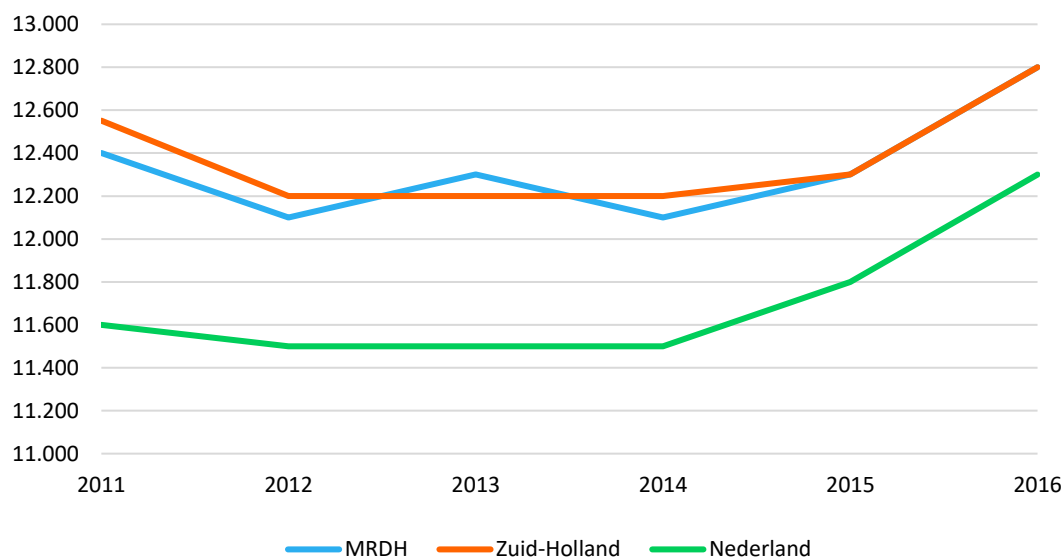
WA = Wasseenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam, CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

bron: CBS Statline

4.4 Inkomen en vermogen huishoudens <65 jaar

Het mediane besteedbare inkomen van jonge huishouden (<25 jaar) in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag is vergelijkbaar met dat van Zuid-Holland en hoger dan dat van Nederland. Het inkomen van jonge huishoudens fluctueert tussen 2011 en 2014 in de regio, om vervolgens te stijgen. De inkomensgroei in Zuid-Holland vindt plaats vanaf 2015 en in Nederland sinds 2014 (figuur 4.11).

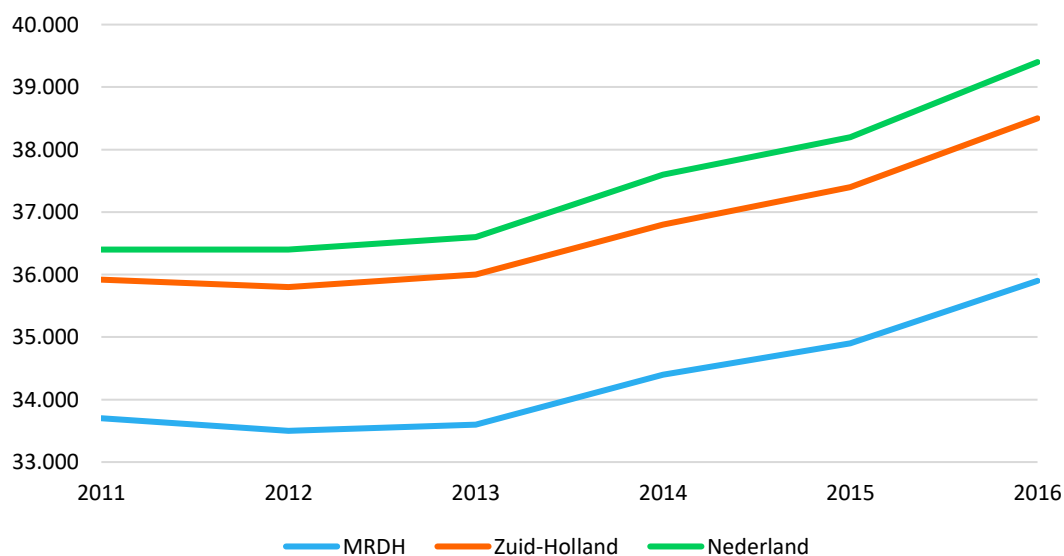
Figuur 4.11 Ontwikkeling besteedbaar inkomen van huishoudens <25 jaar, 2011-2016, mediaan

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympaan

Het mediane besteedbare inkomen van huishoudens tussen de 25-64 jaar is toegenomen in de regio sinds 2012. Deze trend zien we ook in Zuid-Holland en Nederland (figuur 4.12).

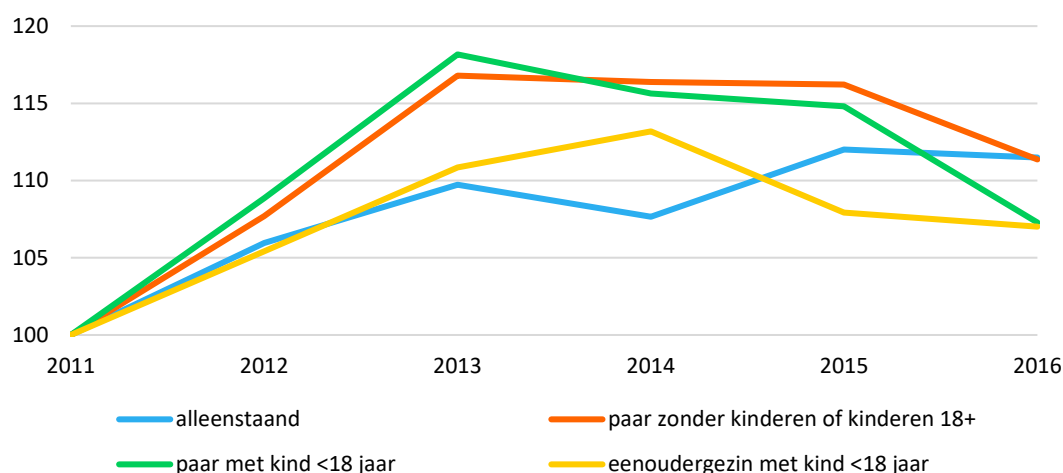
Figuur 4.12 Ontwikkeling besteedbaar inkomen van huishoudens 25-64 jaar, 2011-2016, mediaan

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympaan

Ook de inkomensverschillen zijn groter geworden. Het aantal huishoudens van 25-64 jaar dat minder dan 120% van de lage-inkomensgrens verdient, is namelijk gegroeid in de regio. Dit geldt vooral voor alleenstaanden en paren zonder kinderen of met kinderen ouder dan 18 jaar. Met uitzondering van alleenstaanden is er voor alle huishoudtypen de laatste jaren wel weer een daling te zien (figuur 4.13).

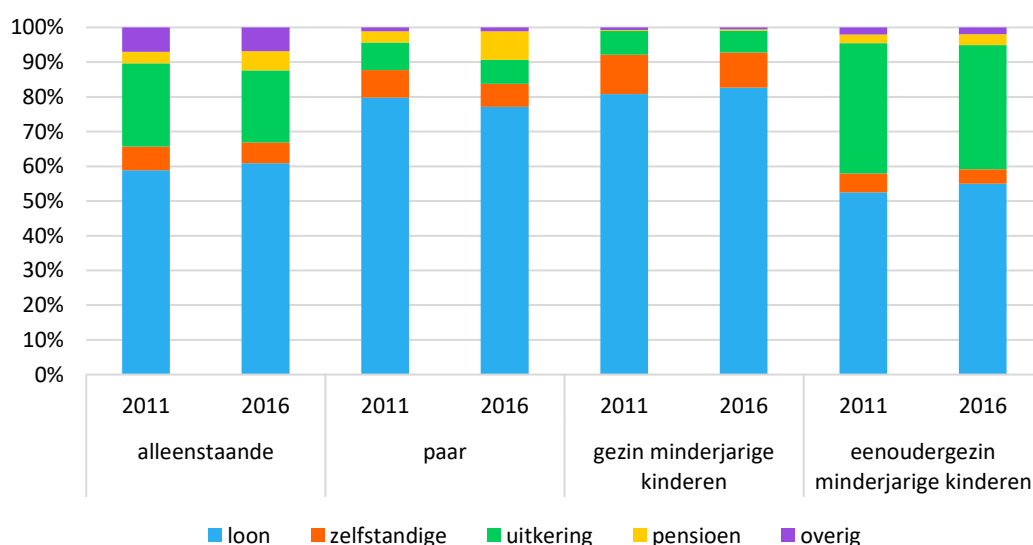
Figuur 4.13 Ontwikkeling van aantal huishoudens <65 jaar met een besteedbaar inkomen van <120% van de lage-inkomensgrens, 2011-2016, index

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympan

Paren hebben ook in toenemende mate minder vaak inkomen uit loon of als zelfstandige. Dit komt waarschijnlijk door de toename van het aantal oudere echtparen waarbij het loon vaker uit het pensioen afkomstig is. Alleenstaanden en eenoudergezinnen hebben het minst vaak inkomen uit werk. Het aandeel huishoudens dat een uitkering krijgt, is bij eenouder gezinnen het hoogst en is sinds 2011 nauwelijks iets gedaald (figuur 4.14).

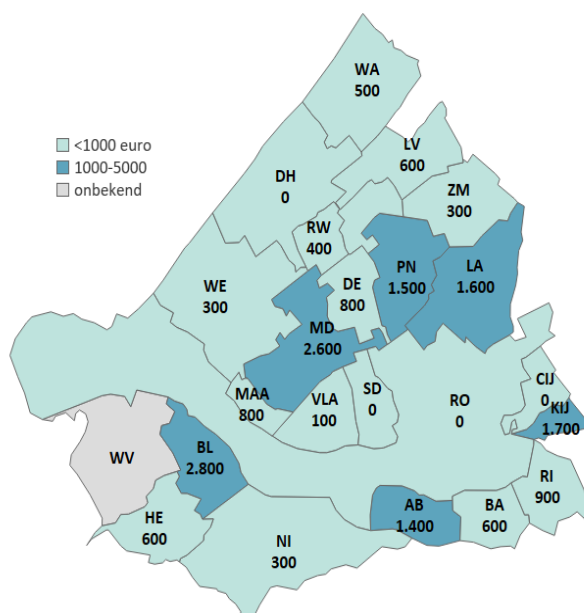
Figuur 4.14 Belangrijkste inkomstenbron van huishoudens <65 jaar naar huishoudtype in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2011, 2016, percentage

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympan

Jonge huishoudens (<25 jaar) hebben nog weinig vermogen. Het mediane vermogen ligt tussen de € 0-2.800, wanneer de woning wordt meegeteld (figuur 4.15).

Figuur 4.15 Vermogen van huishoudens <25 jaar inclusief woning, 2016, mediaan

WA = Wassenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

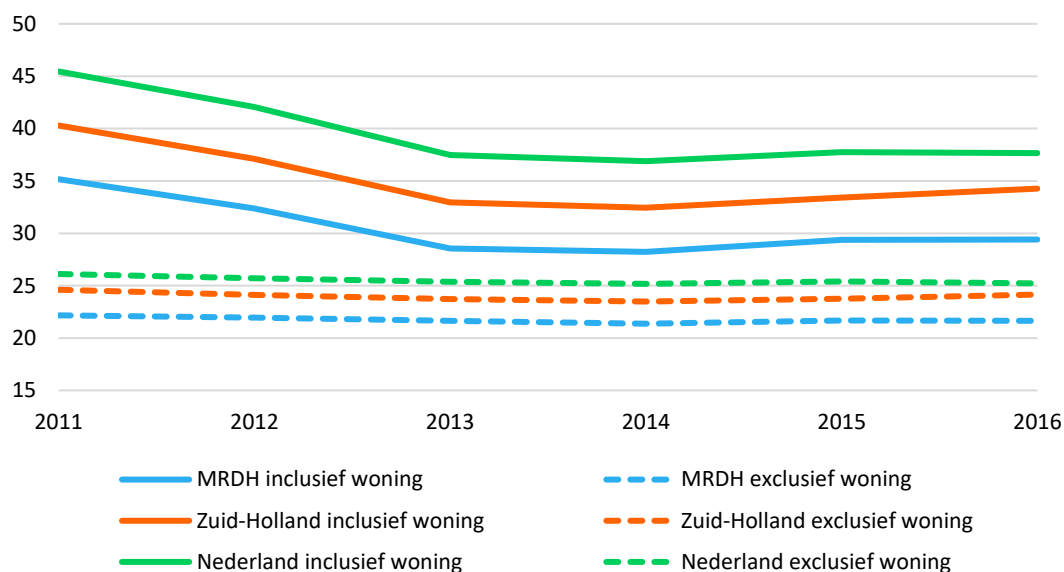
bron: CBS Statline

Jonge huishoudens (<25 jaar) hebben in vergelijking met andere huishoudens minder vaak een eigen woning. Daarnaast blijkt uit de geringe verschillen bij jonge huishoudens tussen het percentage vermogens <€ 50.000 in- en exclusief de woning dat deze huishoudens nog niet of nauwelijks vermogen hebben opgebouwd uit de eigen woning. Ruim 18% van de jonge huishoudens heeft een vermogen van meer dan € 50.000, wanneer de woning niet wordt meegeteld. Gemiddeld is dat in Zuid-Holland en Nederland dat 15%. Wanneer de eigen woning wel wordt meegeteld, dan heeft 19% van de jonge huishoudens in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag een vermogen van meer dan € 50.000. Gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland is dat respectievelijk ruim 16 en bijna 17%.

Het percentage huishoudens van 25-64 jaar met een vermogen van meer dan € 50.000 ligt in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag onder het gemiddelde van Nederland en Zuid-Holland, zowel als de woning wordt meegeteld als wanneer deze buiten beschouwing wordt gelaten. In de periode van 2011-2016 neemt het aandeel huishoudens met een vermogen van meer dan € 50.000 af, vooral door de daling van de huizenprijzen. Zonder de woning is het aantal huishoudens met meer dan € 50.000 vermogen vrijwel stabiel en ligt rond de 22% (figuur 4.16).

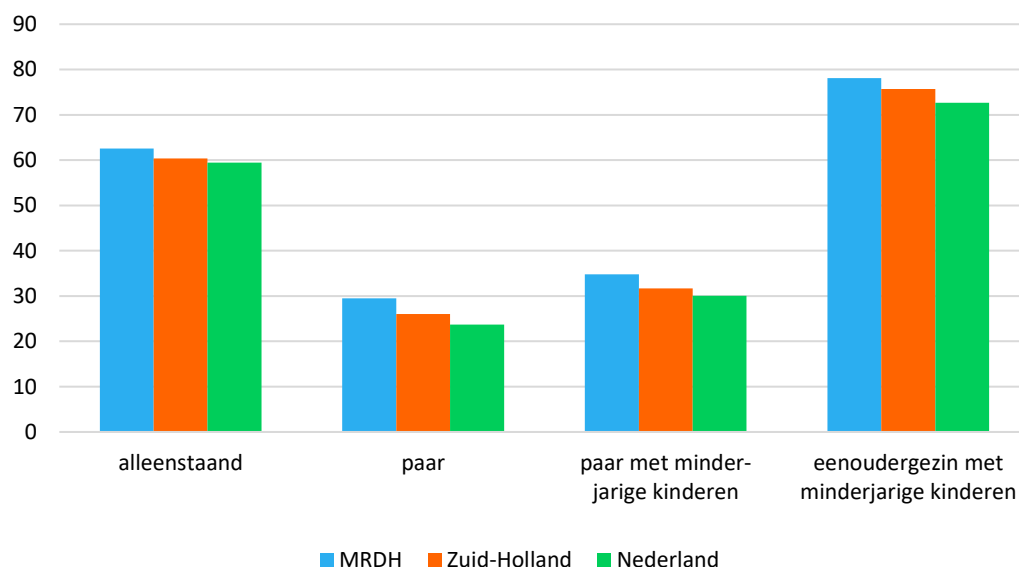
Figuur 4.16 Huishoudens 25-64 jaar met >€ 50.000 vermogen, 2011-2016, percentage

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympan

In de Metropoolregio Rotterdam Den Haag behoren gezinnen met kinderen vaker tot de laagste groep vermogens van Nederland, dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Pa- ren met en zonder kinderen hebben minder vaak een laag vermogen in vergelijking met de andere typen huishoudens. Alleenstaanden behoren vaker dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland tot de groep met de laagste vermogens (figuur 4.17).

Figuur 4.17 Aantal huishoudens <65 jaar dat tot de 40% huishoudens van Nederland met de laagste welvaart* hoort, 2016, percentage

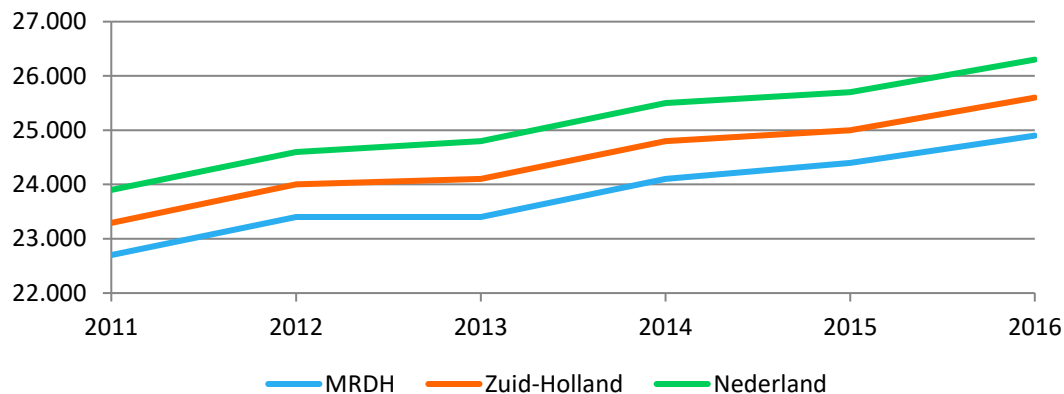
* De welvaartsklassen worden gebaseerd op het vermogen en het gestandaardiseerd inkomen.

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympan

4.5 Inkomen en vermogen huishoudens >65 jaar

Het aantal huishoudens waarvan de kostwinner 65 jaar en ouder is neemt toe. Het mediane besteedbare inkomen van 65-plus-huishoudens bedraagt in 2016 € 24.900 op jaarbasis (figuur 4.18). Ten opzichte van 2011 is dat een stijging van bijna 10%. Gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland stijgt het mediane inkomen van 65-plus-huishoudens eveneens met circa 10%.

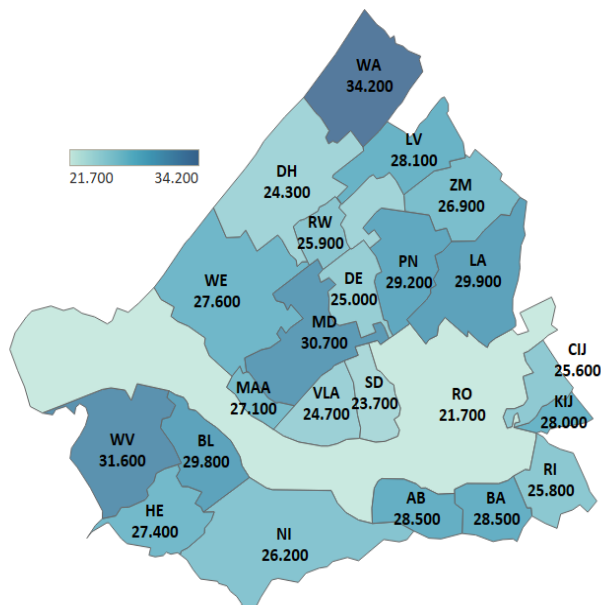
Figuur 4.18 Ontwikkeling besteedbaar inkomen 65-plus-huishoudens, 2011-2016, mediaan

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympan

65-plus-huishoudens in Rotterdam hebben het laagste mediane besteedbare inkomen en in Wassenaar het hoogste (figuur 4.19).

Figuur 4.19 Besteedbaar inkomen 65-plus-huishoudens, 2015, mediaan

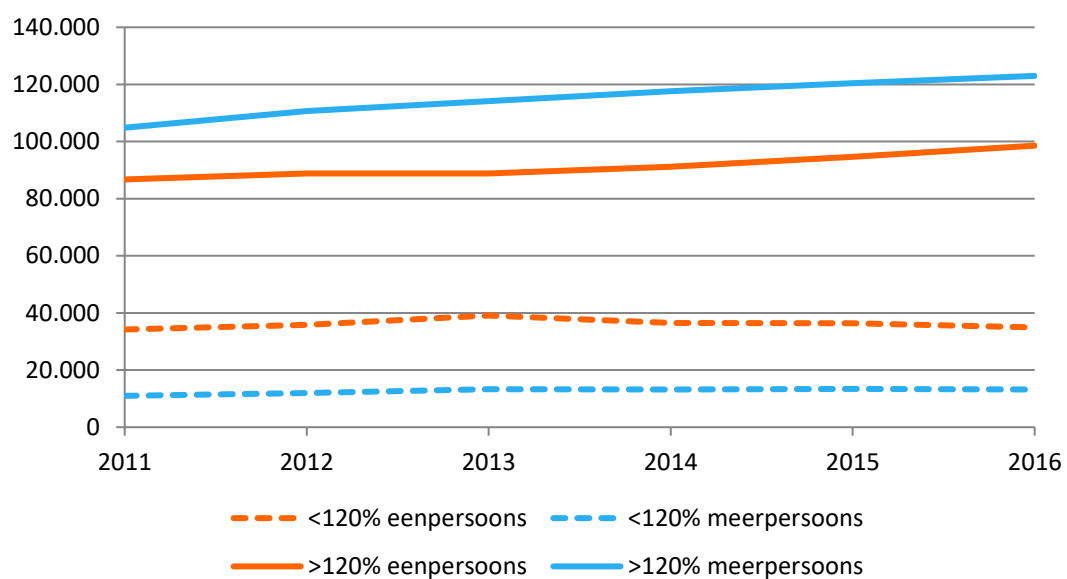

WA = Wassenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam, CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

bron: CBS Statline

Het aantal eenpersoons 65-plus-huishoudens met een inkomen minder dan 120% van de lage-inkomensgrens is in 2016 ten opzichte van 2011 met bijna ongeveer 2% toegenomen (van circa 34.200 tot ongeveer 34.900 in de regio). Voor meerpersoons 65-plus-huishoudens is een groei te zien van ongeveer 20% (van circa 11.000 in 2011 tot bijna 13.200 in 2016). Het aantal 65-plus-huishoudens met een inkomen van meer dan de 120% van de lage-inkomensgrens is in de regio voor een- en meerpersoonshuishoudens met respectievelijk bijna 14 en ruim 17% gegroeid (figuur 4.20). In 2016 zijn er in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag ongeveer 11.900 65-plus-huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Dat is ruim 25% van het totaal aantal 65-plus-huishoudens met een inkomen van minder dan 120% van de lage-inkomensgrens.

Figuur 4.20 Aantal 65-plus-huishoudens met een besteedbaar inkomen van meer en minder dan 120% van de lage-inkomensgrens, 2011-2016, absoluut

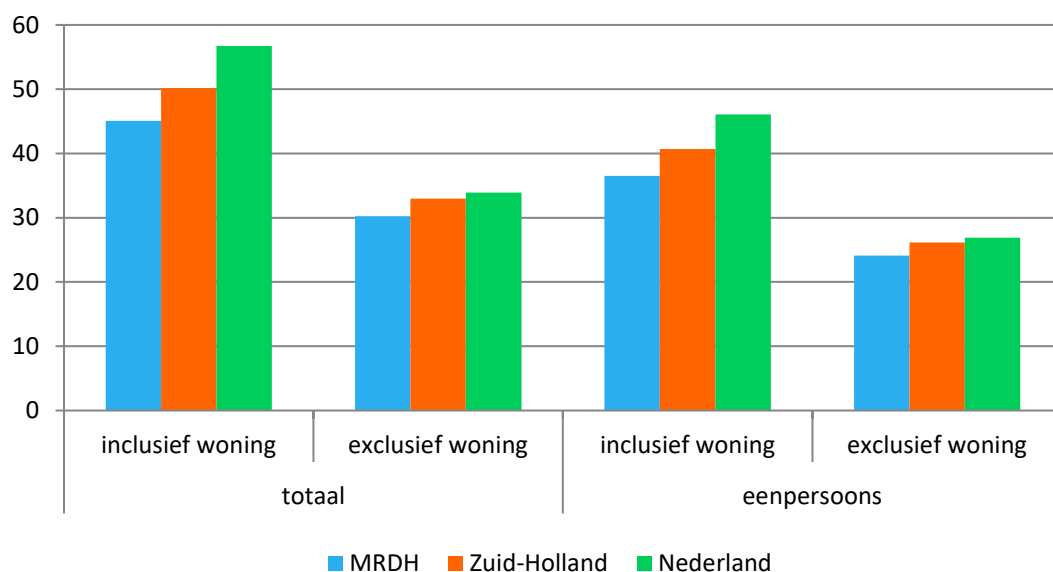

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympan

Voor 65-plus-huishoudens is pensioen de belangrijkste inkomstenbron. In 2016 is dat in de regio 90%. Het aantal 65-plus-huishoudens dat nog inkomen heeft uit loon of onderneming ligt in de regio in 2016 op bijna 8%. Gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland is dat eveneens circa 8%. Ten opzichte van 2011 is het aantal 65-plus-huishoudens met inkomen uit loon of onderneming in de regio met 1% gestegen.

65-plus-huishoudens in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag hebben verhoudingsgewijs minder vaak een vermogen van meer dan € 50.000 dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Eenpersoonshuishoudens hebben relatief minder vaak een vermogen van € 50.000 dan meerpersoonshuishoudens, zeker als de woning buiten beschouwing wordt gelaten (figuur 4.21).

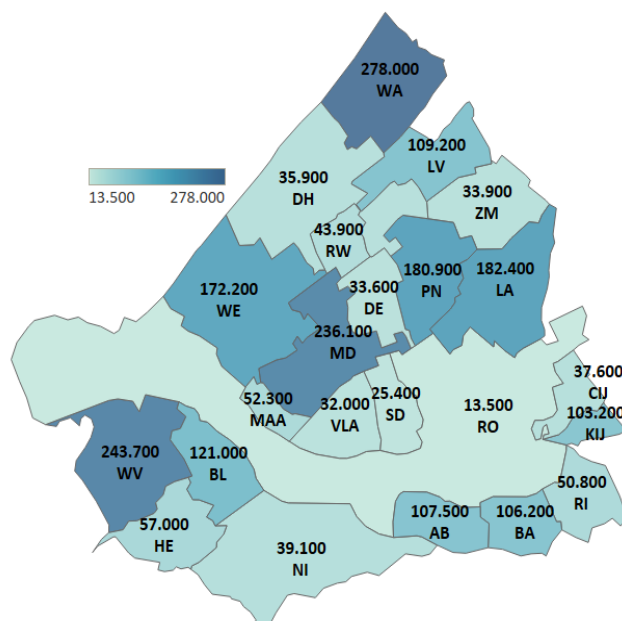
Figuur 4.21 65-plus-huishoudens met een vermogen van >€ 50.000, 2016, percentage

bron: CBS Microdata, bewerking Data-adviesbureau Tympaan

Het mediane vermogen van huishoudens inclusief woning varieert van € 13.500 in Rotterdam tot € 278.000 in Wassenaar (figuur 4.22).

Figuur 4.22 Vermogen 65-plus-huishoudens inclusief woning, 2016, mediaan

WA = Wassenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nis-sewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

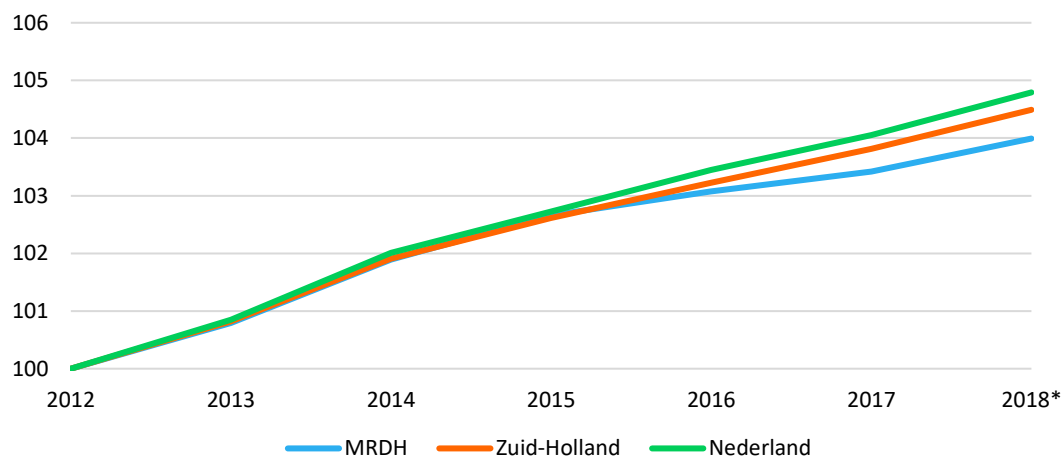
bron: CBS Statline

5 Wonen

5.1 Ontwikkeling en samenstelling van de totale woningvoorraad

In 2012 zijn er in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag bijna 1.055.000 woningen, in 2018 zijn dit er bijna 1.097.000. Dit is een stijging van 4%. Het aantal woningen is na 2015 iets minder gegroeid dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland (figuur 5.1).

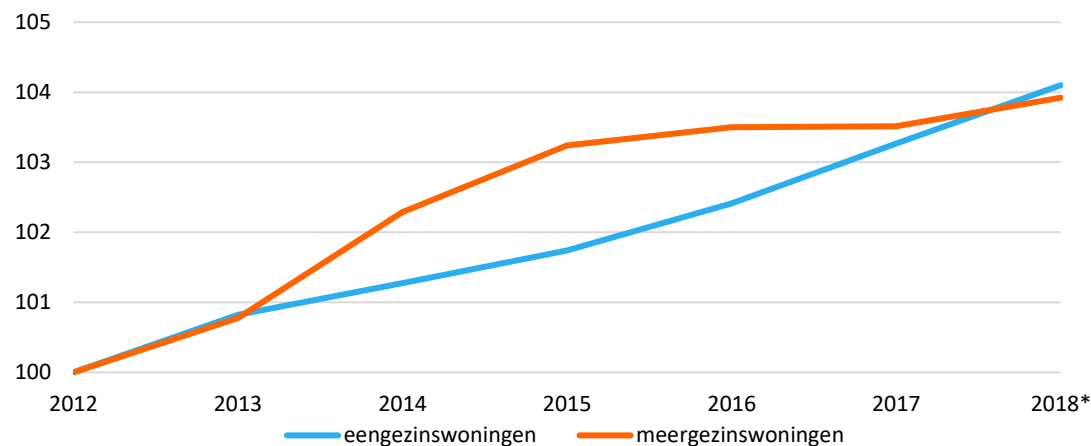
Figuur 5.1 Ontwikkeling van de woningvoorraad, 2012-2018, index

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

In de periode 2013-2016 is groeit het aantal meergezinswoningen sterker dan het aantal eengezinswoningen. In 2018 zijn er verhoudingsgewijs iets meer eengezinswoningen dan meergezinswoningen bijgekomen (figuur 5.2). Evenals in 2012 is in 2018 het aandeel eengezinswoningen in de woningvoorraad circa 39%. In Zuid-Holland en Nederland is in 2018 het aandeel eengezinswoningen respectievelijk bijna 49 en ruim 64%.

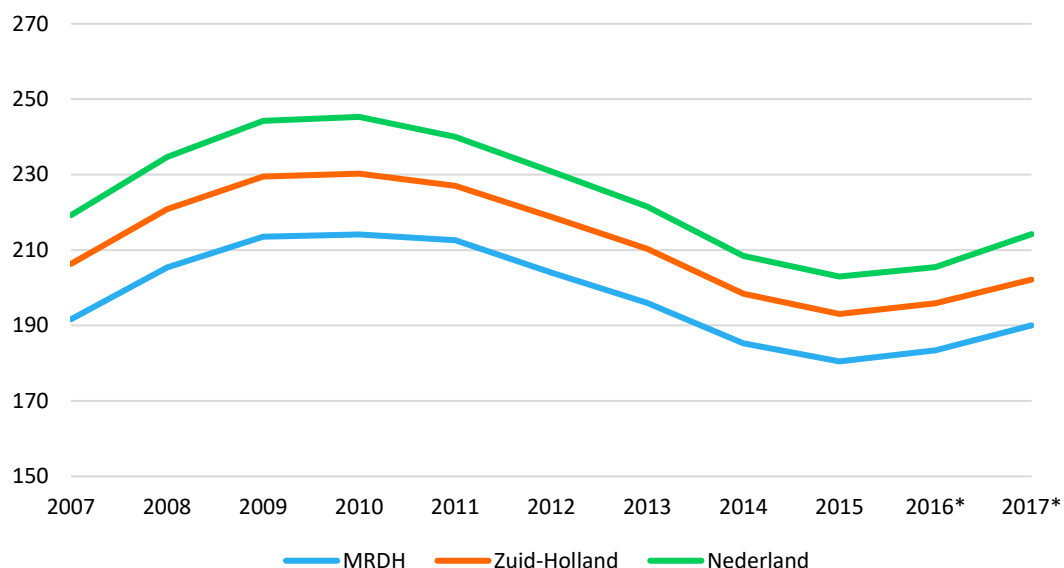
Figuur 5.2 Ontwikkeling van het aantal een- en meergezinswoningen in MRDH, 2012-2018, index

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

De gemiddelde WOZ-waarde ligt in Metropoolregio Rotterdam Den Haag lager dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Tot 2010 neemt de gemiddelde WOZ-waarde toe. Vanaf 2011 daalt de gemiddelde WOZ-waarde als gevolg van de economische crisis en de stagnatie op de woningmarkt. Na 2015 stijgt de WOZ-waarde weer. Deze ontwikkelingen doen zich ook in Zuid-Holland en heel Nederland voor (figuur 5.3).

Figuur 5.3   **Ontwikkeling van de gemiddelde WOZ-waarde, 2007-2017, euro's (x 1.000)**

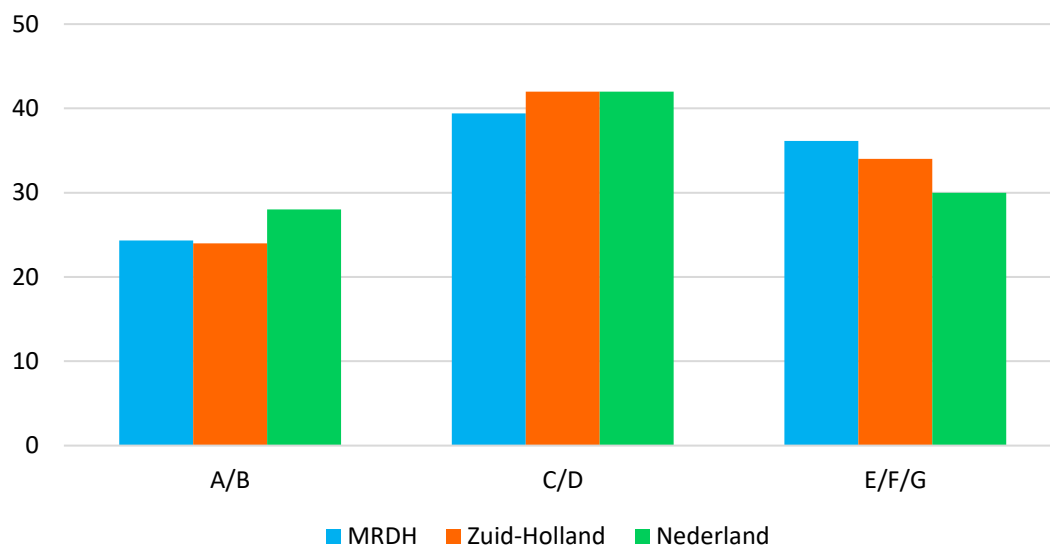

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

Het energielabel van een woning biedt informatie over de hoeveelheid energie die bij gestandaardiseerd gebruik van de betreffende woning nodig is. Het betreft woninggebonden energiegebruik voor verwarming, warmwatervoorziening, verlichting, ventilatie en koeling. Welk energielabel een woning heeft hangt af van woningtype, afmeting van de woning, bouwjaarklasse, wijze van verwarming van de woning, ventilatiesysteem en de eventuele aanwezigheid van voorzieningen voor duurzame energie. In het algemeen zijn woningen die gebouwd zijn tussen 1945 en 1980 minder energiezuinig, dan woningen die voor 1945 of na 1980 zijn gebouwd ([CBS](#)).

Verhoudingsgewijs zijn er in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag evenveel energiezuinige woningen (energielabels A en B) als in Zuid-Holland, maar minder dan gemiddeld in Nederland. Tegelijkertijd zijn er relatief meer woningen met een hoog energieverbruik (labels E, F en G) dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland (figuur 5.4).

Figuur 5.4 Aantal woningen naar energielabel, 2018, percentage

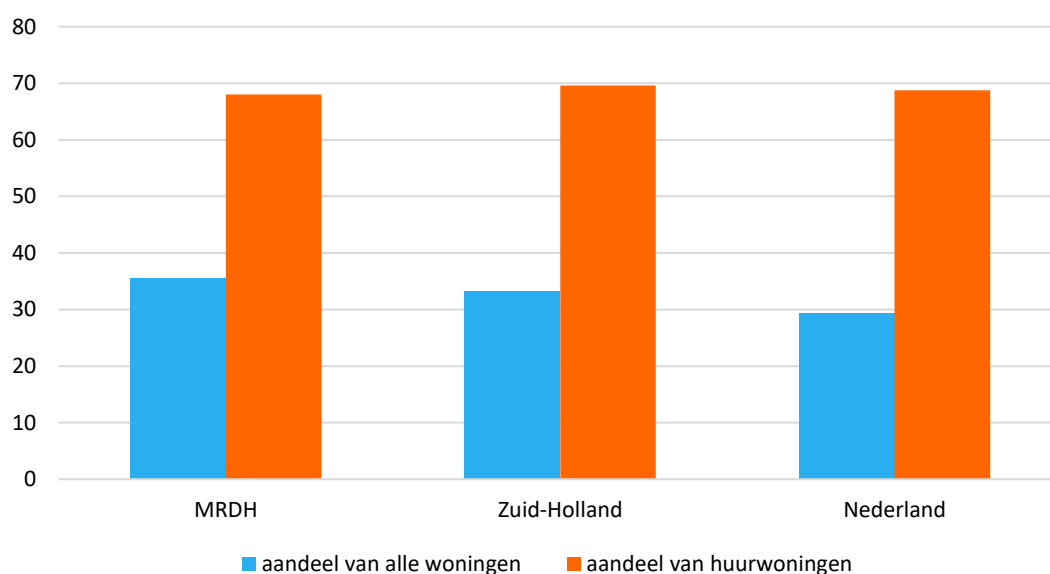
bron: Telos, [waarstaatjegemeente](#)

5.2 Woningvoorraad corporatiewoningen

In Metropoolregio Rotterdam Den Haag zijn er in 2017 circa 387.750 corporatiewoningen. Dit is een lichte toename van 2,5% ten opzichte van 2017. Gemiddeld in Zuid-Holland en heel Nederland is het aantal corporatiewoningen in de periode 2012-2017 met ongeveer 1% minder sterk gedaald als gevolg van sloop en verkoop van woningen.

Het aandeel corporatiewoningen binnen de totale woningvoorraad ligt in de regio verhoudingsgewijs hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Van de totale voorraad huurwoningen is 68% in het bezit van woningcorporaties. Dit is vergelijkbaar met het gemiddelde aandeel in Zuid-Holland en Nederland (figuur 5.5).

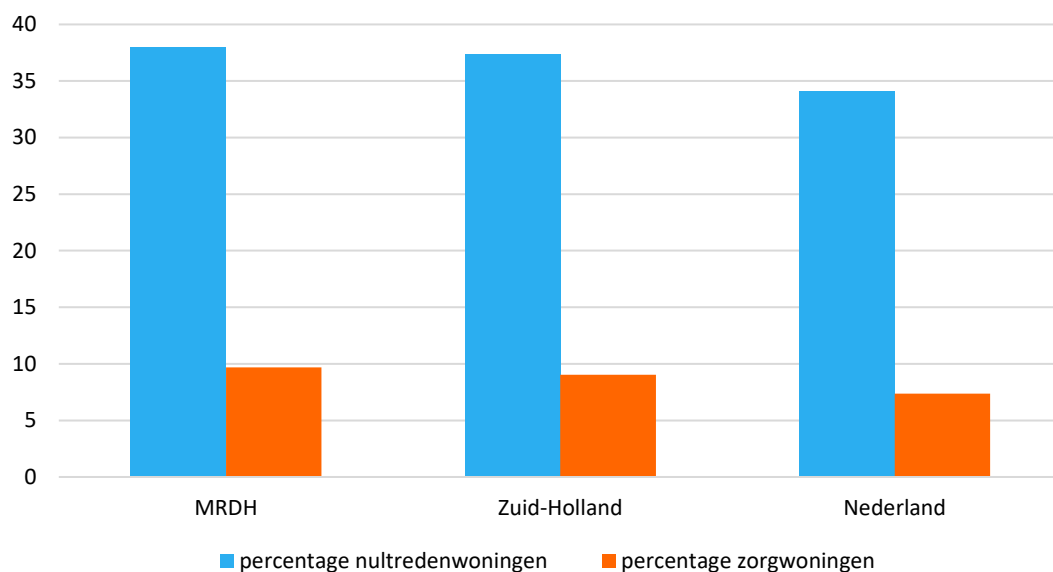
Figuur 5.5 Aantal corporatiewoningen, 2017, percentage

bron: CBS Statline

Voor langer zelfstandig wonen van ouderen en mensen met een beperking zijn geschikte woningen nodig. Van alle corporatiewoningen in Metropoolregio Rotterdam Den Haag is 38% een nultredenwoning²⁹. Dat is vergelijkbaar met het percentage nultredenwoningen in Zuid-Holland, maar meer dan gemiddeld in Nederland. Gemiddeld in Nederland is 34% van de corporatiewoningen een nultredenwoning. Bijna 10% van de corporatiewoningen is bestemd voor zorgdoelgroepen³⁰. Gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland is respectievelijk 9 en ruim 7%.

Figuur 5.6 Aantal nultreden- en zorgwoningen, 2017, percentage

bron: CorpoData dVi

Naast nultreden- en zorgwoningen zijn er woningen voor bijzondere doelgroepen. Dit zijn woningen voor personen uit de intramurale ggz, mantelzorgers en -ontvangers (voor zover verhuisd vanwege de mantelzorg), personen uit de maatschappelijke opvang, vergunninghouders, mensen die verblijven in een voorziening voor tijdelijke opvang. In de Metropoolregio Rotterdam Den Haag zijn er ongeveer 3.150 gelabeld voor bijzondere doelgroepen. Dat is, evenals gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland, ongeveer 1% van de totale voorraad corporatiewoningen.

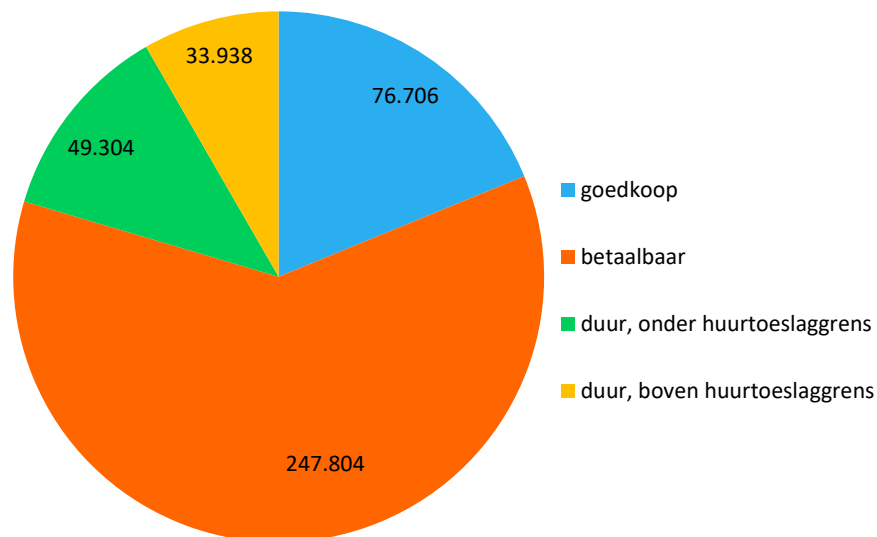
²⁹ Een nultredenwoning is een zelfstandige huurwoning die zowel intern als extern toegankelijk is. Een woning is intern toegankelijk als de belangrijkste vertrekken (woonkamer, keuken, toilet, badkamer en minstens één slaapkamer) bereikbaar zijn zonder gebruik te hoeven maken van een trap (d.w.z. gelegen op één verdieping of op meerdere verdiepingen die zonder trap - maar bijvoorbeeld met traplift - bereikbaar zijn). Een zelfstandige huurwoning is extern toegankelijk als de belangrijkste vertrekken van buiten te bereiken zijn zonder trappen te hoeven lopen.

³⁰ Dit betreft woningen voor ouderen en mensen met een lichamelijke of een verstandelijke beperking, zoals woningen in woonzorgcomplexen, aanleunwoningen en woningen in complexen voor beschermd-wonen. Zorgwoningen kunnen nultredenwoningen zijn en daarom kunnen in figuur 5.6 woningen dubbel geteld zijn.

80% van de corporatiewoningen in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag valt binnen de categorieën 'goedkoop' of 'betaalbaar' (figuur 5.7). Dit is vergelijkbaar met het gemiddelde in Zuid-Holland en Nederland.

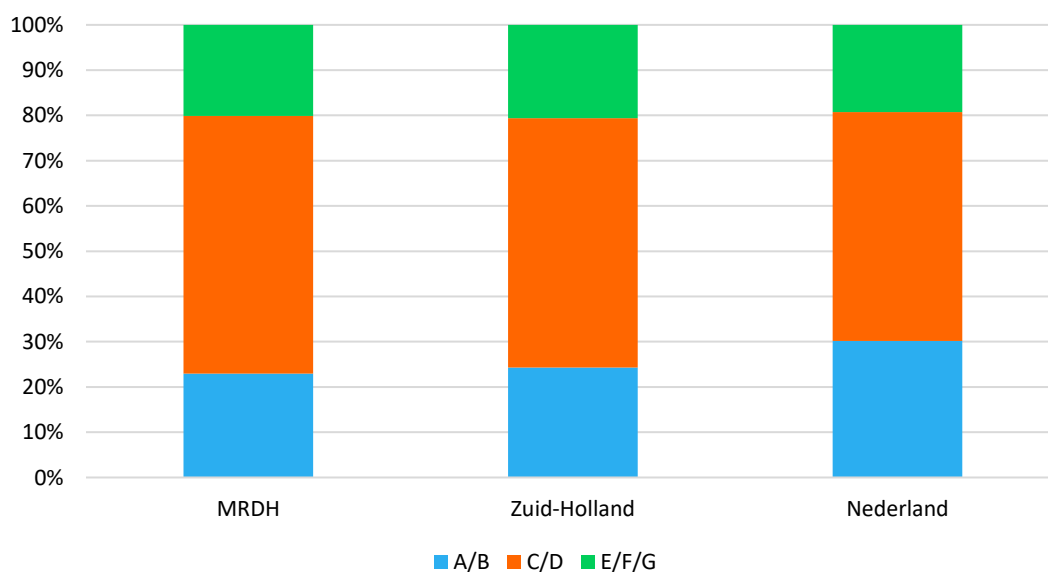
Figuur 5.7 Aantal woningen naar huursegment*, 2017, absoluut

*De indeling is als volgt: 'goedkoop': tot en met € 409,92; 'betaalbaar': boven € 409,92 tot en met € 628,76; 'duur tot huurtoeslaggrens': boven € 628,76 tot en met hoogste grens € 710,68; 'Duur boven huurtoeslaggrens': boven € 710,68.
bron: CorpoData dVi

Binnen de voorraad corporatiewoningen is het percentage energiezuinige corporatiewoningen (energielabel A en B) in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag vergelijkbaar met dat van Zuid-Holland (respectievelijk 23 en 24%). Dat is minder dan gemiddeld in Nederland, waar 30% van de corporatiewoningen een energielabel A of B heeft (figuur 5.8).

Figuur 5.8 Aantal corporatiewoningen naar energielabel, 2017, percentage

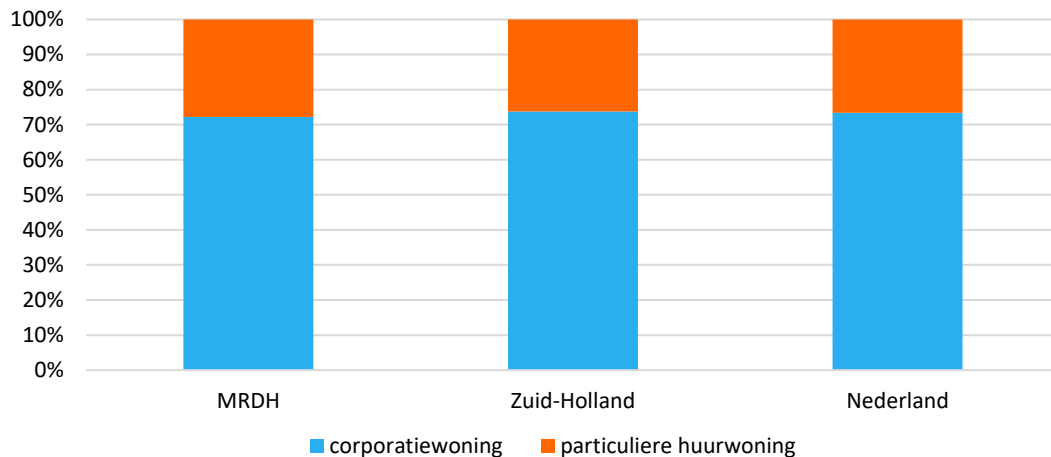

bron: CorpoData dVi

5.3 Woonsituatie van huishoudens

De Metropoolregio Rotterdam De Haag telt in 2016 circa 1.093.700 huishoudens. Hiervan woont ruim 46% in een huurwoning. Dat is meer dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland (respectievelijk bijna 43 en bijna 38%). Van de circa 505.350 huishoudens die in een huurwoning wonen, woont ruim 72% in een woning van een woningcorporatie. Dit wijkt niet opvallend af van het gemiddelde in Zuid-Holland en Nederland (figuur 5.9).

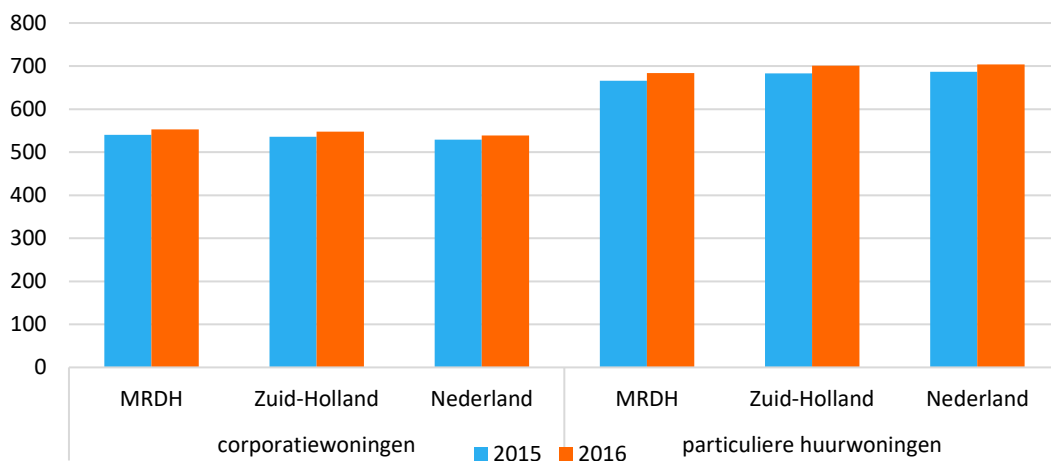
Figuur 5.9 Aantal huishoudens naar type huurwoning, 2016, percentage

bron: CBS/WSW - Lokale Monitor Wonen

In de Metropoolregio Rotterdam Den Haag ligt de gemiddelde de bruto huurprijs (kale huur + servicekosten) voor particuliere huurwoningen circa € 131 hoger dan voor corporatiewoningen. De gemiddelde bruto huurprijs is voor corporatiewoningen iets hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. De bruto huurprijs voor een corporatiewoning bedraagt in 2016 € 552,50 en voor een particuliere huurwoning € 666,20 (figuur 5.10). Dit is ten opzichte van 2015 zowel voor corporatiewoningen een stijging van ongeveer 2% en voor particuliere huurwoningen een stijging van bijna 3%. Dit is zowel voor corporatiewoningen als voor particuliere huurwoningen vergelijkbaar met de gemiddelde stijging in Zuid-Holland en Nederland (circa 2,5%).

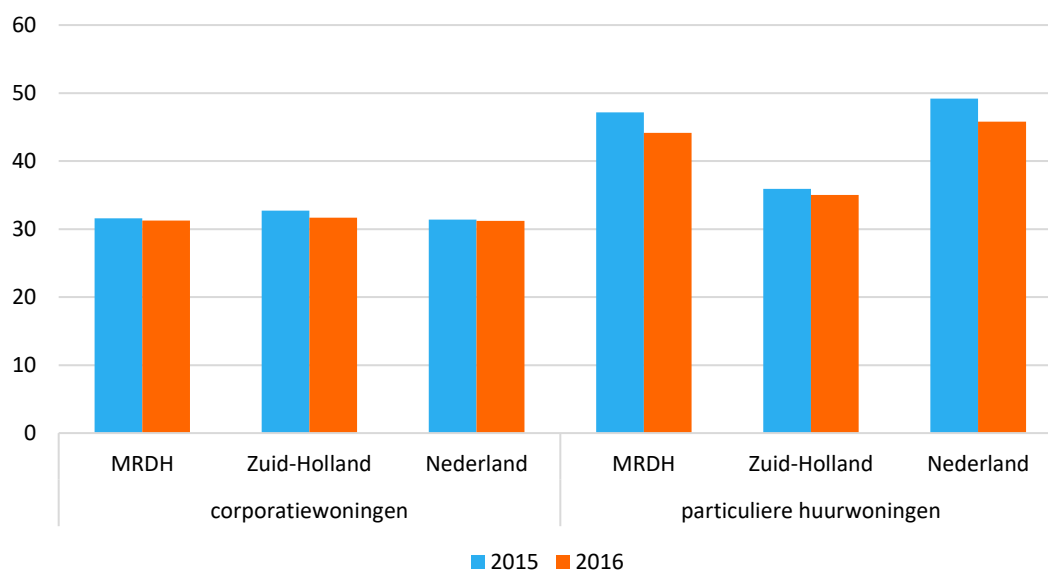
Figuur 5.10 Gemiddelde bruto huurprijs per maand naar type huurwoning, 2015 en 2016, euro's

bron: CBS/WSW - Lokale Monitor Wonen

Ondanks het stijgen van de huurprijzen, daalt de netto woonquote (figuur 5.11). De netto woonquote geeft aan welk deel van het netto besteedbaar inkomen een huishouden uitgeeft aan de netto woonlasten (netto huur³¹, kosten voor energie- en waterverbruik en heffingen van openbare lichamen). De woonquote daalt als de huurtoeslag sterker toeneemt dan de huur en/of als de energiekosten sterker dalen dan de huur stijgt, bijvoorbeeld doordat corporaties/huiseigenaren investeren in het energiezuinig maken van woningen ('nul op de meter').

Figuur 5.11 Gemiddelde netto woonquote naar type huurwoning, 2015 en 2016, euro's

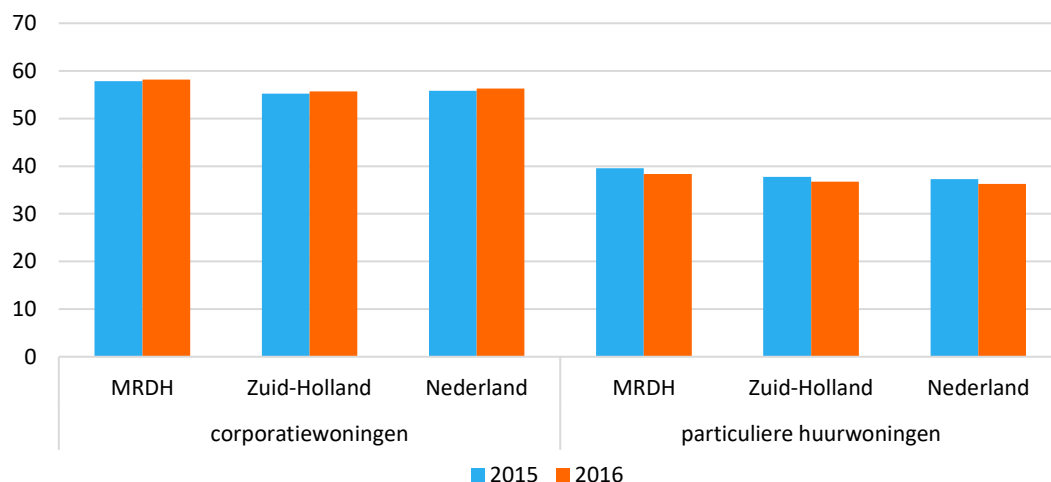

bron: CBS/WSW - Lokale Monitor Wonen

Via huurtoeslag wordt de betaalbaarheid van het wonen bevorderd. Gezien het inkomen heeft in 2016 ruim 58% van de huurders in corporatiewoningen in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag recht op huurtoeslag, wat circa 2% meer is dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Ten opzichte van 2015 is het percentage huurtoeslaggerechtigde huishoudens in een corporatiewoning in de regio licht gestegen, terwijl het percentage huurtoeslaggerechtigde huishoudens in particuliere woningen is afgenomen. Deze trend zien we ook in Zuid-Holland en Nederland (figuur 5.12).

³¹ Kale huurprijs, inclusief subsidiabele servicekosten, verminderd met eventuele huurtoeslag.

Figuur 5.12 Aantal huurtoeslaggerechtigde huishoudens (op basis van inkomen) naar type huurwoning, 2015 en 2016, percentage

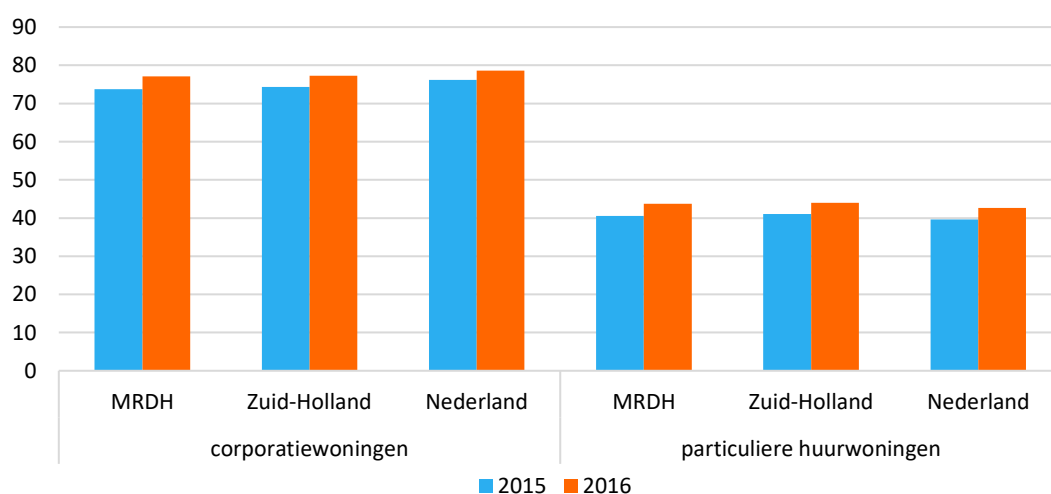

bron: CBS/WSW - Lokale Monitor Wonen

Uit figuur 5.13 blijkt dat niet alle huurtoeslaggerechtigde huishoudens deze ook daadwerkelijk ontvangen. In 2016 is in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag het percentage huishoudens met huurtoeslag zowel onder huishoudens in een corporatiewoning als onder huishoudens in een particuliere huurwoning hoger dan in 2015. Deze trend zien we ook in Zuid-Holland en Nederland.

Dat het aantal huishoudens met huurtoeslag lager ligt dan het aantal huurtoeslaggerechtigde huishoudens komt mede doordat huishoudens soms niet weten dat ze recht hebben op huurtoeslag. Een andere belangrijke oorzaak is dat huishoudens wonen in een te dure woning, dat wil zeggen een woning met een huur boven de huurtoeslaggrens. Daarmee vervalt het recht op huurtoeslag. Te duur wonen geldt in sterkere mate voor huishoudens in particuliere huurwoningen dan voor huishoudens in corporatiewoningen. De gemiddelde huurprijs ligt voor particuliere huurwoningen immers hoger dan voor corporatiewoningen, wat de kans op duur 'scheefwonen' vergroot.

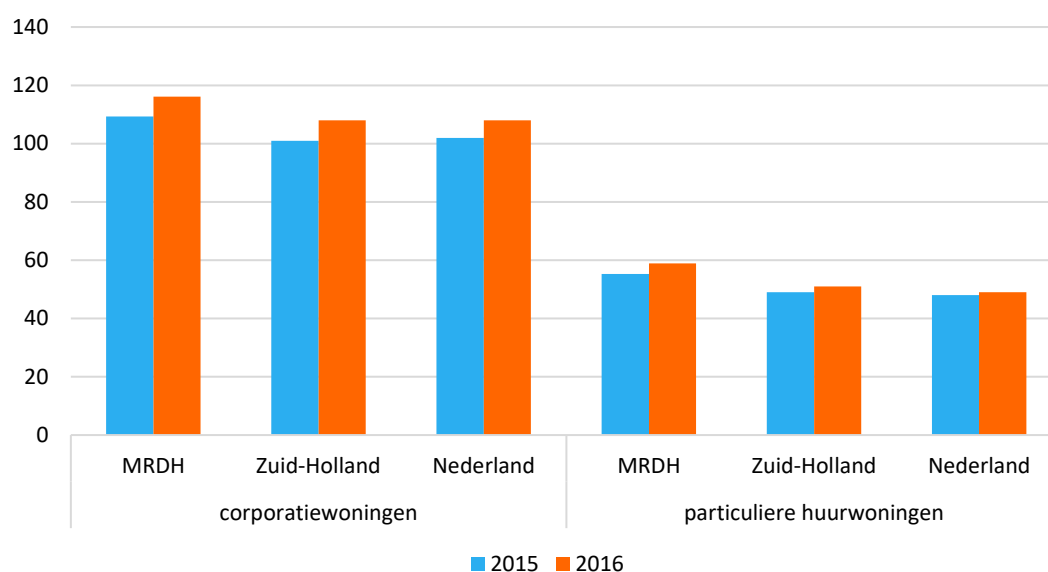
Figuur 5.13 Aantal huurtoeslaggerechtigde huishoudens dat huurtoeslag ontvangt naar type huurwoning, 2015 en 2016, percentage

bron: CBS/WSW - Lokale Monitor Wonen

Niet alleen het aantal huishoudens met huurtoeslag neemt toe, ook het gemiddelde bedrag aan ontvangen huurtoeslag neemt toe. In 2015 ontvangen huishoudens in een corporatiewoningen met huurtoeslag in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag gemiddeld ongeveer € 109,30 aan huurtoeslag per maand, in 2016 is dat opgelopen tot circa € 116,10. Dit is een toename van ruim 6%, wat vergelijkbaar is met de gemiddelde stijging in heel Nederland. Gemiddeld in Zuid-Holland is dat bijna 7%. De gemiddelde huurtoeslag ligt in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag hoger dan in Zuid-Holland en Nederland, waar huurtoeslaggerechtigde huishoudens in corporatiewoningen gemiddeld € 108 huurtoeslag ontvangen. Evenals in Zuid-Holland en heel Nederland stijgt de ontvangen huurtoeslag onder huurtoeslaggerechtigde huishoudens in een particuliere huurwoning toe (figuur 5.14).

Figuur 5.14 Gemiddelde huurtoeslag per maand naar type huurwoning, 2015 en 2016, euro's

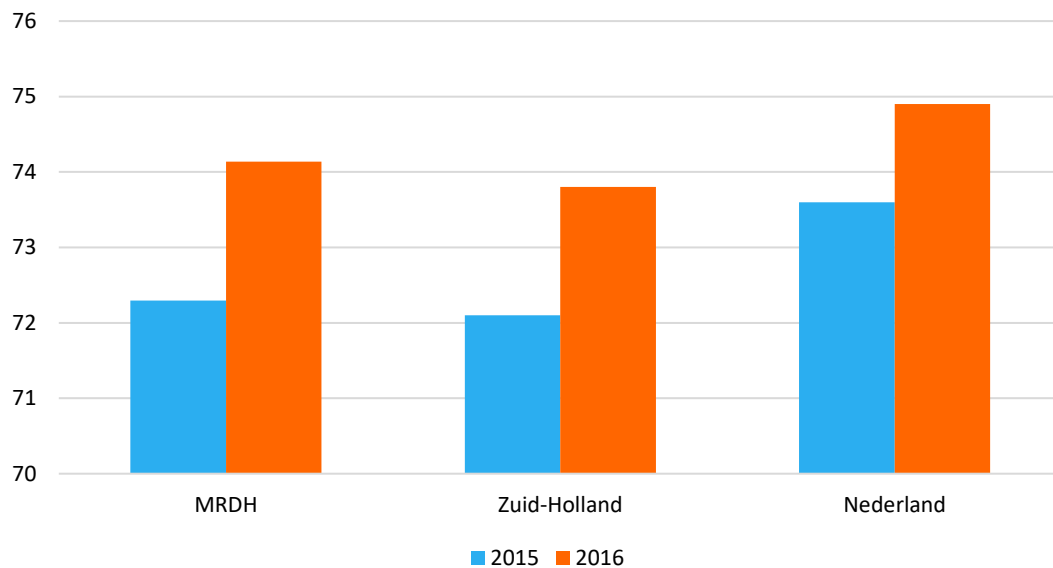
bron: CBS/WSW - Lokale Monitor Wonen

Passend gehuisvest zijn, wil zeggen dat een huishouden een huur betaalt die past bij de hoogte van het huishoudinkomen. Indien de huur niet past bij het huishoudinkomen is sprake van scheefwonen.³² In de Metropoolregio Rotterdam Den Haag is het percentage passend gehuisveste huishoudens in corporatiewoningen vergelijkbaar met het percentage in Zuid-Holland. Het aantal passend gehuisveste huishoudens neemt in 2016 met bijna 2% toe ten opzichte van 2015 tot ongeveer 74%. Dit is vergelijkbaar met de gemiddelde stijging in Zuid-Holland en meer dan de stijging gemiddeld in heel Nederland. Gemiddeld in heel Nederland neemt het aantal passend gehuisveste huishoudens in corporatiewoningen toe met ruim 1% (figuur 5.15).

³² Er is sprake van goedkope scheefheid indien het belastbaar huishoudinkomen hoger dan of gelijk aan € 39.874 (bedrag geldend voor 2016) is en het huishouden gehuisvest is in een woning met een huurprijs lager dan of gelijk aan de liberalisatiegrens. Een huishouden woont duur scheef indien het tot de doelgroep huurtoeslag behoort en in een woning woont met een huurprijs boven de zogenaamde aftoppingsgrens.

Vanaf 2016 moeten woningcorporaties huurtoeslaggerechtigde woningzoekenden zo veel mogelijk huisvesten in goedkope en betaalbare huurwoningen, dat wil zeggen (financieel) passende huurwoningen. Daardoor zal het percentage passend gehuisveste huishoudens in corporatiewoningen naar verwachting verder toenemen.

Figuur 5.15 Aantal passend gehuisveste huishoudens in een corporatiewoning, 2015 en 2016, percentage

bron: CBS/WSW - Lokale Monitor Wonen

6 Zorg

6.1 Jeugdhulp

In het kader van de transitie in het sociale domein is in 2015 de Wet op de jeugdzorg vervangen door de Jeugdwet. Daarbij zijn alle taken op het gebied van jeugdzorg overgeheveld naar gemeenten. In de Jeugdwet is de leeftijdsgrens van 18 jaar het uitgangspunt voor jeugdhulp. Jeugdhulp kan doorlopen tot maximaal het 23^e levensjaar, voor zover deze hulp niet onder een andere wet valt.

De hulp aan jeugdigen op basis van de Jeugdwet bestaat uit hulp waarbij de jeugdigen niet thuis wonen (jeugdhulp met verblijf) en uit hulp zonder verblijf waarbij de jeugdigen naar een voorziening toegaan (bijvoorbeeld een ggz-instelling) of ambulante hulp in de leefomgeving krijgen. De laatste vorm van hulp is laagdrempelige hulp via een buurt- of wijkteam waar jeugdigen of ouders zelf om kunnen vragen of specialistische hulp die alleen toegankelijk is via een verwijzing.

In deze paragraaf worden de gegevens vanaf 2015 gepresenteerd, omdat vanaf dat moment de Jeugdwet is ingegaan³³.

6.1.1 Jeugdhulp met verblijf

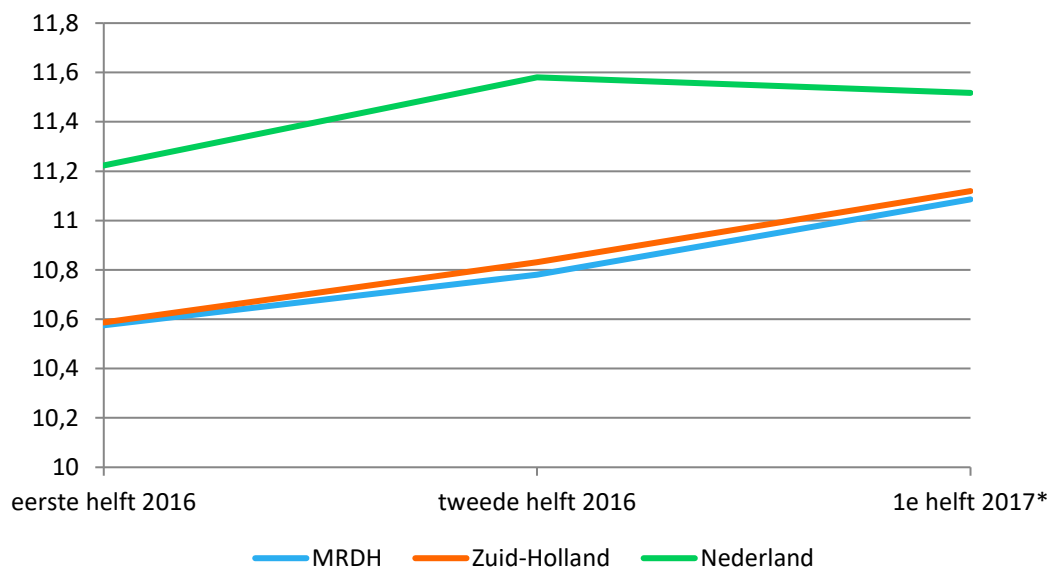
Er zijn verhoudingsgewijs in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag minder jeugdigen met zorg met een vorm van jeugdhulp met verblijf dan in Nederland, maar ongeveer net zoveel als in Zuid-Holland. (figuur 6.1 en 6.2).³⁴

---

³³ Gegevens over het aantal jeugdhulptrajecten zijn beschikbaar op peildatum en over een verslagperiode. Gegevens over het aantal jeugdigen met jeugdhulp zijn alleen beschikbaar over een verslagperiode. Vanwege de administratieve veranderingen door de komst van de Jeugdwet vertekenen de cijfers over de verslagperiode voor 2015. Daarom worden deze gegevens vanaf 2016 gepresenteerd. De gegevens op peildatum worden vanaf 30 juni 2015 gepresenteerd. De gegevens hebben betrekking op jeugdigen in de leeftijd 0-17 jaar. Er zijn ook jeugdigen in de leeftijd van 18-22 jaar met jeugdhulp, maar dit betreft een klein aantal.

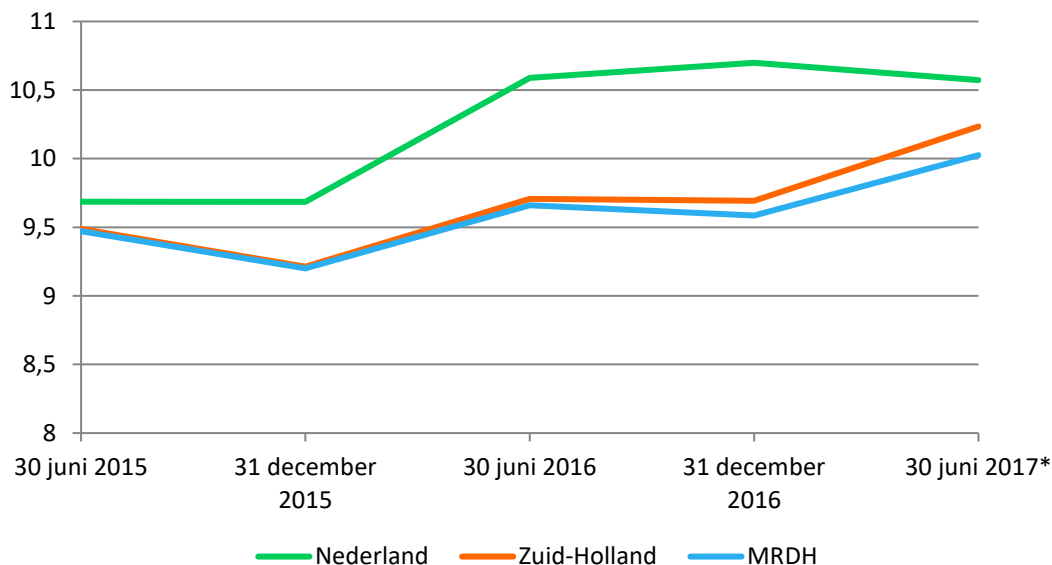
³⁴ Uitgangspunt is het woonplaatsbeginsel: als woonplaats geldt de woonplaats van de jeugdige, tenzij er sprake is van voogdij door een gecertificeerde instelling of de jeugdige in een pleeggezin verblijft (VNG, Factsheet Woonplaatsbeginsel 2016).

Figuur 6.1 Aantal cliënten jeugdhulp met verblijf per 1.000 0-17-jarigen, 2016-2017

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

Figuur 6.2 Aantal trajecten jeugdhulp met verblijf per 1.000 0-17-jarigen op peildatum, 2015-2017

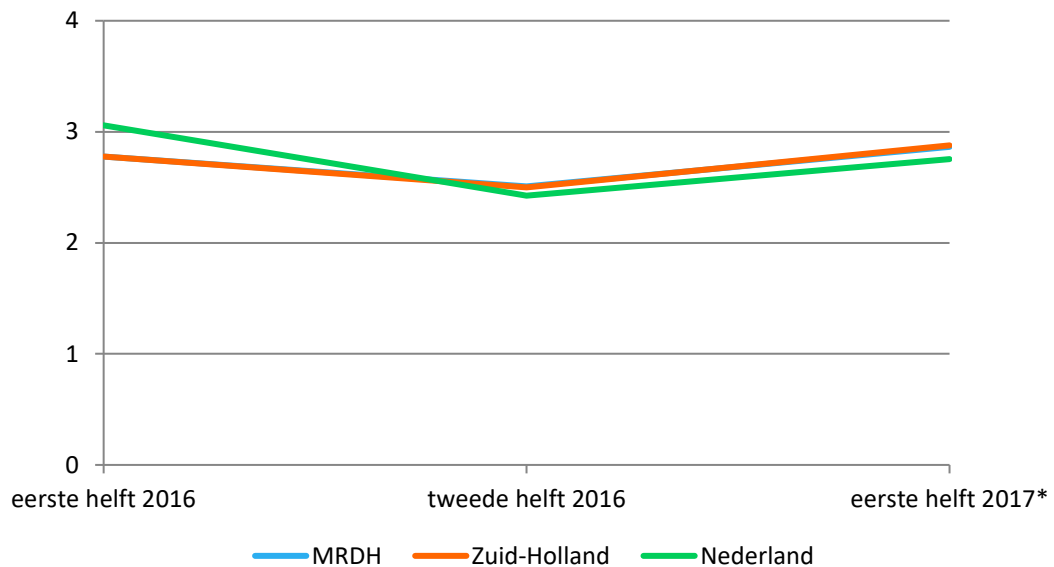

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

Het aantal nieuwe trajecten jeugdhulp met verblijf per 1.000 jeugdigen neemt in de regio 2016 af en stijgt weer in de eerste helft van 2017. De trend in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag is exact gelijk aan die in Zuid-Holland en conform de trend in Nederland (figuur 6.3).

Figuur 6.3 Aantal nieuwe trajecten jeugdhulp met verblijf per 1.000 0-17-jarigen, 2016-2017

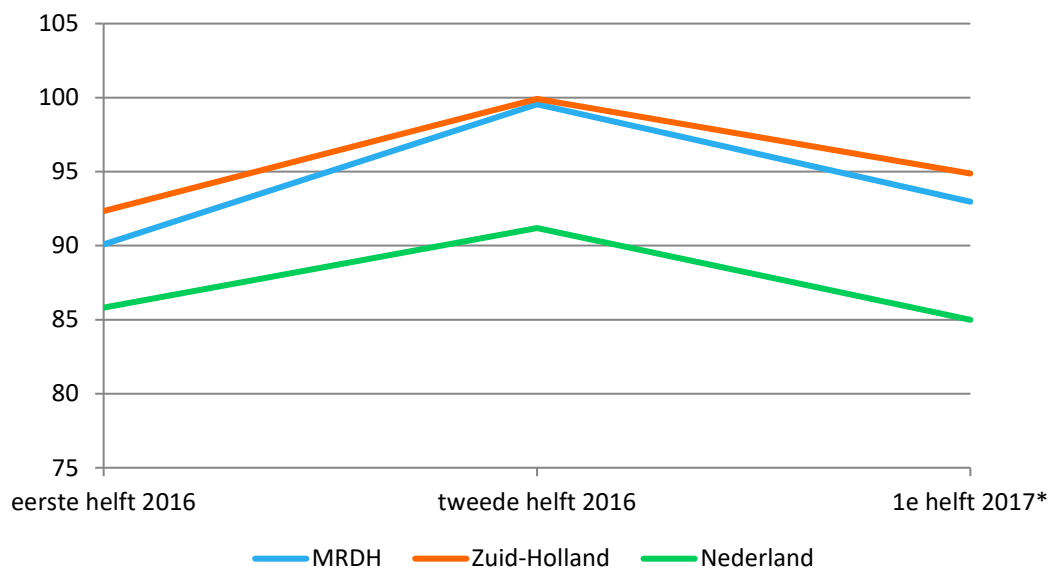

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

6.1.2 Jeugdhulp zonder verblijf

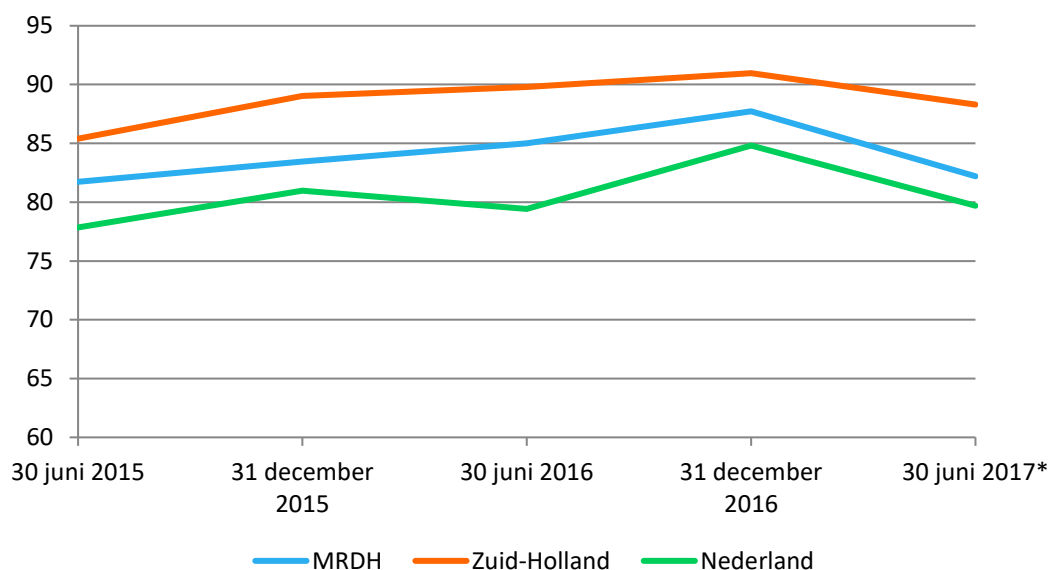
Per 1.000 jeugdigen zijn er in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag net zoveel jeugdigen met een vorm van hulp zonder verblijf als in Zuid-Holland, maar zijn er verhoudingsgewijs meer jeugdigen met hulp zonder verblijf dan gemiddeld in Nederland (figuur 6.4). Het relatieve aantal trajecten zonder verblijf ligt tussen Zuid-Holland en Nederland in (figuur 6.5).

Figuur 6.4 Aantal cliënten jeugdhulp zonder verblijf per 1.000 0-17-jarigen, 2016-2017

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

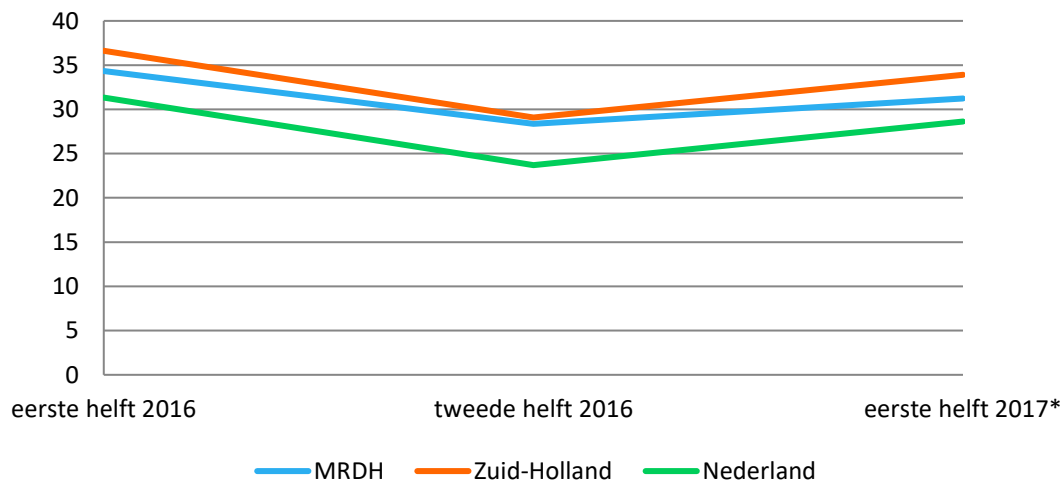
Figuur 6.5 Aantal trajecten jeugdhulp zonder verblijf op peildatum per 1.000 0-17-jarigen, 2015-2017

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

Het aantal nieuwe trajecten hulp zonder verblijf per 1.000 jeugdigen in de regio neemt in de eerste helft van 2017 weer toe in tegenstelling tot het tweede halfjaar van 2016. Deze trend zien we ook in Zuid-Holland en landelijk (figuur 6.6).

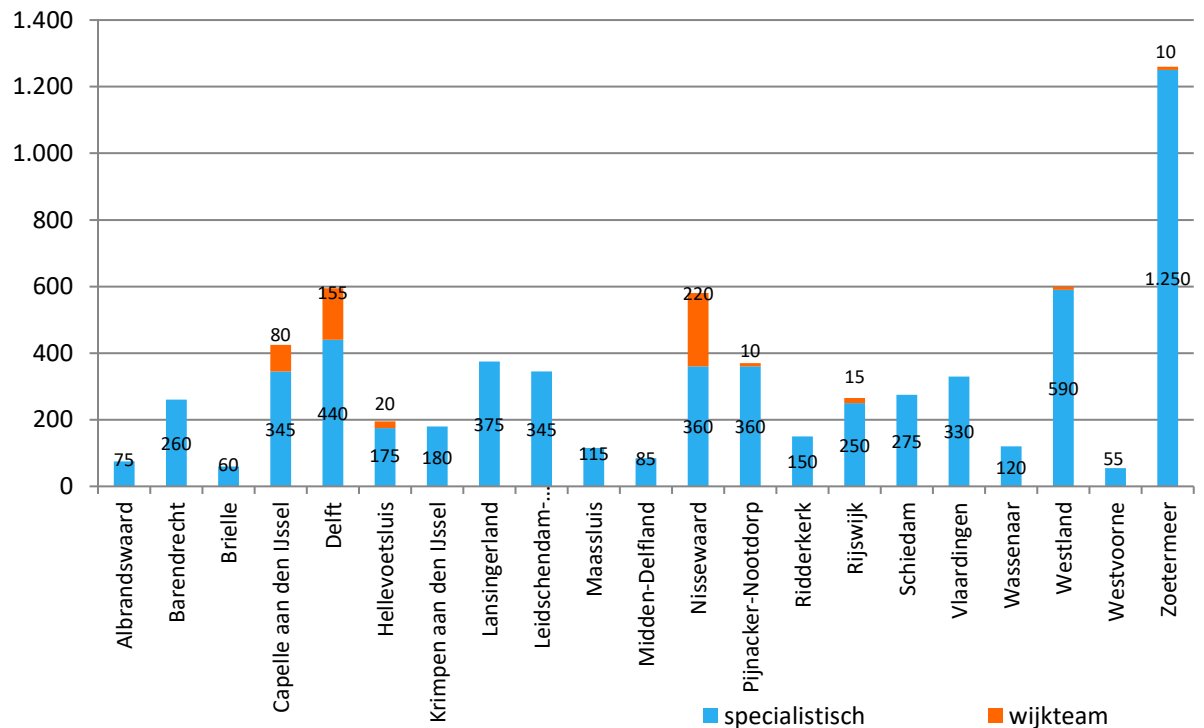
Figuur 6.6 Aantal nieuwe trajecten jeugdhulp zonder verblijf (specialistisch en wijk- en buurtteam) per 1.000 0-17-jarigen, 2016 - 2017

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

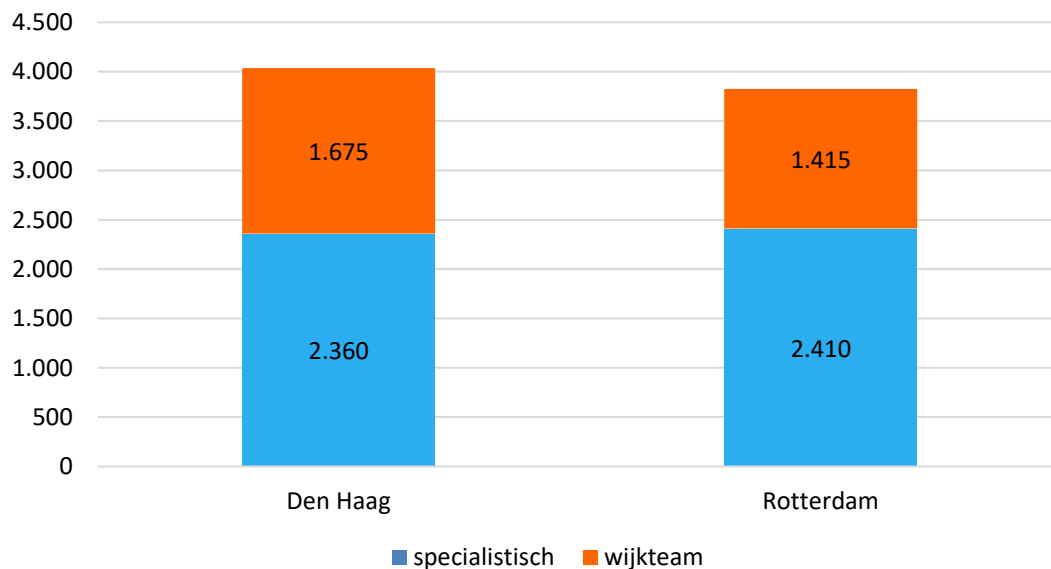
Meer dan de helft van het aantal nieuwe trajecten jeugdhulp zonder verblijf in de eerste helft van 2017 betreffen Rotterdam en Den Haag (figuur 6.7)

Figuur 6.7a Aantal nieuwe trajecten jeugdhulp zonder verblijf per gemeente (exclusief Den Haag en Rotterdam), eerste helft 2017*

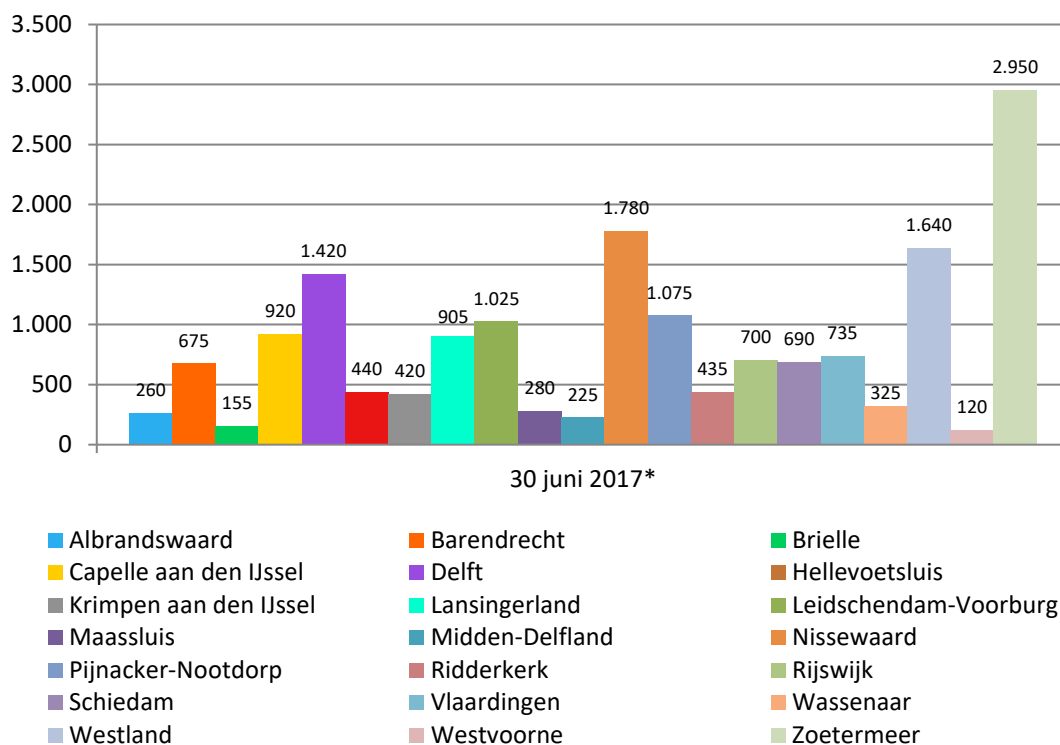
*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

Figuur 6.7b Aantal nieuwe trajecten jeugdhulp zonder verblijf in Den Haag en Rotterdam, eerste helft 2017*

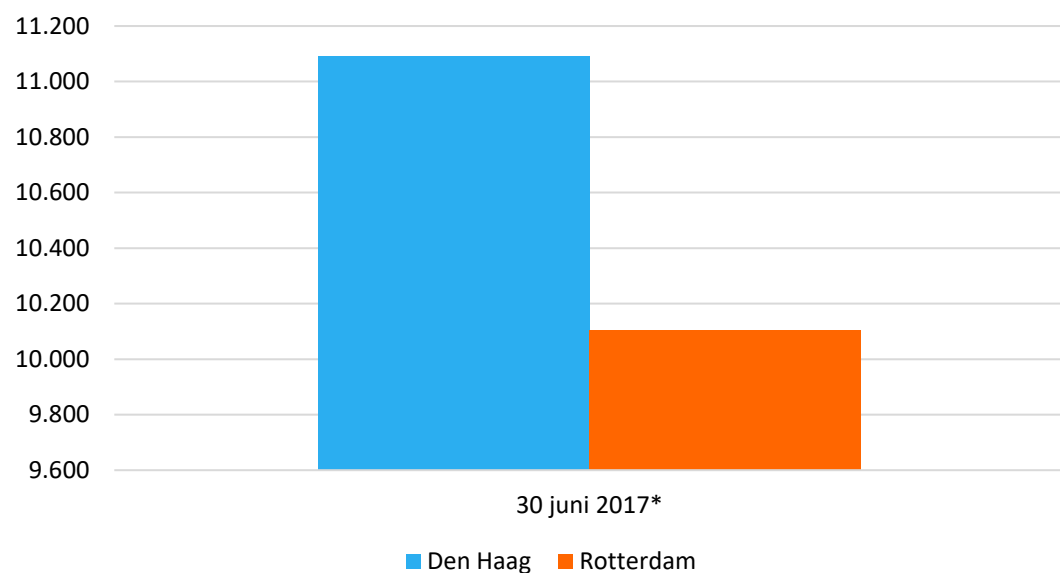
*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

Figuur 6.8a Aantal trajecten jeugdhulp zonder verblijf per gemeente (exclusief Den Haag en Rotterdam) op peildatum

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

Figuur 6.8b Aantal trajecten jeugdhulp zonder verblijf in Den Haag en Rotterdam op peildatum

*Dit betreft voorlopige cijfers.
bron: CBS Statline

6.2 Zorg 18+

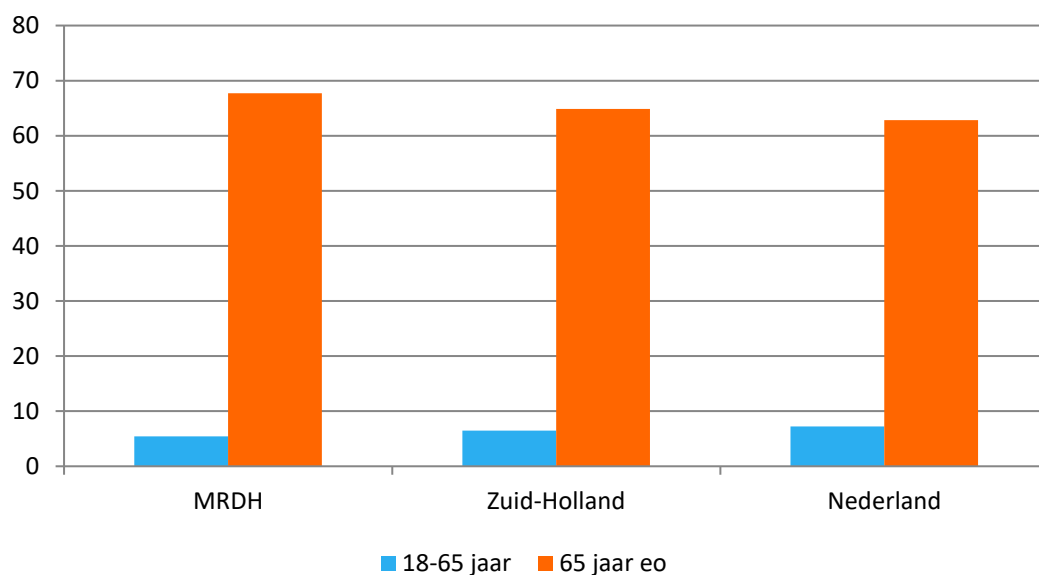
Er hebben de afgelopen jaren verschillende veranderingen in de zorg plaatsgevonden. Vanaf 2013 is het scheiden van wonen en zorg ingevoerd, waardoor personen met behoefte aan lagere zorgzwaartepakketten niet meer in aanmerking komen voor verblijf in een instelling. Daarnaast is de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) vervangen door de Wet langdurige zorg. Daarbij zijn delen van de zorg zonder verblijf van de AWBZ overgeheveld naar de Wmo en de Zorgverzekeringswet. Vanwege deze veranderingen worden in deze paragraaf de gegevens vanaf 2015 gepresenteerd.

6.2.1 Zorg met verblijf 18+

Zorg met verblijf betreft voornamelijk verblijf in verpleeghuizen en in instellingen voor mensen met een verstandelijke beperking. Minder gaat het om verblijf in (kleinschalige) instellingen voor mensen met een lichamelijke beperking of om revalidatiezorg. Het gaat hierbij om zorg in het kader van de Wet langdurige zorg, die per 1 januari 2015 in de plaats is gekomen van de AWBZ. De meest recente gegevens hebben betrekking op 2015.

In 2015 maken bijna 33.250 personen in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag gebruik van zorg met verblijf. Per 1.000 inwoners is het gebruik van zorg met verblijf voor de leeftijdscategorie 65-plus iets hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland (figuur 6.9).

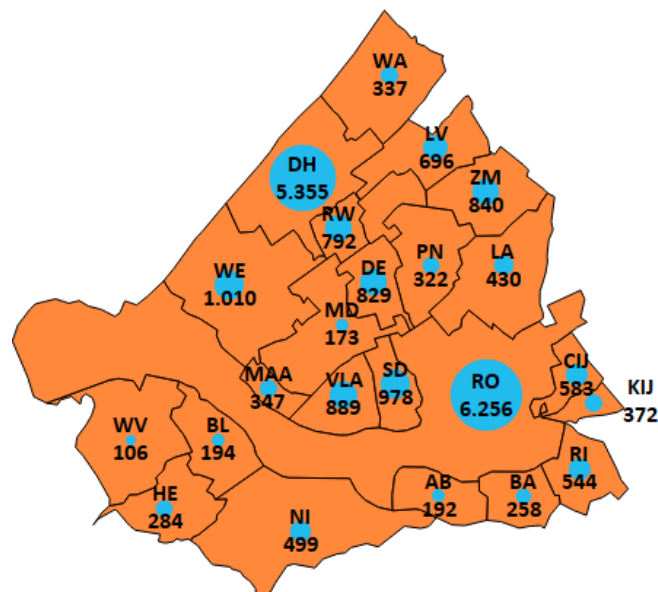
Figuur 6.9 Aantal personen met zorg met verblijf per 1.000 inwoners in de betreffende leeftijdscategorie, 2015

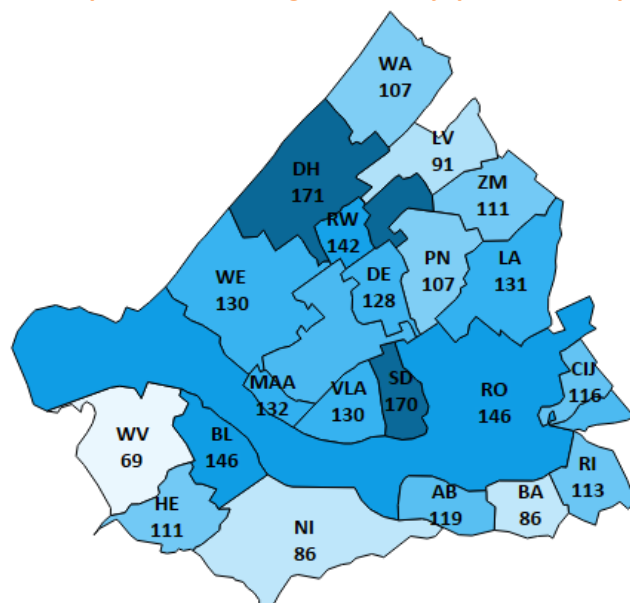
bron: Vektis, [waarstaatjegemeente](#)

In de regio is in 2015 van alle personen met zorg met verblijf 67% 75-plus. Dit is hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland. Van de zorgvragers van 65 jaar en ouder is in 2015 88% 75-plus. In Rotterdam wonen de meeste 75-plussers met zorg met verblijf. Relatief maken 75-plussers in Den Haag het meest gebruik van zorg met verblijf (figuur 6.10).

Figuur 6.10a Aantal 75-plussers met zorg met verblijf, 2015, absoluut

Figuur 6.10b Aantal 75-plussers met zorg met verblijf per 1.000 75-plussers, 2015

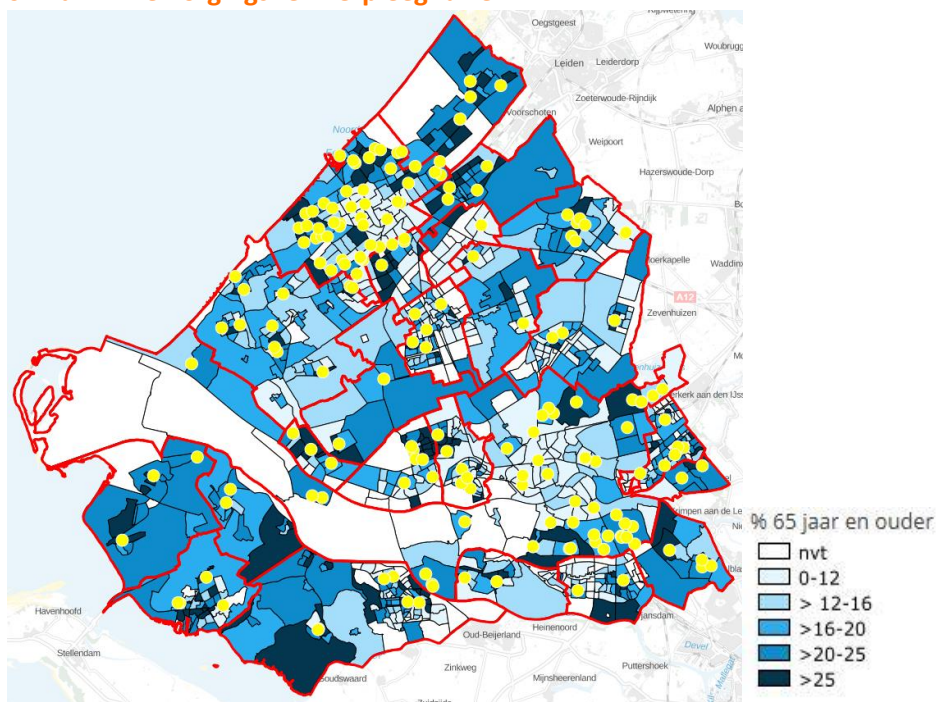

WA = Wassenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

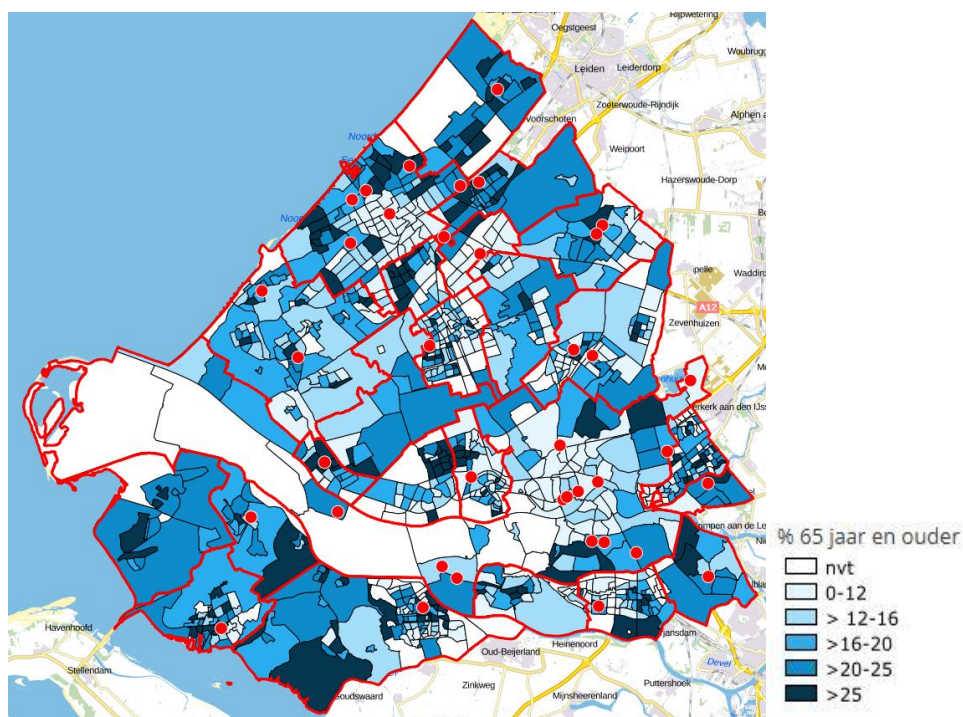
bron: Vektis, [waarstaatiegemeente](#)

Figuur 6.11 geeft de ligging van verzorgings- en verpleeghuizen en ziekenhuizen weer ten opzichte van het percentage 65-plussers. De meeste verzorgings- en verpleeghuizen zijn te vinden in de gemeenten Rotterdam en Den Haag. Deze instellingen hebben ook een functie voor de omliggende gemeenten.

Figuur 6.11a Verzorgings- en verpleeghuizen

Figuur 6.11b Ziekenhuizen

bron: [Data-adviesbureau Tympan](#)

De verzorgings- en verpleeghuizen en de ziekenhuizen in de regio zijn goed bereikbaar met het openbaar vervoer.

[Bereikbaarheid verzorgings- en verpleeghuizen en ziekenhuizen met het OV](#)

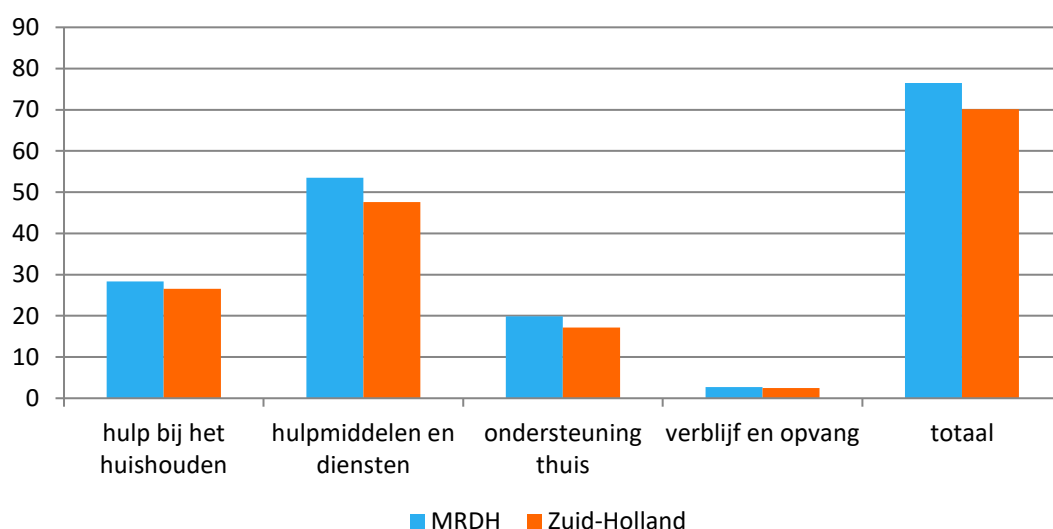
6.2.2 Zorg zonder verblijf 18+

Wmo-maatwerkvoorzieningen

Voor de periode 2015-2017 kunnen alleen de gegevens over het gebruik in het eerste halfjaar van 2017 worden gepresenteerd.³⁵ Voor 2015 en 2016 ontbreken namelijk de gegevens van enkele gemeenten in de regio.

In de eerste helft van 2017 maken ongeveer 142.350 personen van 18 jaar en ouder³⁶ in de regio gebruik van een Wmo-maatwerkvoorziening. Per 1.000 inwoners ligt het gebruik in de regio hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland (figuur 6.12).³⁷ Het meest wordt gebruik gemaakt van de voorziening 'hulpmiddelen en diensten'.

Figuur 6.12   **Gebruik van Wmo-maatwerkvoorzieningen uitgesplitst naar type per 1.000 inwoners (18+), eerste helft 2017**

bron: CBS Statline

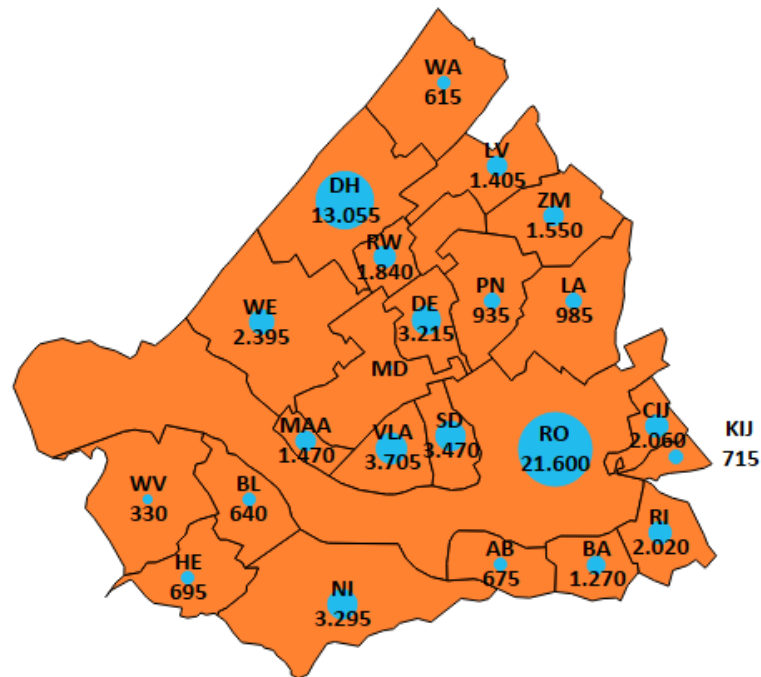
67.940 personen met een maatwerkvoorziening zijn 75-plus. Dat is bijna de helft van het totaal aantal personen dat gebruik maakt van een Wmo-maatwerkvoorziening. Dit geldt ook voor Zuid-Holland.

³⁵ De gegevens die worden gepresenteerd hebben betrekking op het gebruik van voorzieningen in het verslagjaar en zowel zorg in natura als zorg die is ingekocht met een persoonsgebonden budget. Het is niet uitgesloten dat ook personen jonger dan 18 jaar gebruik maken van Wmo. Aangenomen wordt dat dit aantal verwaarloosbaar klein is. Er kan op grond van de beschikbare gegevens voor Wmo geen onderscheid worden gemaakt naar de leeftijdscategorieën 18-64 jaar en 65+. Daarom is ervoor gekozen om de gegevens te presenteren voor de leeftijdscategorieën 18-74 jaar en 75+. Omdat het CBS alleen de afgeronde getallen voor het gebruik van Wmo-voorzieningen gebruikt en voor de berekening van het gebruik per 1.000 inwoners de niet-afgeronde getallen, kunnen de relatieve cijfers die in deze paragraaf worden weergegeven afwijken van de relatieve cijfers van het CBS.

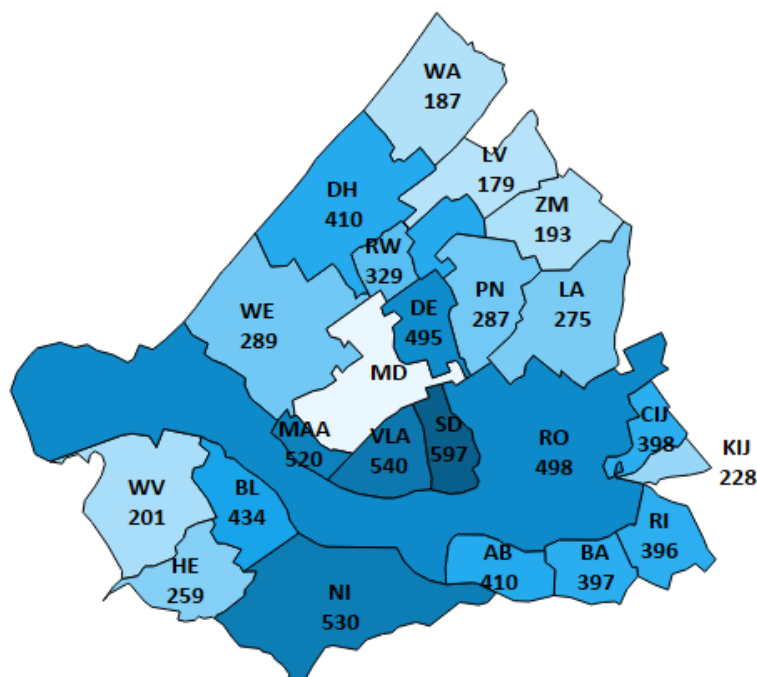
³⁷ Gemeenten leveren zelf gegevens aan over het gebruik van Wmo-voorzieningen bij het CBS. Niet alle gemeenten hebben dat gedaan. Zo zijn in Zuid-Holland van 10 gemeenten geen gegevens bekend. Dit betreft de gemeenten Alblasterdam, Giessenlanden, Gouda, Hendrik-Ido-Ambacht, Kaag en Braassem, Midden-Delfland, Nieuwkoop, Papendrecht, Sliedrecht en Zwijndrecht. Om de vergelijking met de regio te kunnen maken, zijn deze 10 gemeenten niet in de berekening voor Zuid-Holland meegenomen. De vergelijking met heel Nederland blijft buiten beschouwing, vanwege het ontbreken van gegevens van te veel gemeenten.

Figuur 6.13a Aantal 75-plussers met een Wmo-voorziening, 2017, absoluut

Figuur 6.13b Aantal 75-plussers met een Wmo-voorziening per 1.000 75-plussers, 2017

WA = Wassehaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam, CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

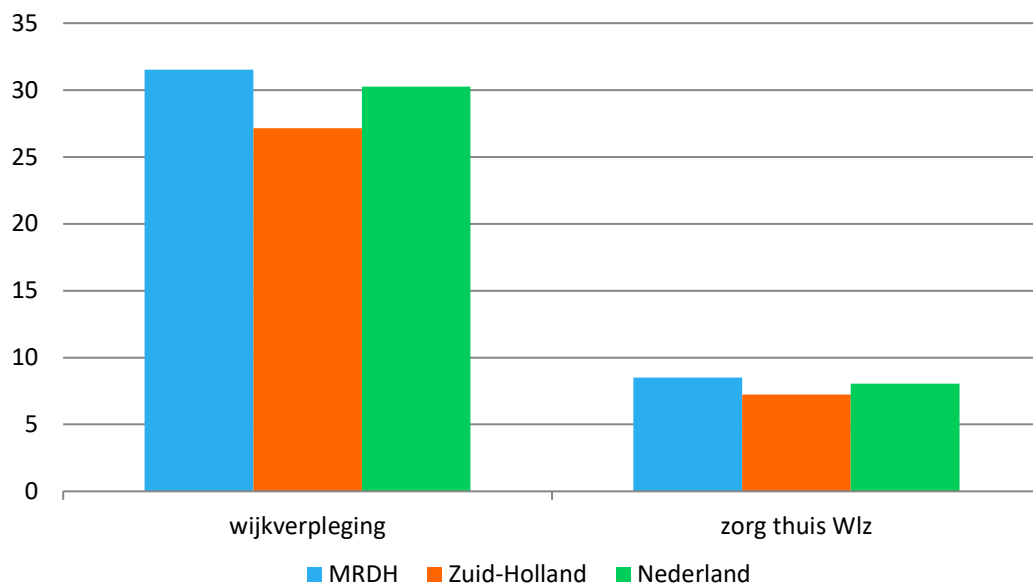
bron: CBS Statline

Wijkverpleging en zorg thuis in het kader van de Wet langdurige zorg

Gegevens over het gebruik van wijkverpleging en zorg thuis in het kader van de Wet langdurige zorg zijn beschikbaar voor het jaar 2015. Andere jaren zijn vooralsnog niet beschikbaar.³⁸

In 2015 maken in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag ongeveer 57.700 personen (18+) gebruik van wijkverpleging en circa 15.550 personen van zorg thuis in het kader van de Wet langdurige zorg (Wlz). Gerelateerd aan het aantal inwoners ligt het gebruik van wijkverpleging en Wlz-zorg thuis hoger dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland (figuur 6.14).

Figuur 6.14   **Gebruik van wijkverpleging en zorg thuis Wlz per 1.000 inwoners, 2015**

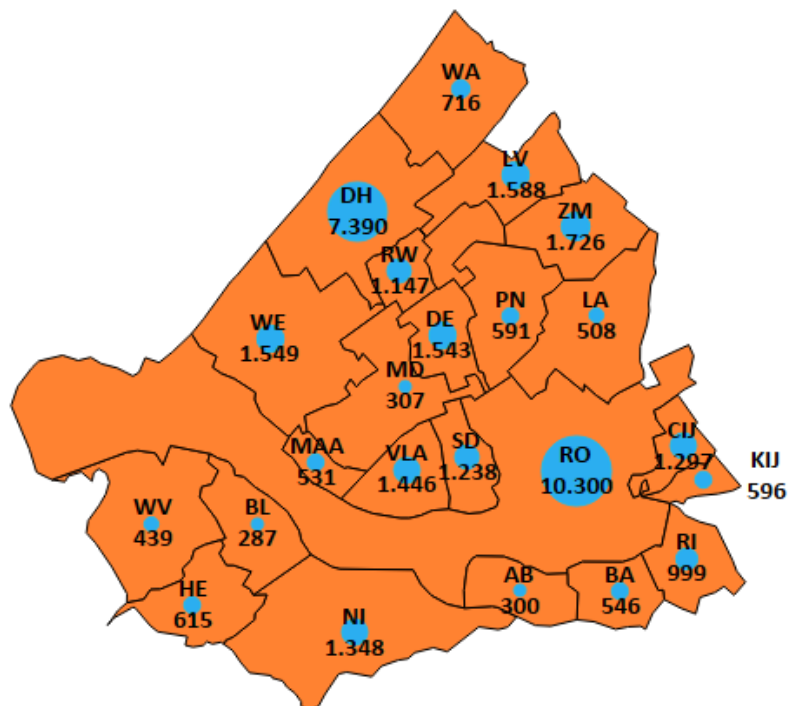
bron: Vektis, [waarstaatiegemeente](#)

Het betreft met name 65-plussers die van deze voorzieningen gebruik maken. Van de personen die gebruik maken van wijkverpleging is 81% 65-plus. Van de personen met Wlz-zorg thuis is 66,5% 65-plus.

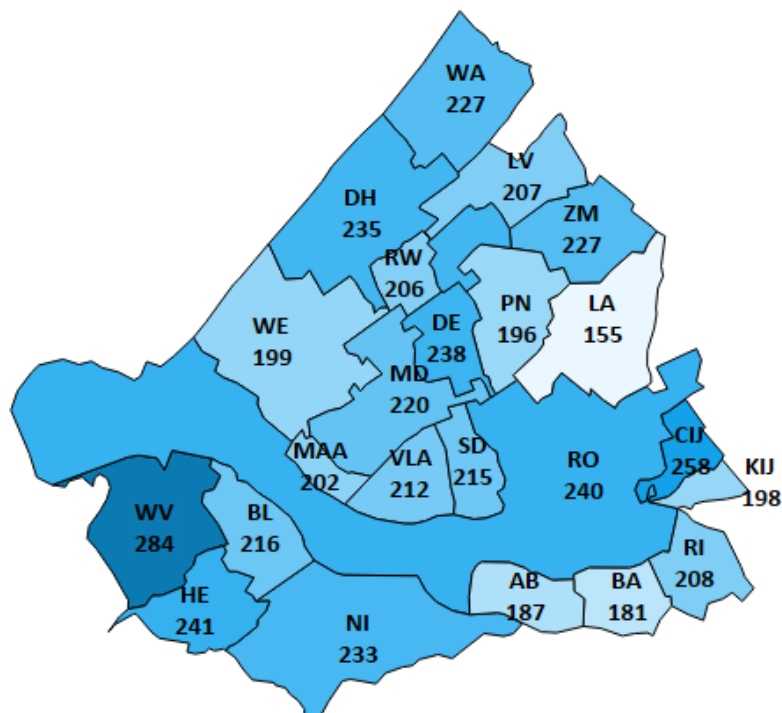
Het gemiddelde aantal 75-plussers met wijkverpleging is in de regio 225 per 1.000 75-plussers. In Zuid-Holland en Nederland is dat respectievelijk 236 en 255 per 1.000. In Westvoorne zijn er relatief veel 75-plussers die gebruik maken van wijkverpleging (figuur 6.15a en 6.15b).

³⁸ Het betreft zowel zorg in natura als zorg die wordt ingekocht met een persoonsgebonden budget. Bij Wlz-zorg gaat het om personen die behoefte hebben aan intensieve zorg. Personen met een intensieve zorgvraag komen in aanmerking voor verblijf in een instelling, maar kiezen ervoor om deze zorg in de thuissituatie te ontvangen. In de leeftijdscategorie 0-18 jaar wordt niet of nauwelijks gebruik gemaakt van wijkverpleging en Wlz-zorg thuis. Daarom blijven deze gegevens hier buiten beschouwing.

Figuur 6.15a Aantal 75-plussers met wijkverpleging, 2015, absoluut

Figuur 6.15b Aantal 75-plussers met wijkverpleging per 1.000 75-plussers, 2015

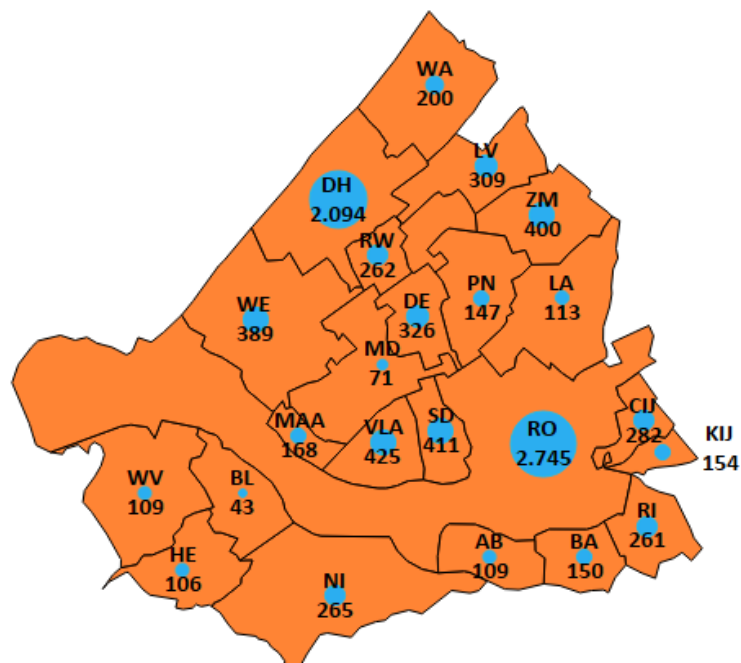

WA = Wasseenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam, CU = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

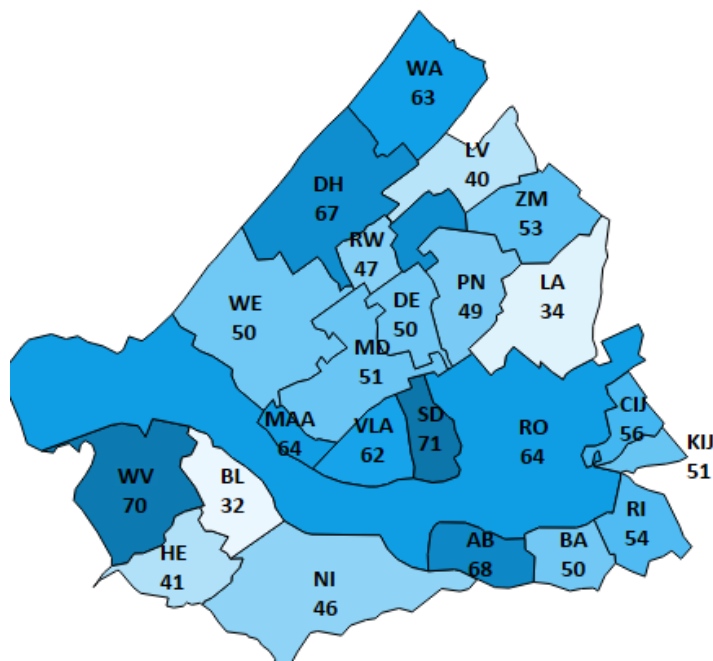
bron: Vektis, [waarstaatjegemeente](#)

Gemiddeld maken in de regio 58 per 1.000 75-plussers gebruik van Wlz-zorg thuis, in heel Zuid-Holland en Nederland is dat 56 per 1.000 75-plussers. In de gemeente Schiedam ligt het gebruik van Wlz-zorg thuis onder 75-plussers relatief hoog (figuren 6.16a en 6.16b).

Figuur 6.16a Aantal 75-plussers met Wlz-zorg thuis, 2015, absoluut

Figuur 6.16b Aantal 75-plussers met Wlz-zorg thuis per 1.000 75-plussers, 2015,

WA = Wassenaar, LV = Leidschendam-Voorburg, ZM = Zoetermeer, DH = Den Haag, RW = Rijswijk, PN = Pijnacker-Nootdorp, LA = Lansingerland, WE = Westland, DE = Delft, MD = Midden-Delfland, MAA = Maassluis, VLA = Vlaardingen, SD = Schiedam, RO = Rotterdam CIJ = Capelle a/d IJssel, KIJ = Krimpen a/d IJssel, WV = Westvoorne, BL = Brielle, HE = Hellevoetsluis, NI = Nissewaard, AB = Albrandswaard, BA = Barendrecht, RI = Ridderkerk

bron: Vektis, [waarstaatiegemeente](#)

6.3 Ambulancezorg

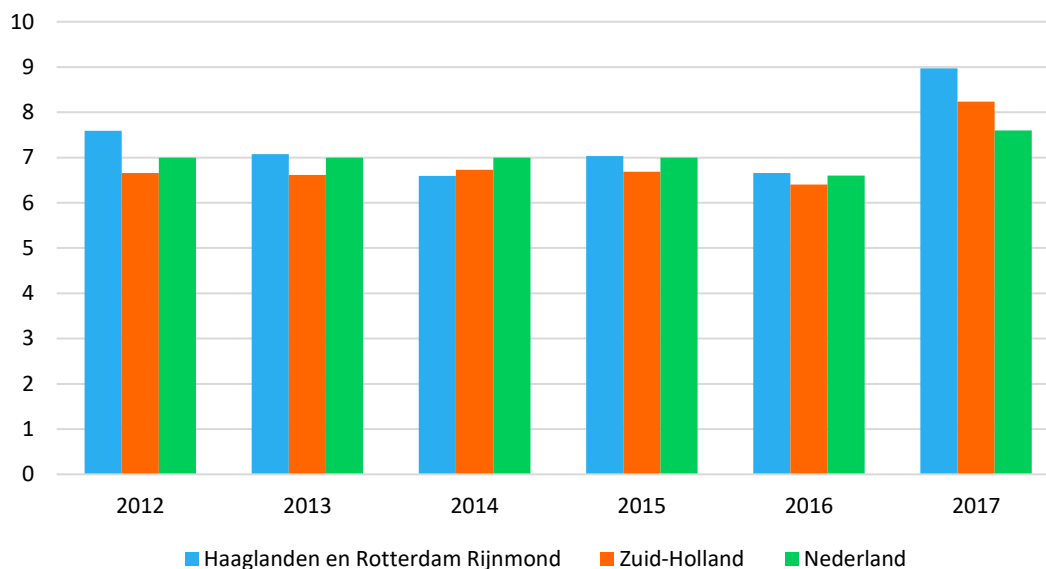
6.3.1 Aanrijtijden

De Tijdelijke wet ambulancezorg³⁹ schrijft een bereikbaarheidsnorm voor ten aanzien van het A1-spoedvervoer van 15 minuten. Deze tijd bestaat uit 2 of 3 minuten voor het melden en uitrukproces en respectievelijk 13 of 12 minuten rijtijd. A1 spoedvervoer geldt als een patiënt dringend hulp nodig heeft. Hierbij rijdt de ambulance met zwaailicht en sirene.

Cijfers over aanrijtijden zijn alleen beschikbaar op niveau van GGD-regio's. De Metropool-regio Rotterdam Den Haag bestaat uit de GGD-regio's Haaglanden en Rotterdam-Rijnmond. Tot de regio Haaglanden horen de volgende gemeenten: Delft, Den Haag, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar en Zoetermeer. De regio Rotterdam-Rijnmond bestaat uit de gemeenten: Albrandswaard, Barendrecht, Brielle, Capelle aan den IJssel, Goeree-Overflakkee, Hellevoetsluis, Krimpen aan den IJssel, Lansingerland, Maassluis, Nissewaard, Ridderkerk, Rotterdam, Schiedam, Vlaarding en Westvoorne.

In 2017 waren er in de regio's Haaglanden en Rotterdam-Rijnmond tezamen ruim 86.050 inzetten van A1-spoedvervoer. Bijna 9% was buiten 15 minuten ter plaatse, ruim 1% meer vergeleken met 2012 (figuur 6.17).

Figuur 6.17 Aandeel inzetten ambulance A1-spoedvervoer buiten 15 minuten, Haaglanden en Rotterdam Rijnmond, 2012-2017, percentage

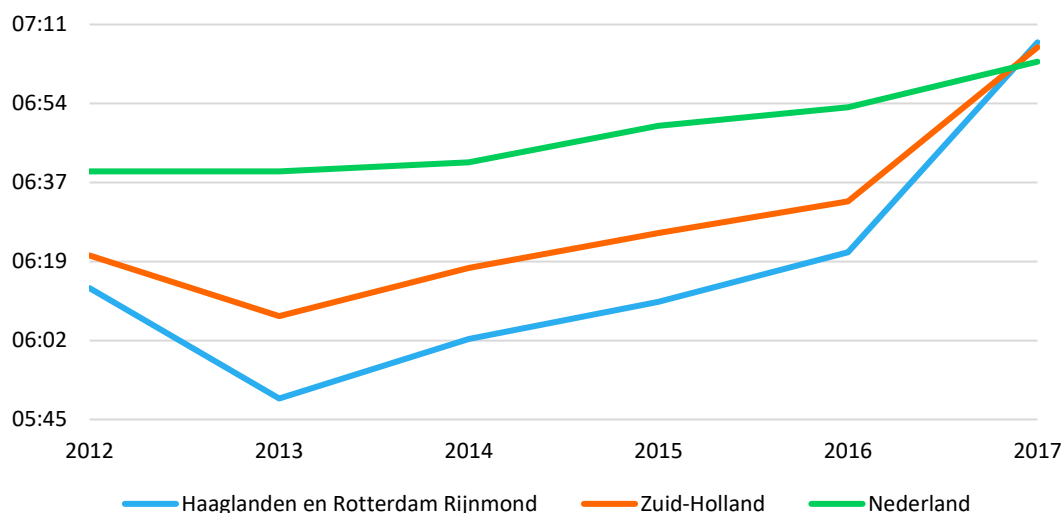
bron: Ambulancezorg Nederland (AZN)

De gemiddelde aanrijtijd voor A1-spoedvervoer is in 2017 ten opzichte van 2012 in de regio's Haaglanden en Rotterdam-Rijnmond gestegen met ruim 14% van 06:13 naar 07:07. In

³⁹ Beleidsregels van de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport van 20 september 2011, nr. CZ-3082275, ter uitvoering van artikel 6, derde lid, van de Tijdelijke wet ambulancezorg. Geldend van 01-01-2013 t/m heden. (<http://wetten.overheid.nl/BWBR0030478/2013-01-01>)

Zuid-Holland en Nederland is eveneens sprake van een stijging (respectievelijk ruim 10 en 6%). De gewogen gemiddelde aanrijtijd van de regio's Haaglanden en Rotterdam-Rijnmond samen lag tot en met 2016 onder het gemiddelde van Zuid-Holland. In 2017 is de gemiddelde aanrijtijd van Haaglanden en Rotterdam-Rijnmond vergelijkbaar met Zuid-Holland en Nederland (figuur 6.18).

Figuur 6.18 Ontwikkeling gemiddelde aanrijtijd ambulance A1-spoedvervoer, Haaglanden en Rotterdam Rijnmond, 2012-2017, minuten: seconden

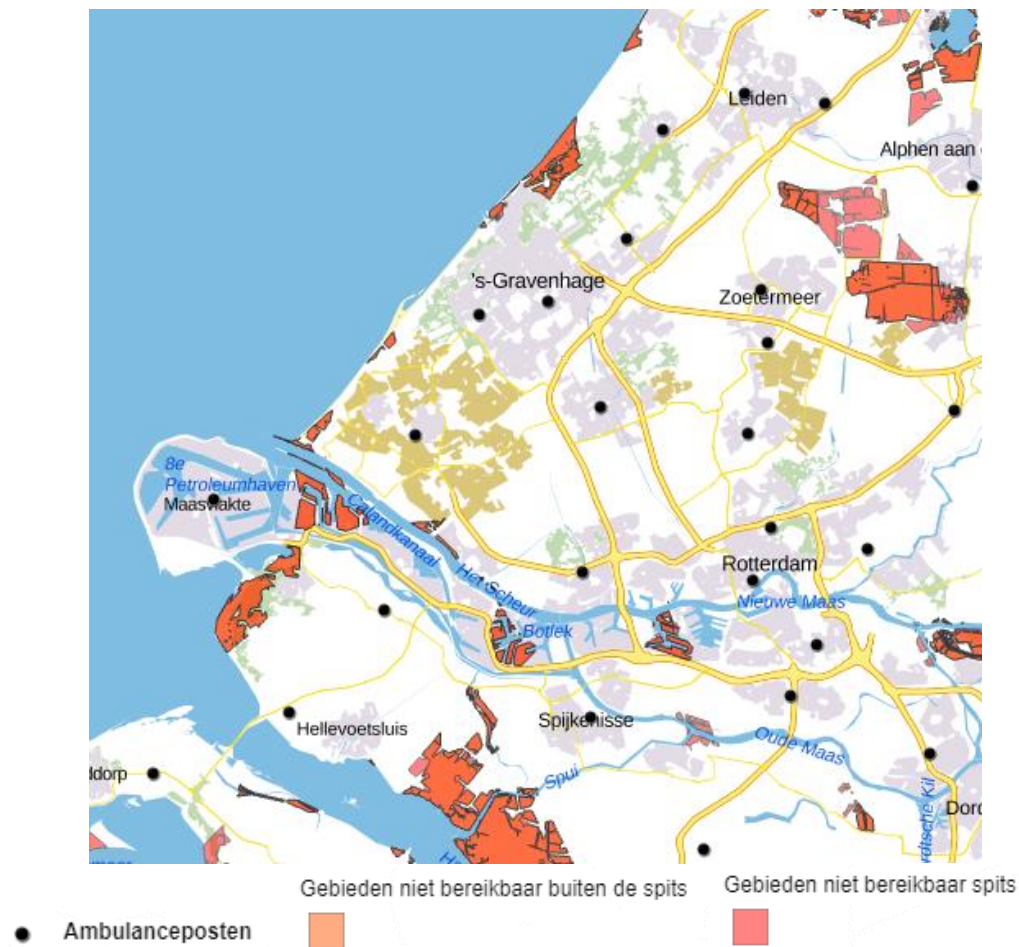
bron: Ambulancezorg Nederland (AZN)

6.3.2 Bereikbaarheid van gebieden binnen de responstijd

De ambulancedienst in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag valt onder RAV Haaglanden en Ambulancezorg Rotterdam-Rijnmond (AZRR). RAV Haaglanden heeft een post in Delft, Leidschendam-Voorburg, Wassenaar, Westland, twee posten in Zoetermeer en twee posten in Den Haag. In de regio heeft AZRR een post in Barendrecht, Brielle, Capelle aan den IJssel, Hellevoetsluis, Berkel en Rodenrijs, Spijkenisse, Rotterdam Centrum, Rotterdam Noord, Rotterdam Maasvlakte, Schiedam en Vlaardingen. Figuur 6.19 laat zien welke gebieden niet binnen 15 minuten bereikbaar zijn buiten en/of binnen de spits.

In de gemeente Rotterdam zijn gebieden bij Europoort, Hoek van Holland, Pernis en bij de Botlek niet binnen 15 minuten bereikbaar buiten de spits. Delen van de kust en duinen zijn in de gemeenten Wassenaar, Westland en Den Haag niet op tijd bereikbaar buiten de spits. In gemeente Maassluis zijn er gebieden aan Het Scheur niet op tijd bereikbaar buiten de spits. Het westelijke gedeelte van de gemeente Westvoorne bevat gebieden die lastig te bereiken zijn buiten de spits. In gemeente Nissewaard zijn er in het zuidwestelijke gedeelte vooral gebieden die niet op tijd bereikbaar zijn buiten de spits; binnen de spits zijn enkele andere gebieden van deze gemeente niet meer op tijd bereikbaar. In het zuiden van Albrandswaard is een gebied dat niet meer op tijd bereikbaar is in de spits. In de gemeente Ridderkerk zijn er in het oosten en westen gebieden die in de spits moeilijk bereikbaar zijn.

Figuur 6.19 Gebieden die in en buiten de spits niet binnen 15 minuten zijn te bereiken, Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2017

bron: [Geodienst Rijksuniversiteit Groningen](http://geodienst.riksuniversiteit Groningen)

6.4 Prognose zorggebruik

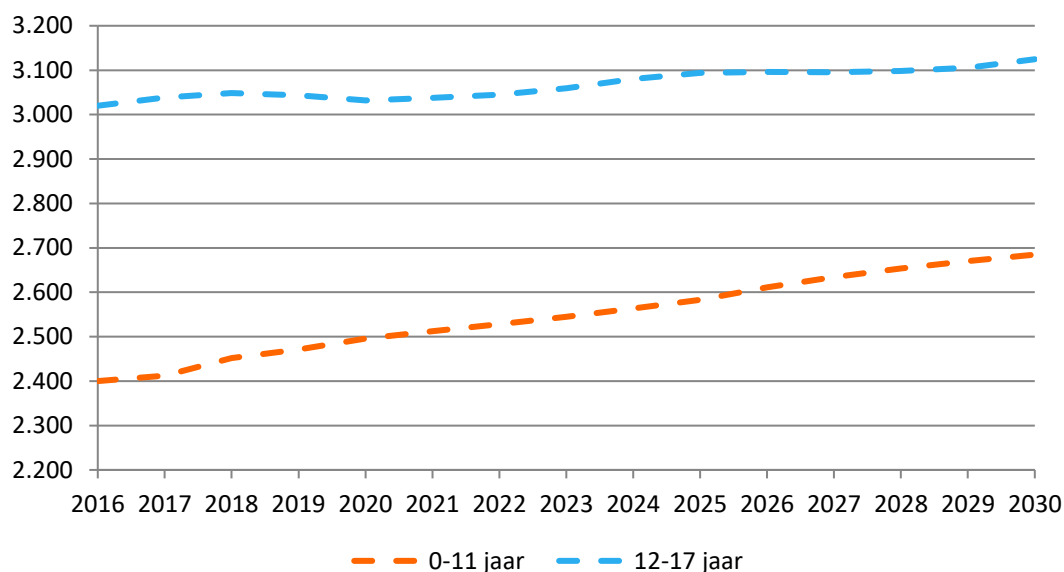
Op basis van demografische ontwikkelingen wordt hieronder het verwachte zorggebruik tot 2030 in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag geschat.⁴⁰ Er wordt dus geen rekening gehouden met andere (beleidsmatige of maatschappelijke) ontwikkelingen. De prognoses hebben betrekking op jeugdhulp, zorg met verblijf, Wmo, wijkverpleging en Wlz-zorg thuis. Er wordt een uitsplitsing gemaakt naar relevante leeftijdscategorieën.

6.4.1 Jeugdhulp

Het aantal jeugdigen met jeugdhulp met verblijf stijgt naar verwachting licht onder zowel de 0-11-jarigen als de 12-17-jarigen (figuur 6.20).

⁴⁰ In deze paragraaf gaat het om het verwachte zorggebruik. Vanwege de leesbaarheid wordt in deze paragraaf gesproken over (de toe- of afname van) het zorggebruik en niet over (de toe of afname van) het *verwachte* zorggebruik.

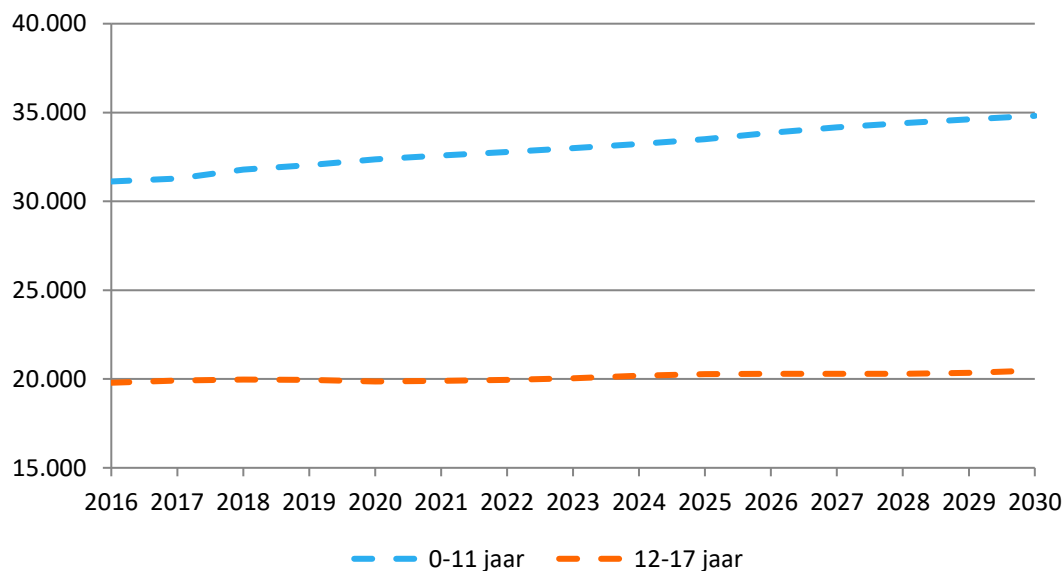
Figuur 6.20   **Ontwikkeling aantal jeugdigen in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag met jeugdhulp met verblijf naar leeftijdscategorie, 2016-2030, absoluut**

bron: CBS Statline, provincie Zuid-Holland

Het aantal jeugdigen met een vorm van jeugdhulp zonder verblijf loopt onder 0-11-jarigen op van 31.120 in 2016 naar 34.812 in 2030, een stijging van bijna 12%. Bij 12-18-jarigen is er een kleinere stijging waar te nemen van circa 3,5% en loopt van 19.790 in 2016 tot ongeveer 20.475 in 2030 (figuur 6.21).

Figuur 6.21   **Ontwikkeling aantal jeugdigen in Metropoolregio Rotterdam Den Haag met jeugdhulp zonder verblijf naar leeftijdscategorie, 2016-2030, absoluut**

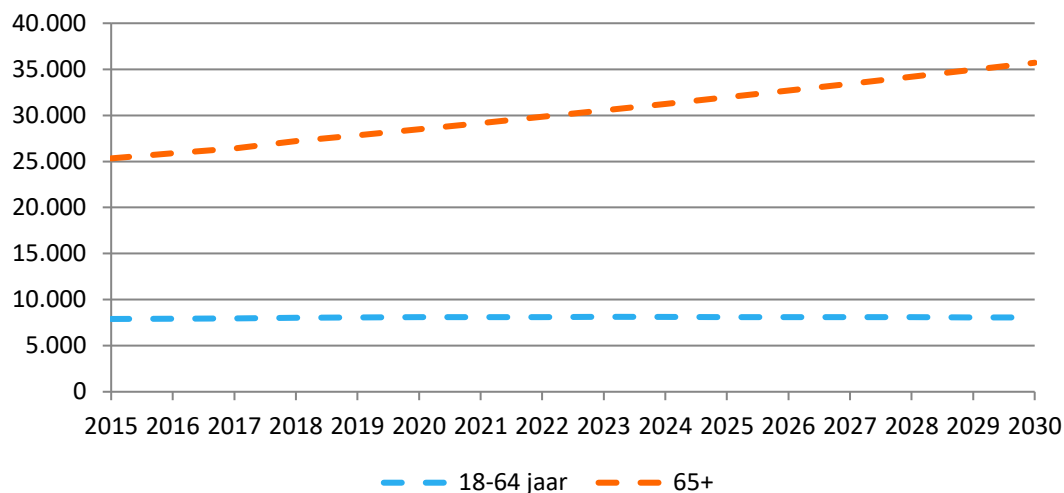
bron: CBS Statline, provincie Zuid-Holland

6.4.2 Zorg met en zonder verblijf 18+

Het gebruik van zorg met verblijf onder personen van 18 jaar en ouder neemt toe tot circa 43.780 in 2030, een stijging van 32% ten opzichte van 2015. Onder 65-plussers stijgt het zorggebruik met circa 41% tot ruim 35.700 personen in 2030. Onder de 18-64-jarigen neemt het zorggebruik licht toe met 2% (figuur 6.22).

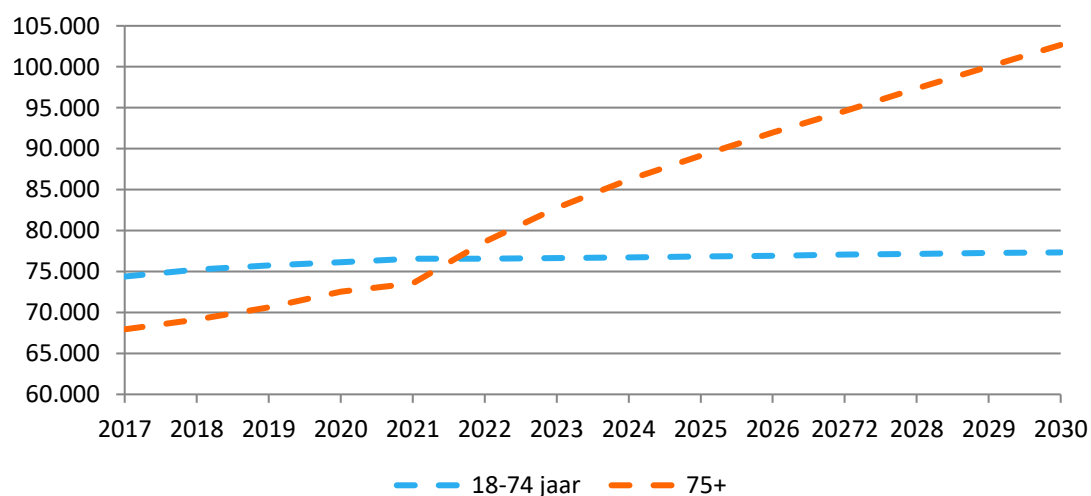
Figuur 6.22 Ontwikkeling zorg met verblijf naar leeftijdscategorie in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2015-2030, absoluut

bron: Vektis, [waarstaatjegemeente](#), provincie Zuid-Holland

Het aantal personen met een Wmo-maatwerkarrangement neemt naar verwachting ten opzichte van 2017 met bijna 26,5% toe tot 180.000 personen in 2030. Dit is het gevolg van de toename van de zorgbehoefte onder 75-plussers, waar het aantal personen met een Wmo-maatwerkarrangement oploopt tot ruim 102.650; een toename van 51%. Onder 18-64-jarigen neemt het zorggebruik licht toe met 4% (figuur 6.23).

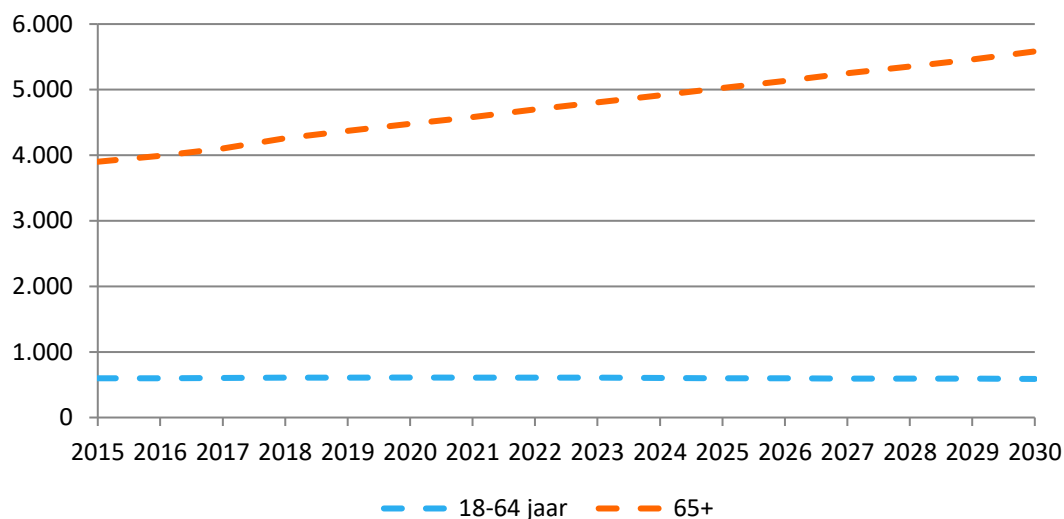
Figuur 6.23 Ontwikkeling aantal personen met een Wmo-maatwerkarrangement naar leeftijdscategorie, 2017-2030 in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, absoluut

bron: CBS Statline, provincie Zuid-Holland

Het gebruik van wijkverpleging onder personen van 18 jaar en ouder neemt ten opzichte van 2015 toe met 34% tot ruim 77.225 personen in 2030. Onder personen van 18-64 jaar blijft het aantal zorgvragers vrijwel gelijk (figuur 6.24).

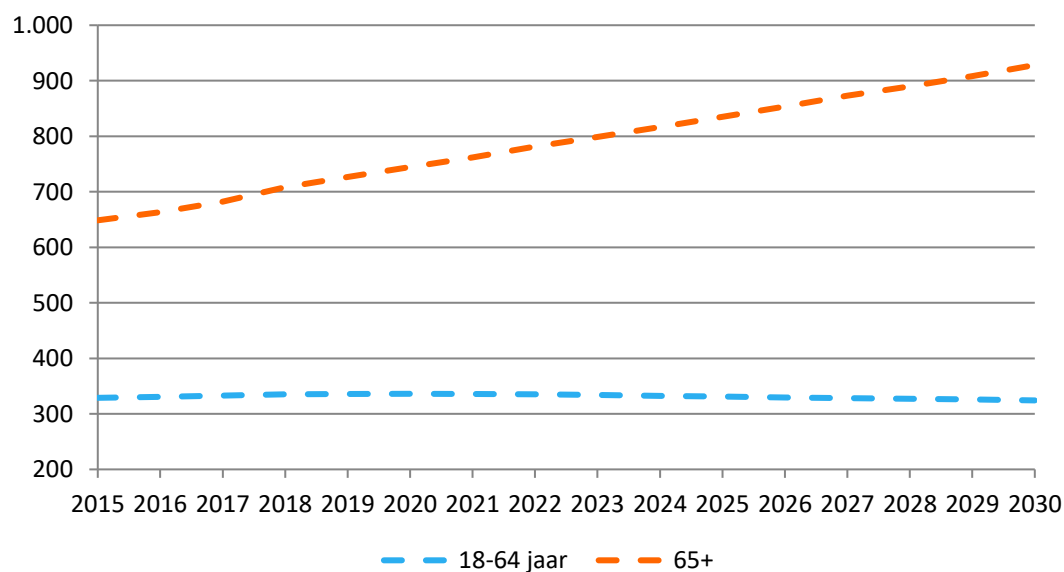
Figuur 6.24 Ontwikkeling aantal personen met wijkverpleging naar leeftijdscategorie in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2017-2030, absoluut

bron: Vektis, [waarstaatjegemeente](#), Provincie Zuid-Holland

Het gebruik van Wlz-zorg thuis onder personen van 18 jaar en ouder neemt toe tot bijna 201.750 zorgvragers, een stijging van circa 30% ten opzichte van 2015. Onder personen van 18-64 jaar blijft het zorggebruik nagenoeg gelijk, onder 65-plussers neemt het aantal zorggebruikers toe tot ruim 157.050.

Figuur 6.25 Ontwikkeling aantal personen met Wlz-zorg thuis naar leeftijdscategorie in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, 2017-2030, absoluut

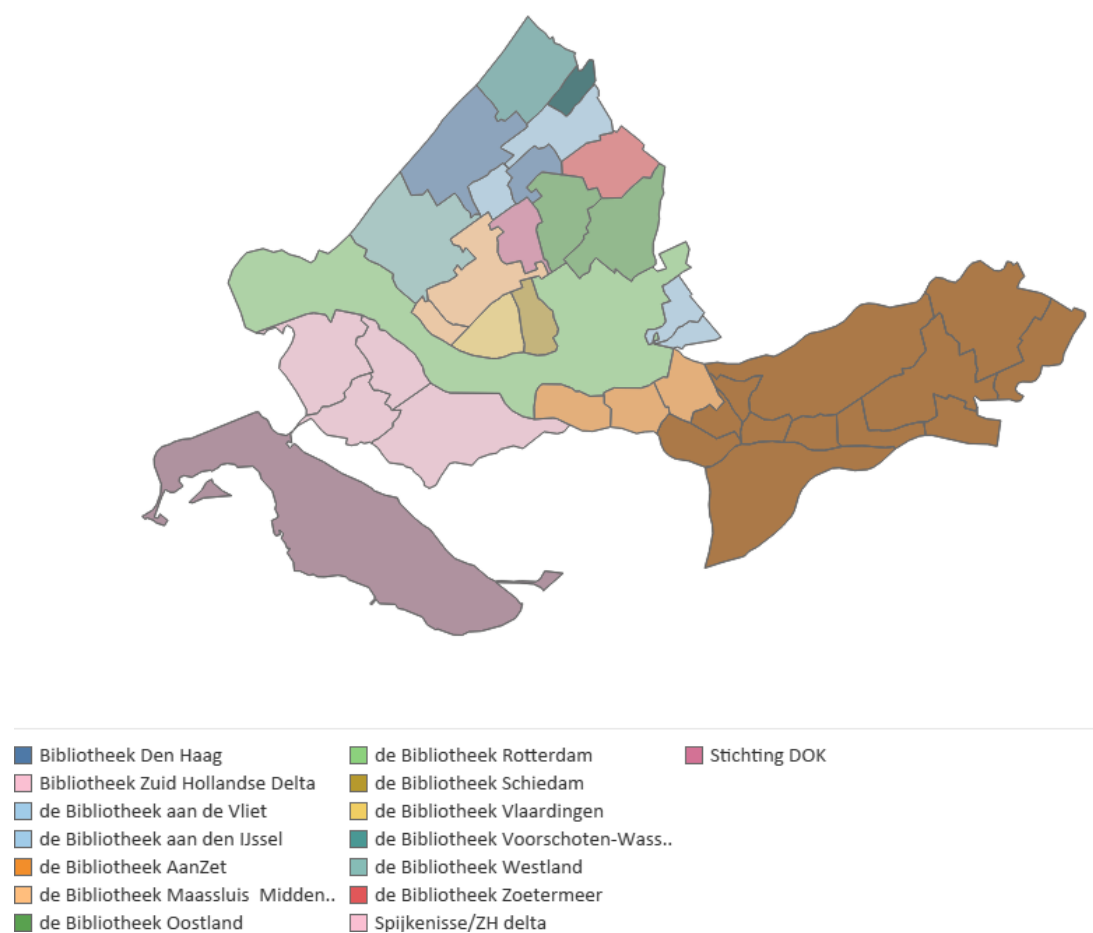
bron: Vektis, [waarstaatjegemeente](#), provincie Zuid-Holland

7 Bibliotheeken

7.1 Aanwezigheid van bibliotheken

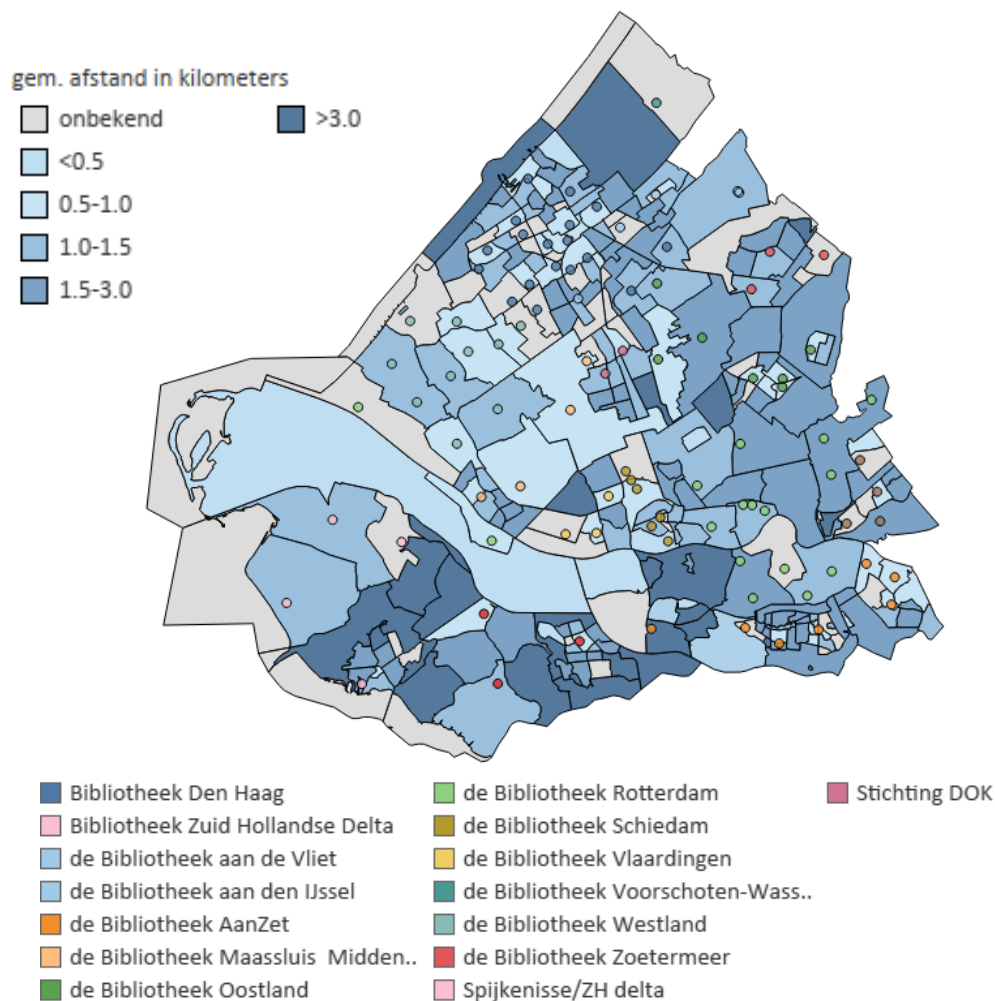
De Metropoolregio Rotterdam Den Haag kent 93 bibliotheekvestigingen (2016). Deze bibliotheken zijn verdeeld over 15 organisaties (figuur 7.1). De bibliotheekorganisaties: AanZet, Zuid-Hollandse Delta en Voorschoten-Wassenaar zijn ook in andere regio's actief. De gemiddelde [afstand tot een bibliotheek](#) loopt uiteen van 0,9 kilometer in Midden-Delfland tot 3,9 kilometer in Albrandswaard.

Figuur 7.1 Bibliotheekorganisaties in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag en de gemeenten waar de organisaties actief zijn, 2016

bron: rijksoverheid.nl, WOB-verzoeken

Figuur 7.2 Gemiddelde afstand tot bibliotheekvestigingen per wijk in de Metropool-regio Rotterdam Den Haag, 2016

bron: RIGO Research en Advies⁴¹

Omdat bibliotheken laagdrempelige publieke ruimten zijn, zouden ze zowel op het gebied van de bestrijding van eenzaamheid⁴² en het versterken van de leefbaarheid⁴³ een functie kunnen hebben.⁴⁴ De bibliotheek kan bijdragen aan het bestrijden van eenzaamheid door

⁴¹ Op basis van de Modelschatting RIVM eenzaamheid per wijk, zoals gebruikt voor de publicatie Cozijnsen E en Bakker W., Themapublicatie eenzaamheid. Maatschappelijke opgaven in relatie tot het bibliotheeknetwerk. Amsterdam: Rigo Research en Advies, 2018.

⁴² RIGO Research en Advies. Themapublicatie eenzaamheid Maatschappelijke opgaven in relatie tot het bibliotheeknetwerk, maart 2018

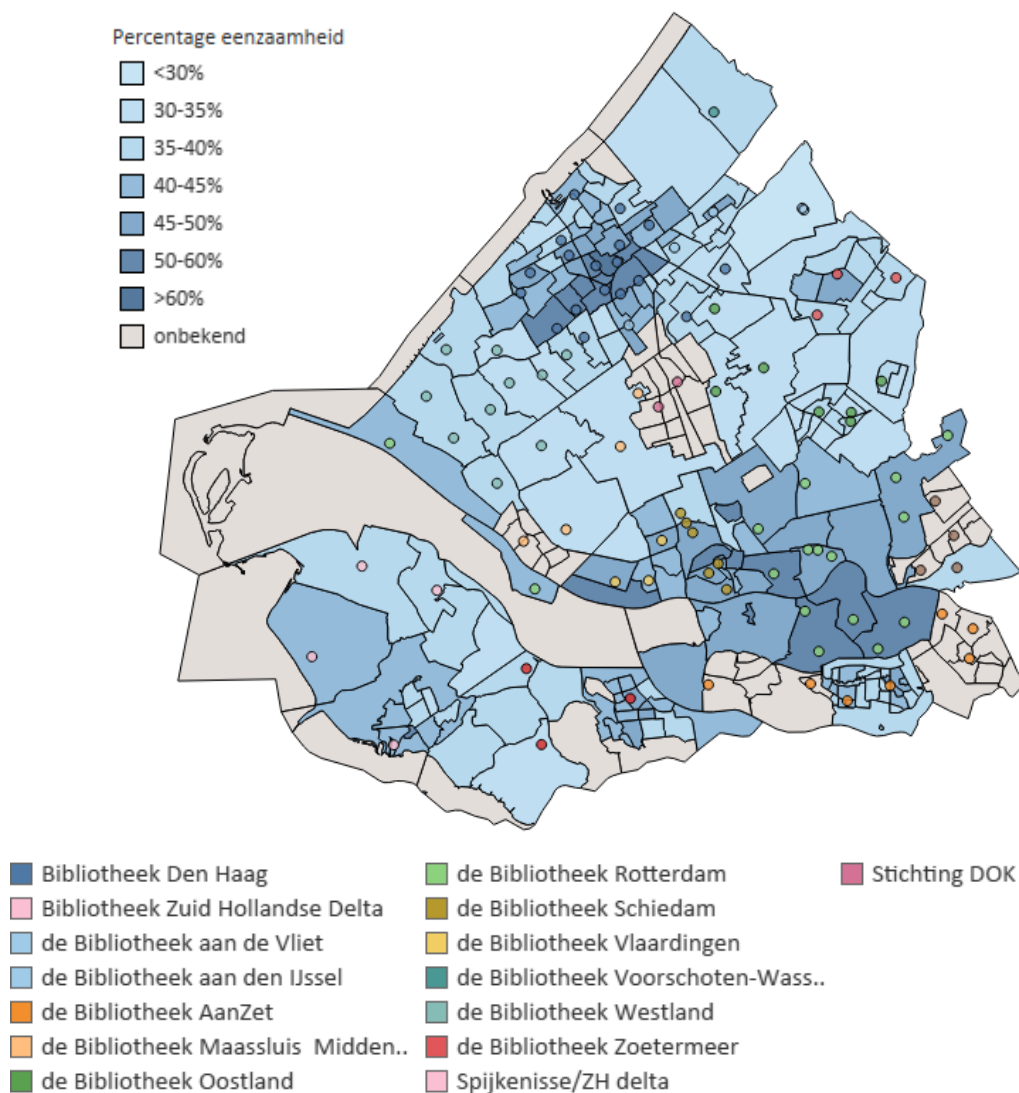
⁴³ RIGO Research en Advies. Themapublicatie leefbaarheid Maatschappelijke opgaven in relatie tot het bibliotheeknetwerk, maart 2018

⁴⁴ In de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen zijn de functies van bibliotheken omschreven, te weten:

- ter beschikking stellen van kennis en informatie;
- bieden van mogelijkheden tot ontwikkeling en educatie;
- bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur;
- organiseren van ontmoeting en debat;
- laten kennis maken met kunst en cultuur.

het organiseren van activiteiten waarbij ontmoeting centraal staat. Met name in de wijken met een hoog percentage eenzaamheid en een korte afstand tot de bibliotheek ligt het voor de hand om activiteiten te organiseren die meehelpen om eenzaamheid te bestrijden, bijvoorbeeld in de wijk Morgenstond in Den Haag. Voor deze inwoners ligt de bibliotheek vaak op loopafstand (<1 kilometer) wat van belang is omdat juist mensen die minder mobiel zijn, vaak kampen met eenzaamheid (figuren 7.2 en 7.3).

Figuur 7.3 Bibliotheekvestigingen en eenzaamheid per wijk, 2012, percentage

bron: RIGO Research en Advies⁴⁵

⁴⁵ Leefbaarheidscores uit de [Leefbaarometer](#) 2014, zoals gebruikt voor de publicatie Cozijnsen E en Bakker W.,]. Themapublicatie leefbaarheid. Maatschappelijke opgaven in relatie tot het bibliotheeknetwerk. Amsterdam: Rigo Research en Advies, 2018.

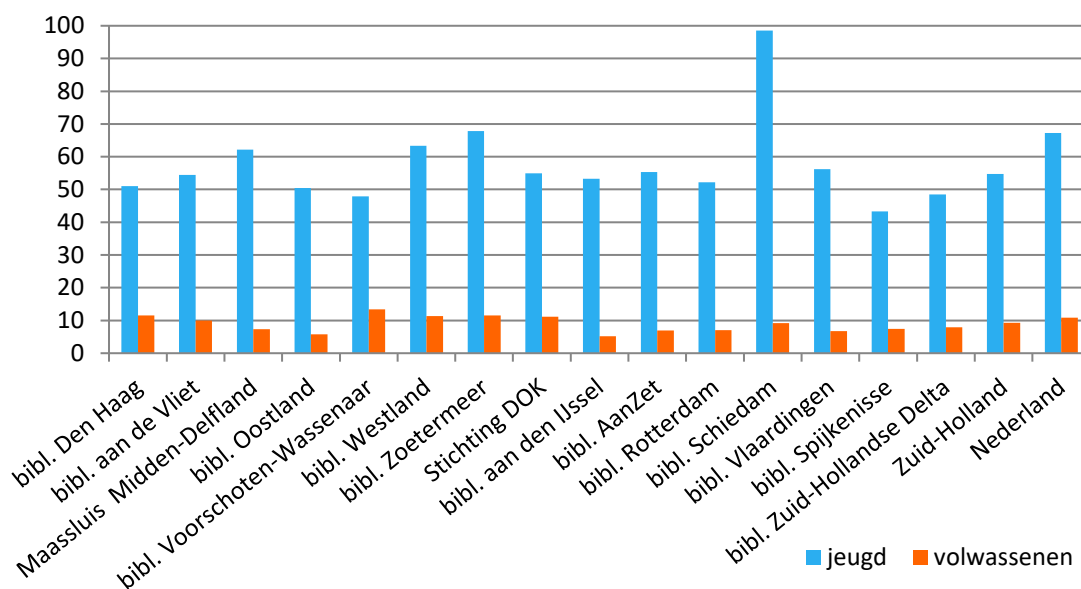
7.2 Gebruik bibliotheek

7.2.1 Leden

Kinderen en jongeren zijn veel vaker lid van de bibliotheek dan volwassenen. Dit komt waarschijnlijk doordat het lidmaatschap voor kinderen en jongeren gratis is. Het merendeel van de bibliotheken in de regio biedt gratis lidmaatschap aan tot en met 17 jaar. De bibliotheken: aan den IJssel, Maassluis/Midden-Delfland en Westland bieden gratis lidmaatschap aan tot en met 15 jaar, de Bibliotheek AanZet tot en met 18 jaar en Stichting DOK biedt geen gratis lidmaatschap aan voor kinderen en jongeren.

De Bibliotheek Schiedam heeft relatief aanzienlijk meer jeugdleden dan de overige bibliotheken in de regio en ook meer dan in Zuid-Holland en Nederland. De bibliotheken Den Haag, Voorschoten-Wassenaar, Westland, Zoetermeer en Stichting DOK hebben relatief meer volwassen leden dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland (figuur 7.4).

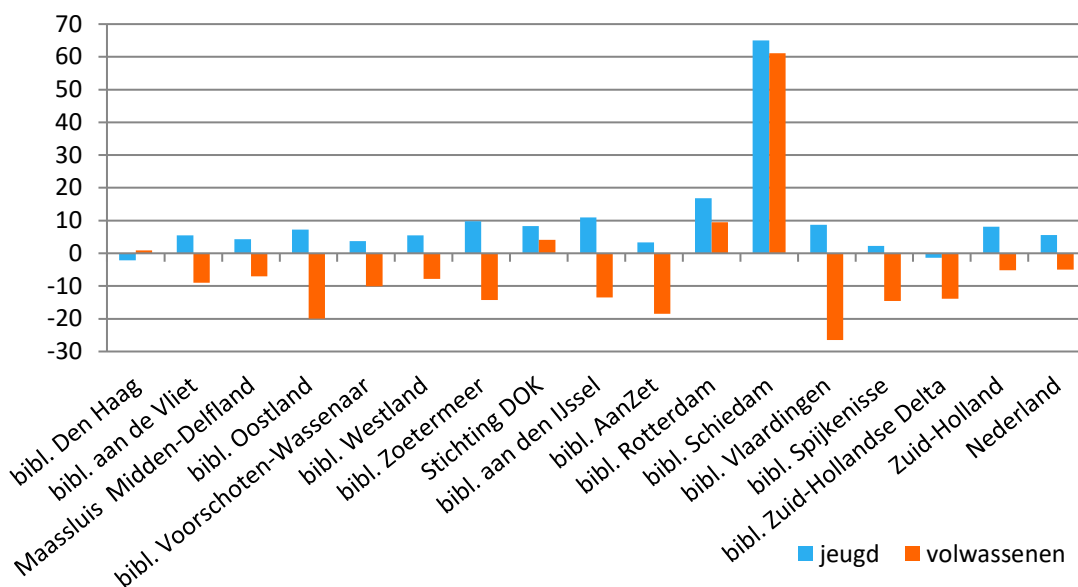
Figuur 7.4 Aantal inwoners lid van een bibliotheek, 2016, percentage

bron: rijksoverheid.nl, WOB-verzoeken

Het aandeel leden onder volwassenen neemt bij 11 van de 15 bibliotheken van de regio relatief meer af dan in Nederland en Zuid-Holland; de Bibliotheek Vlaardingen heeft in 2016 de grootste daling van volwassen leden. De bibliotheken Rotterdam en Schiedam laten juist een toename van volwassen leden zien. Bij alle bibliotheken, met uitzondering van de Bibliotheek Den Haag, is er een stijging van jeugdleden te zien. Opvallend is de grote groei van jeugdleden bij de bibliotheek Schiedam (figuur 7.5).

Figuur 7.5 Saldo van in- en uitschrijvingen van leden, 2016, percentage

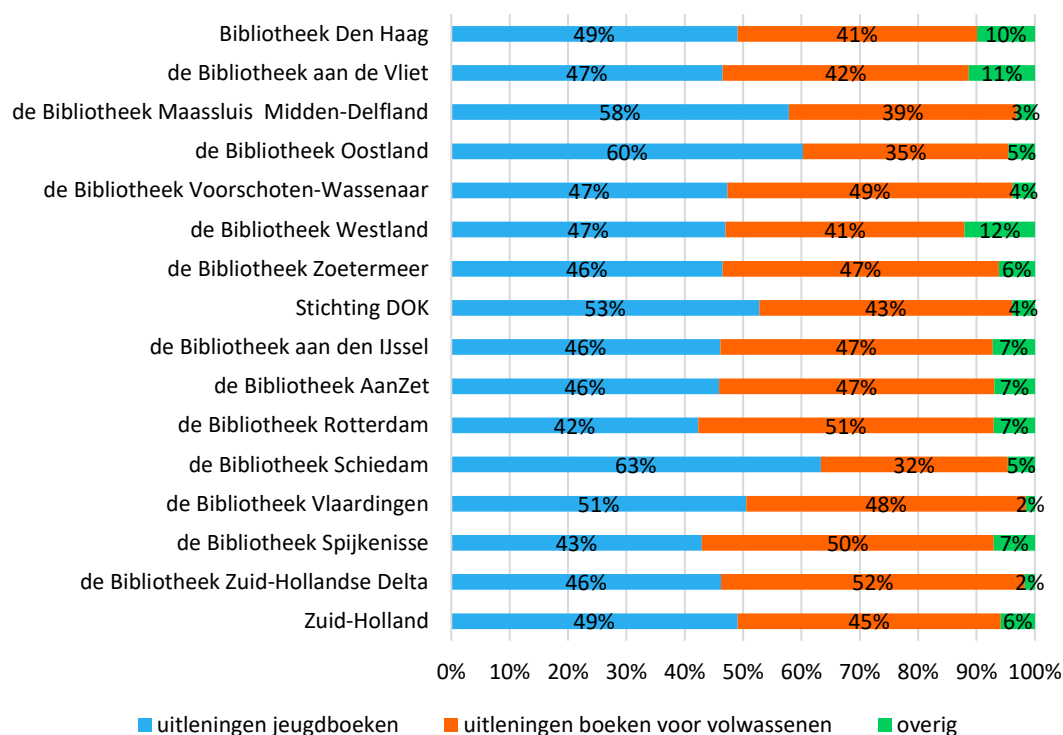

bron: rijksoverheid.nl, WOB-verzoeken

7.2.2 Materialen

Boeken zijn de belangrijkste zaken die mensen lenen bij een bibliotheek. In vergelijking met Zuid-Holland worden er in bijna de helft van de bibliotheken in de regio weinig andere materialen geleend. De Bibliotheek Westland leent relatief de meeste andere materialen uit; ook meer dan Zuid-Holland (figuur 7.6).

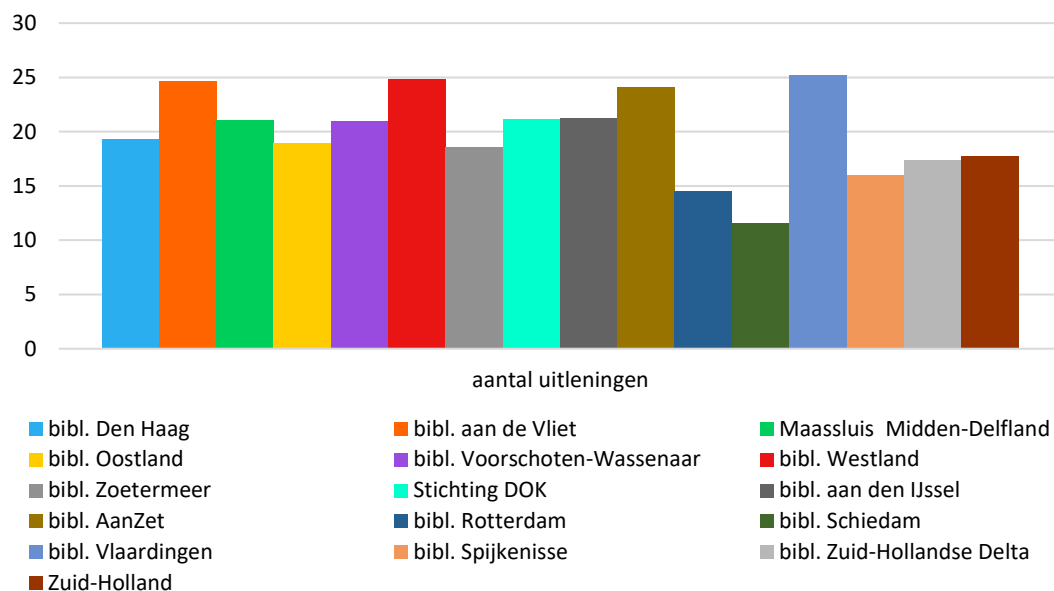
Figuur 7.6 Uitleningen bibliotheek naar materiaalsoort, 2016, percentage

bron: rijksoverheid.nl, WOB-verzoeken

Met uitzondering van de bibliotheken Rotterdam, Schiedam, Spijkenisse en Zuid-Hollandse Delta lenen leden in de bibliotheken van de Metropoolregio Rotterdam Den Haag meer materialen dan gemiddeld in Zuid-Holland (figuur 7.7).

Figuur 7.7 Gemiddeld aantal geleende materialen per lid, 2016, absoluut

bron: rijksoverheid.nl, WOB-verzoeken

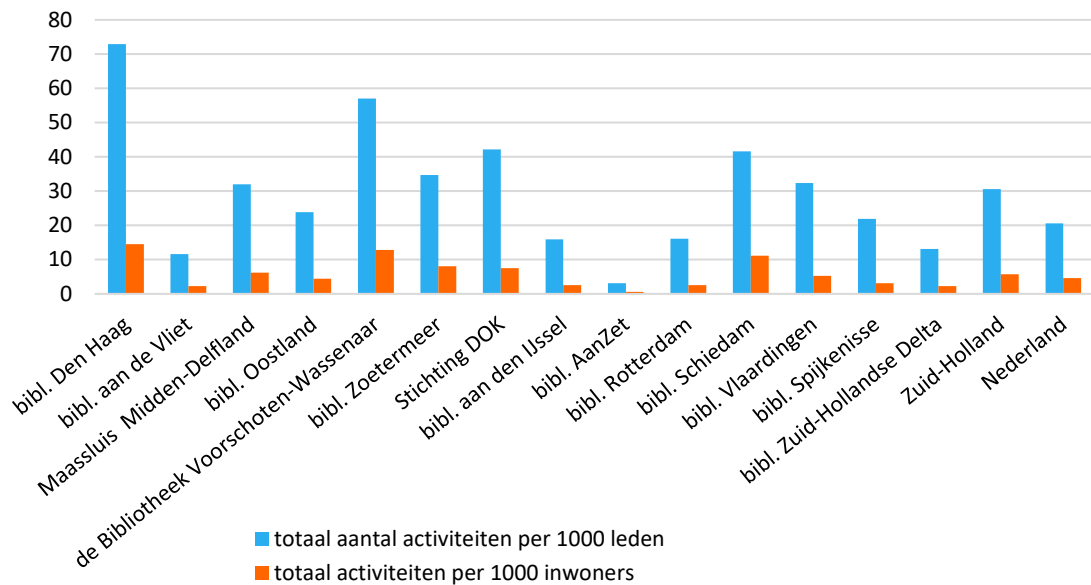
7.2.3 Activiteiten

In totaal zijn de bibliotheekorganisaties die actief zijn in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, met uitzondering van de Bibliotheek Oostland en de bibliotheek Zuid-Hollandse Delta, in 2016 ruim 9 miljoen keer bezocht. Dit geldt voor hun hele werkgebied, dus niet exclusief in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag. Dit komt neer op gemiddeld ongeveer 360 bezoeken per 100 inwoners. De Bibliotheek Voorschoten-Wassenaar is het best bezocht met bijna 520 bezoeken per 100 inwoners.

Ongeveer de helft van de bibliotheken in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag verzorgt verhoudingsgewijs meer activiteiten dan in Zuid-Holland en Nederland. De Bibliotheek Den Haag verzorgt veruit de meeste activiteiten, gevolgd door de Bibliotheek Voorschoten-Wassenaar (figuur 7.8).

Figuur 7.8 Aantal activiteiten, 2016, absoluut*

*Van de Bibliotheek Westland zijn geen gegevens bekend, deze is wel meegerekend in het Nederlandse en Zuid-Hollandse totaal.

bron: rijksoverheid.nl, WOB-verzoeken

Naast het organiseren van activiteiten huisvesten veel bibliotheken informatiepunten. Dit zijn soms informatiepunten die direct gerelateerd zijn aan boeken lezen. Dit betreft bijvoorbeeld het Makkelijk Lezen Plein voor kinderen met dyslexie of een Anders Lezen Plein voor mensen met functionele of visuele beperkingen. Daarnaast zijn er informatiepunten voor meer maatschappelijke ondersteuning, zoals een mantelzorgpunt, een juridisch informatiepunt of een jeugdpunt. Ook zijn er veel bibliotheken informatiepunten rond erfgoed, kunst en cultuur. In de Metropoolregio Rotterdam Den Haag heeft de Bibliotheek Westland relatief de meeste informatiepunten. Van de 15 bibliotheekorganisaties in de regio hebben 5 relatief minder informatiepunten dan gemiddeld in Zuid-Holland en Nederland (tabel 7.1).

Tabel 7.1 Informatiepunten in bibliotheken

	juridisch	gezondheid	historisch	jeugd	anders	gemiddeld aantal in- formatiepunten per gemeente in verzor- gingsgebied
Bibliotheek Den Haag	3	0	5	0	digitaal informatiepunt (5)	13,0
de Bibliotheek aan de Vliet	0	0	3	0		1,5
de Bibliotheek aan den IJssel	0	0	0	0	TaalPunt (1); IT balie (1)	1,0
de Bibliotheek AanZet	0	0	1	0	Taalpunt (7)	0,53
de Bibliotheek Maassluis Midden-Delfland	0	0	0	1	Loopbaan informatiepunt (1); Nationaal documentatiecentrum Maarten 't Hart (1)	1,5
de Bibliotheek Oostland	0	0	2	0	Vrijwilligers informatiepunt (1)	1,5
de Bibliotheek Rotterdam	0	2	0	0	Taalinformatiepunt (7)	9,0
de Bibliotheek Schiedam	0	0	0	0	TaalPlusloket (1)	1,0
de Bibliotheek Spijkenisse	1	0	0	0	Belastingwinkel (1); Taalthuis (1)	3,0
de Bibliotheek Vlaardingen	0	0	1	0	Kernteam leefbaarheid (1); laaggeletterdheid (1)	3,0
de Bibliotheek Voorschoten-Wassenaar	0	0	1	0	Cultureel Informatiepunt (1)	1,0
de Bibliotheek Westland	0	1	1	2	Inburgeringspunt Westland (2); Lees&Schrijfpunt (1); : Aangepast Lezen Punt (5); Makkelijk Lezen Plein (5)	17,0
de Bibliotheek Zoetermeer	0	10	1	1	0	12,0
de Bibliotheek Zuid-Hollandse Delta	1	0	0	0	Vrijwilligers informatiepunt (2); Taalpunt (1)	0,8
Stichting DOK	0	0	1	1	Taalhuis (1)	3,0
Zuid-Holland	15	13	22	11	84	2,4
Nederland	24	34	93	43	312	1,3

bron: rijksoverheid.nl, WOB-verzoeken

Bijlage   Werkwijze

Data verzamelen, controleren, bewerken en opslaan

De door de provincie aangeleverde gegevenslijst vormde de basis voor de dataverzameling. De gegevens zijn zo veel mogelijk op gemeente- en regioniveau verzameld voor de jaren 2007 tot en met 2017. Een deel van de gevraagde gegevens was beschikbaar via Statline van het CBS. Behalve van CBS-gegevens hebben we ook gegevens gebruikt uit andere bronnen zoals DUO en het Bedrijvenregister Zuid-Holland.

Alle verzamelde gegevens hebben we gecontroleerd op interne consistentie. Waar we afwijkingen hebben aangetroffen hebben we navraag gedaan bij de betreffende dataleverancier. Om vergelijkingen door de tijd heen mogelijk te maken, hebben we de data waar nodig geconverteerd naar de huidige gemeentelijke indeling. Dit proces is een vrijwel geheel geautomatiseerd proces.

Met betrekking tot de locaties van voorzieningen zijn wij in onze dataverzameling uitgegaan van het meest recente peiljaar. We hebben ons zo veel gericht op vestigingsniveau en niet op het niveau van de hoofdlocatie. Waar de bron extra informatie (bijvoorbeeld aantal leerlingen) bevat, hebben wij deze als attributen in de shapefiles opgenomen. Alle locaties zijn via de geocodeerservice van PDOK voorzien van coördinaten in het rd new-stelsel (EPSG 28992).

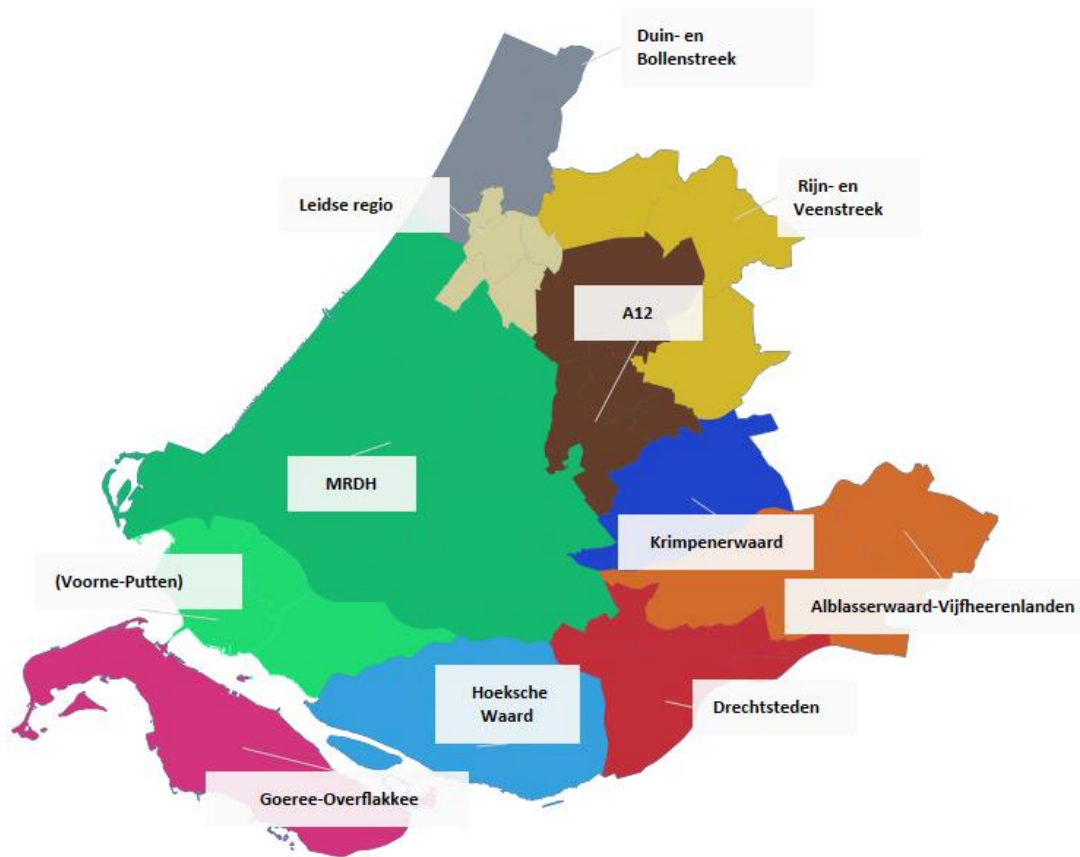
De data zijn in CSV-formaat en in shapefiles aan de provincie beschikbaar gesteld. Ook zijn de verzamelde data bij Tympaan opgeslagen. Hiermee zijn de data geborgd en kunnen als basis dienen voor toekomstige updates.

Regio-indeling

We hebben voor onderstaande elf Zuid-Hollandse regio's een maatschappelijk profiel opgesteld:

Leidse Regio, Duin- en Bollenstreek, Rijn- en Veenstreek, A12 Gouwe, Krimpenerwaard, Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH), Voorne-Putten, Drechtsteden, Alblasserwaard-Vijfheerenlanden, Hoeksche Waard en Goeree-Overflakkee.

Figuur 1 Regio-indeling voor maatschappelijke gebiedsprofielen

Opstellen van een maatschappelijk gebiedsprofiel

Een maatschappelijk gebiedsprofiel biedt aan de hand van indicatoren op het terrein van onder meer demografie, onderwijs, economie en arbeidsmarkt, inkomen en vermogen en zorg inzicht in hoe een gebied ervoor staat in vergelijking met Zuid-Holland en Nederland. Dit geeft de provincie de kennis over sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen die nodig is om tot een integrale gebiedsgerichte aanpak te komen. Wij hebben op twee manieren per gegeven/indicator vastgesteld hoe een gebied zich verhoudt tot Zuid-Holland en Nederland:

- **op basis van de data van het laatst beschikbare jaar.** Aan de hand van de gegevensverdeling is bepaald of de vergelijking door middel van de mediaan of het gemiddelde wordt gemaakt.
- **op basis van de ontwikkeling in de tijd.** Met behulp van een index is weergegeven hoe de indicator zich heeft ontwikkeld (stijging/daling) in vergelijking met Zuid-Holland en Nederland. Indien mogelijk/beschikbaar is er ook een index van de prognose weergegeven, eventueel op basis van extrapolatie.

Om op een juiste manier te vergelijken zijn (naast absolute) relatieve gegevens in de profielen opgenomen. Relatieve gegevens zijn berekend door de absolute gegevens af te zetten tegen de doelpopulatie. Dit kan de gehele bevolking betreffen, maar ook een gedeelte hiervan. Zo zijn bijvoorbeeld voortijdige schoolverlaters gekoppeld aan het totaal aantal leerlingen van het voortgezet onderwijs en mbo.